

Sammanflätad erfarenhet

Intra-aktiv läsning av erfarenhetshistorisk forskning i Norden

Lotta Storbacka

Matrikelnummer: 41962

Avhandling pro gradu i nordisk historia

Handledare: Johanna Ilmakunnas

Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi

Åbo Akademi

2024

ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH TEOLOGI

Abstrakt för avhandling pro gradu

Ämne: Nordisk historia	
Författare: Lotta Storbacka	
Arbetets titel: Sammanflätad erfarenhet. Intra-aktiv läsning av erfarenhetshistorisk forskning i Norden	
Handledare: Johanna Ilmakunnas	
<p>Abstrakt:</p> <p>Erfarenhetshistoria är ett forskningsfält som under de senaste årtiondena blivit alltmer framträdande inom historievetenskapen i Norden. Erfarenhetshistoria bottenar i en kritik mot en essentialistisk förståelse av erfarenhet som historisk kategori. I erfarenhetshistorisk forskning ses erfarenhet som en process, som formas i en historisk kontext i ett dynamiskt förhållande mellan aktör och struktur. Inom det erfarenhetshistoriska fältet används erfarenhet som ett teoretiskt-metodologiskt koncept för att studera hur meningssystem formade och formades av människors förståelse av verkligheten. Ett grundantagande i erfarenhetshistorisk forskning är att subjektet är medveten om sin egen subjektivitet och sin kroppsliga tillvaro i världen, och tillskriver sina erfarenheter mening. Erfarenhetshistoria kan därmed förstås som ett fält som producerar kunskap om vad det innebär att erfara som ett mänskligt subjekt i en värld i en kropp.</p> <p>I avhandlingen studerar jag erfarenhetshistoria ur ett historieteoretiskt perspektiv, vilket innebär att jag intresserar mig för hur kunskap om erfarenhet och det förflutna formas inom det erfarenhetshistoriska fältet. Syftet är att undersöka hur kunskap om erfarenhet produceras i erfarenhetshistorisk forskning i Norden. I avhandlingen förenar jag agentisk realism och fenomenologi i en intra-aktiv läsning av nyutgiven erfarenhetshistorisk forskning. Det innebär att jag läser erfarenhetshistoria som en kunskapspraktik som bygger på sammanflätningar. I min intra-aktiva läsning ser jag subjekt, medvetande, kropp, känsla, diskurs, materia och praktik som sammanflätade komponenter, i stället för separata kategorier. Genom att studera komponenternas mening och funktion besvarar jag avhandlingens övergripande frågeställning om hur erfarenhet som fenomen skapas i erfarenhetshistorisk forskning.</p> <p>I avhandlingen undersöker jag hur erfarenhetshistorisk forskning skapar gränser för erfarenhet genom olika materiella-diskursiva kunskapspraktiker. I praktikerna ingår forskningens teoretiska-metodologiska orienteringar och konceptualisering av erfarenhet. I avhandlingen framhåller jag att erfarenhetshistorisk forskning producerar kunskap om erfarenhet genom att uppföra gränsdragningar mellan kategorier som liv/död, subjekt/objekt, närhet/avstånd och människa/icke-människa. En central slutsats är att erfarenhet som fenomen skapas genom intra-aktioner mellan forskarsubjekt och historiska subjekt. Jag öppnar därmed för en så kallad onto-epistemologisk förståelse av erfarenhetshistoria, och föreslår att varande och vetande – erfarenhet och kunskap om erfarenhet – är hoptrasslade med varandra. Den här insikten föreslår att det inte finns någon tydlig gräns mellan forskarsubjekt och historiska subjekt, vilket öppnar för en ny förståelse för kunskapspraktiker och deras betydelse för historievetenskaplig forskning.</p>	
Nyckelord: erfarenhetshistoria, erfarenhet, historieteori, agentisk realism, intra-aktion, diffraktion, onto-epistemologi, fenomenologi	
Datum: 24.1.2024	Sidantal: 94

Innehåll

<i>Inledning</i>	1
Syfte och frågeställningar	3
Erfarenhetshistoria som forskningsfält	6
Erfarenhetshistorisk forskning i Norden	9
Erfarenhetshistoria ur historieteoretiska perspektiv	13
Agentisk realism och fenomenologi som kunskapsvägar	16
Sammanflätningar och onto-epistemologi	16
Diffraction: Ljus i mörker och mörker i ljus	19
Dubbspaltexperimentets betydelse för erfarenhetshistorisk forskning	21
Fenomenologiska perspektiv på erfarenhet	23
Intra-aktiv läsning av erfarenhetshistoria	25
<i>Erfarenhetshistoriens orienteringar</i>	27
Definitioner av erfarenhet	27
Snitt mellan tanke/praktik	32
Levande erfarenhet	37
<i>Sammanflätningar mellan kroppar och känslor</i>	40
Kroppar och känslor i rörelse	40
Den diffraktiva kroppen	46
Materialisering av erfarenhet	50
Närhet-avstånd mellan subjekt-objekt	55
<i>Hjärnans fenomenologi: Erfarenhet av subjektivitet</i>	59
Aktörskap och subjektiveringsprocesser	59
Erfarenheter av hjärnan	64
”Vi kan inte komma in i hans huvud”	68
<i>Tid och mening</i>	72
Samtal med spöken	72
Erfarenhetshistoriens sammanflätningar	76
<i>Avslutning</i>	79
<i>Bibliografi</i>	84

Inledning

”Att se, innebär det inte alltid att se någonstans ifrån?”¹ Filosofen Maurice Merleau-Ponty (1908–1961) är en av många som ställt frågor om hur kropp, medvetande och erfarenhet hänger samman. Erfarenhet hänvisar till subjektets medvetenhet om att något har hänt. Erfarenhet förkroppsligar en pågående temporalitet i världen: Erfarenhetspunkten som den erfarande blickar bakåt eller framåt från är rörlig. Det är den här pågående tillvaron som ger livet ett meningsinnehåll. Erfarenhet vittnar med andra ord om förändring, vilket gett upphov till historievetenskapliga frågeställningar om hur erfarenhet kan förstås som en historisk kategori.

Erfarenhetshistoria är idag ett växande forskningsfält både internationellt och i Norden. Under de senaste årtiondena har erfarenhet som ett uttalat teoretiskt och metodologiskt koncept blivit allt vanligare inom historievetenskapen. Erfarenhetshistoriker strävar efter att förstå hur människor i det förflutna har uppfattat och erfarit sin verklighet, och hur händelser och fenomen har tillskrivits mening. Erfarenhet förstås som en process, bunden till en historisk, social och kulturell kontext, snarare än en essentiell kategori som beskriver en ”ren” erfarenhet av världen som sådan. En viktig uppgift inom den erfarenhetshistoriska forskningen är att problematisera själva erfarenhetsbegreppet och föreställningen om erfarenhet som något självklart och givet, fritt från den erfarendes omvärld. Syftet med erfarenhetshistoria är inte att komma åt erfarenheten ”så som den var”, utan i stället att undersöka de meningssystem som formade och formades av den erfarendes verklighet.²

Erfarenhetshistorikern Ville Kivimäki har identifierat några kunskapsteoretiska kännetecken för erfarenhetshistorisk forskning. Kivimäki beskriver erfarenhetshistoria som en medelväg mellan aktörfokuserad och strukturfokuserad historieskrivning, eller snarare som en tredje väg som upplöser dikotomin mellan dessa. Utgångspunkten är att verkligheten konstrueras i ett dialektiskt förhållande mellan aktör och struktur. Sociala och kulturella strukturer formar erfarenheter, samtidigt som strukturer blir synliga genom erfarenhet. Erfarenhet blir en slags skärningspunkt där strukturer möts: Strukturer omvandlas till begrepp och praktiker hos det historiskt erfarande subjektet, samtidigt som begrepp och praktiker skapar strukturer.³

¹ Maurice Merleau-Ponty, *Kroppens fenomenologi* (Göteborg: Daidalos, 1997), s. 13.

² Se Ville Kivimäki, ”Krigets erfarenhetshistoria: Erfarenhet, upplevelse och trauma som föremål för historieforskningen”. Lena Marander-Eklund & Ann-Catrin Östman (red.), *Biografiska betydelse: Norm och erfarenhet i levnadsberättelser* (Hedemora: Gidlunds förlag, 2011); Ville Kivimäki, ”Reittejä kokemushistoriaan: Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa”. Johanna Annola, Ville Kivimäki & Antti Malinen (toim.), *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen* (Tampere: Vastapaino, 2019).

³ Kivimäki, ”Krigets erfarenhetshistoria”, s. 90–91, 103–104.

I erfarenhetshistorisk forskning undersöks ofta förhållandet mellan diskurs, mening och materia. Språk är ett givet sätt att närma sig erfarenhet eftersom diskurser, som förmedlas genom subjektet, ger uttryck för de meningssystem som utgör föremål för den erfarenhetshistoriska undersökningen. Kivimäki betonar likväl att erfarenhet inte enbart byggs upp av språk. Erfarenhet formas av, i och genom kroppen; en kropp som lever genom en materiell värld. Kivimäki beskriver kroppen som icke-begreppsliggjord, förspråklig materia, som tillsammans med språk formar subjektets erfarenhet av verkligheten.⁴ Det erfarenhetshistoriska intresset riktar sig med andra ord mot både diskursiva och materiella uttryck för erfarenhet.

Man kan därmed säga att erfarenhetshistorisk forskning undersöker fyra typer av förhållanden: förhållandet mellan subjekt och världen (objekt), förhållandet mellan aktör och struktur, förhållandet mellan diskurs, materia och praktik, samt förhållandet mellan kropp och medvetande. Erfarenhetshistorien strävar efter att urskilja gränser, såsom gränser för erfarenhet och mening, och samtidigt att ifrågasätta gränserna i fråga. Man kan därför säga att erfarenhetshistoria har en komplicerad relation till diskursiva gränsdragningar. Forskningens gränser ställs upp kring subjektet, eftersom erfarenhetshistorien både förutsätter och problematiserar ett erfarenhetssubjekt. Känslöhistorikern Jagger Andersen Kirkby beskriver erfarenhetshistoria som studiet av subjektiveringsprocesser, det vill säga processer där individens subjektiva identitetsförståelse formas tillsammans med samhällsliga strukturer och institutioner.⁵ Även Kivimäki påpekar att subjektets inre värld har en central roll i den erfarenhetshistoriska forskningen: Subjektet är både erfarenhetens utgångspunkt och erfarenhetens mål.⁶

Föreställningen om ett medvetet medvetande utgör därmed ett grundantagande inom erfarenhetshistorisk forskning: "För att erfarenheten verkligen skall kunna fungera som förmedlare mellan strukturerna och subjektet, måste man betona den erfarenhetens förmåga att reflektera över den egna verkligheten – alltså ställa frågor som 'Vem är jag?', 'Vad har hänt mig?' och 'Vilken är världen jag lever i?'"⁷ Erfarenhetshistoria både studerar och formas således av föreställningar om vad det innebär att ha ett medvetande och att vara ett mänskligt subjekt, om vad det innebär att erfara i en värld i en kropp; föreställningar som att "min" kropp och "mitt" kranium skiljer "mig" från "dig", att det innanför kraniet finns en hjärna, som byggs

⁴ Kivimäki, "Krigets erfarenhetshistoria", s. 97–98.

⁵ Jagger Andersen Kirkby, "Fra følelsernes historie til følelser i historien", *Scandia* 87 (2021:1), s. 100.

⁶ Kivimäki, "Krigets erfarenhetshistoria", s. 103.

⁷ Kivimäki, "Krigets erfarenhetshistoria", s. 95.

upp av nervceller, som byggs upp av partiklar. Att alla dessa partiklar och nervceller samverkar genom komplicerade system, och ger upphov till tankar om att det finns tankar och ett tänkande medvetande, som tänker på sina egna och andras erfarenheter. Man kan tycka att det är ofattbart. Erfarenhetshistoria kan därför ses som ett sätt att göra det obegripliga begripligt.⁸ Det här innebär att det inte bara är det historiskt erfarande subjektet som skapar mening, utan att själva forskningen kring historisk erfarenhet kan ses som en meningsskapande kunskapspraktik.

Syfte och frågeställningar

Med avstamp i Kivimäkis beskrivning förstår jag erfarenhet som ett teoretiskt-metodologiskt koncept, som används för att synliggöra sammanflätningar mellan subjekt, medvetande, kropp, känsla, diskurs, materia och praktik. Erfarenhetshistoria kan på så vis ses som en strävan att förstå dessa sammanflätningar. I den här avhandlingen studerar jag erfarenhetshistoria i Norden ur ett historieteoretiskt perspektiv, vilket innebär att jag undersöker vilka antaganden om historisk kunskap som formar den erfarenhetshistoriska forskningen. Eftersom erfarenhetshistoria kan förstås som en meningsskapande kunskapspraktik finns det anledning att ställa frågor om hur kunskap om erfarenhet får sin form och vilka föreställningar om historiskt meningsskapande forskningen producerar.⁹ Jag är därför intresserad av hur kunskap om det förflutna produceras genom erfarenhet, och hur kunskap om erfarenhet produceras genom det förflutna.

Karen Barad, teoretisk fysiker och feministisk teoretiker, har genom sitt koncept om agentisk realism framhållit hur diskurs och materia är sammanflätade. Agentisk realism är ett sätt att förstå världen som intra-aktiv, vilket innebär att olika komponenter ses som intrasslade i varandra. Barad skiljer medvetet mellan begreppen interaktion och intra-aktion. Interaktion förutsätter att det finns självständiga entiteter, till exempel två skilda aktörer, som sedan väljer att samverka med varandra. Intra-aktion syftar i stället på att det inte går att separera entiteterna från varandra. De är helt enkelt ömsesidigt intrasslade. Enligt Barad består världen därmed inte av skilda entiteter, utan av sammanflätade komponenter som bildar *fenomen*. Komponenterna i ett fenomen tillskrivs gränser, egenskaper och mening genom intra-aktion. Så skapas till

⁸ Jämför Kivimäki, "Krigets erfarenhetshistoria", s. 94: "Via språket omvandlas företeelser och händelser så att de blir begripliga erfarenheter som är möjliga att kommunicera; de blir erfaren verklighet. Källornas textlighet förvandlas på det här viset till forskningsobjekt." Kivimäki beskriver här erfarenhetshistorikerns läsning av historiskt källmaterial, men jag utgår från att erfarenhetshistorisk forskning fungerar på samma sätt, det vill säga att forskningen blir en erfaren verklighet.

⁹ Jörn Rüsen, *Berättande och förnuft. Historieteoretiska texter* (Göteborg: Daidalos, 2004), s. 27–33, 50–51.

exempel kategorier som diskurs/materia, subjekt/objekt och inre/yttre.¹⁰ En intra-aktiv läsning av historievetenskap får på så vis flera kunskapsteoretiska följder. I stället för att förstå kategorier som grundenheter handlar den intra-aktiva läsningen om att se kategorier som gränser som skapas inom forskningen. En viss kategori, som till exempel erfarenhet, kan då förstås ingå i en pågående sammanflätning. En intra-aktiv läsning öppnar för ett nytt sätt att ställa historieteoretiska frågor, utan att göra indelningar mellan teori och metod, källor och litteratur, eller forskaren i nuet och det historiska subjektet i dået. En intra-aktiv förståelse av historia öppnar för insikten att forskaren själv är en del av fenomenet som undersöks. Det finns därför ingen yttre observationspunkt, det vill säga den som vet och den man vet något om.¹¹ Erfarenhet blir därigenom inte blott en kategori som undersöks, utan ett fenomen som skapas *inom* erfarenhetshistorisk forskning. Innebär det här erfarenhetspunktens kollaps? Vad innebär kunskap om erfarenhet i det förflutna i så fall?

Syftet med avhandlingen är att undersöka hur kunskap om erfarenhet produceras i erfarenhetshistorisk forskning i Norden. I avhandlingen läser jag erfarenhetshistoria intra-aktivt, vilket innebär att jag studerar hur kunskap om erfarenhet och det förflutna skapas genom sammanflätningar och gränsdragningar. Jag förstår därigenom erfarenhet som ett intra-aktivt fenomen. I linje med Barad förstår jag vetande, tänkande och observation som materiella-diskursiva praktiker, som ingår i forskarens intra-aktion med världen. Med materiella-diskursiva praktiker avser jag olika sätt att engagera sig med världen, det vill säga olika sätt att skapa mening genom språk och materia samtidigt.¹² Erfarenhetshistoria kan därför ses som en meningsskapande kunskapspraktik, som ingår i de meningssystem som Kivimäki pekar ut som erfarenhetshistoriens studieobjekt. Genom min intra-aktiva läsning föreslår jag att forskningen, litteraturen, källorna och avhandlingen kan ses som sammanflätade i stället för åtskilda. På så vis öppnar avhandlingen upp för ett nytt sätt att undersöka forskningspraktiker och kunskapsproduktion, och vilka följder de har för vår förståelse av det förflutna.

I avhandlingen ställer jag därför upp följande frågeställning: Hur skapas erfarenhet som fenomen i erfarenhetshistorisk forskning? Tillsammans med Kivimäki förstår jag subjekt, medvetande, kropp, känsla, materia, diskurs och praktik som betydande komponenter i fenomenet erfarenhet. För att besvara den övergripande frågan undersöker jag de olika

¹⁰ Karen Barad, *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning* (Durham & London: Duke University Press, 2007), s. 33, 139–140, 309, 333; Karen Barad, "Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter", *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 28 (2003:3), s. 817, 829.

¹¹ Barad, "Posthumanist Performativity", s. 184.

¹² Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 90–91, 148–149.

komponenterna genom tre delfrågor. Hur skapas gränser för erfarenhet inom den erfarenhetshistoriska forskningen? Hur skapas kunskap om erfarenhet genom kroppar, känslor, materialitet och medvetande? Vilken mening och vilka effekter har kunskapen om erfarenhet? För att besvara frågorna har jag valt ut nyligen publicerad erfarenhetshistorisk forskning som jag fördjupar mig i. Genom en ingående, intra-aktiv läsning av verken läser jag forskningsfältet inifrån, för att förstå hur kunskap och mening produceras. Forskningen presenteras närmare i följande avsnitt, där jag ger en översikt över erfarenhetshistoria som forskningsfält.

Eftersom jag läser erfarenhetshistoria genom ett seende inifrån, finns det anledning att återvända till Merleau-Pontys fråga: Innebär seende inte alltid seende någonstans ifrån? Merleau-Ponty hör till förgrundsgestalterna inom fenomenologin, en filosofisk inriktning som studerar hur vår erfarenhet och vårt medvetande formar vår värld.¹³ Inspirerad av fenomenologin har den feministiska teoretikern Sara Ahmed formulerat ett koncept om orientering, som handlar om hur vi riktar och vänder oss i världen. Ahmed menar att vi som erfara subjekt alltid börjar någonstans ifrån. Vi orienterar oss från en viss punkt; det är inte en slump att vi börjar där vi börjar eller hamnar där vi hamnar. Genom fenomenologiska perspektiv kan man ställa frågor om vad som ligger bakom en ankomst, om var erfarenheten börjar.¹⁴ Genom att förena agentisk realism och fenomenologi studerar jag hur forskning om erfarenhet orienterar sig, och vilken värld erfarenhet som fenomen formas i.

En viktig insikt är att jag inte står utanför fenomenet som undersöks i avhandlingen. Genom att ställa vissa frågor ställer jag upp villkor som får vissa mönster att uppenbara sig, vilket innebär att jag är en del av det fenomen jag undersöker. Jag är därmed inte ute efter att kritisera det erfarenhetshistoriska fältet eller att peka ut forskning som inte använder sig av samma perspektiv som jag som bristfällig, som om jag genom mitt perspektiv skulle erbjuda en lösning på metodologiska problem inom det erfarenhetshistoriska forskningsfältet. Avsikten är i stället att fördjupa förståelsen för hur kunskap om erfarenhet och det förflutna produceras inom erfarenhetshistoria i Norden idag. Jag öppnar därmed för möjligheten att ställa nya frågor om vilka gränser dessa kunskapspraktiker ger upphov till, och vilken betydelse de har för vår historievetenskapliga förståelse av det förflutna.

¹³ Maurice Merleau-Ponty, *Phenomenology of Perception* (London & New York: Routledge, 2002), s. vii–viii.

¹⁴ Sara Ahmed, *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others* (Durham & London: Duke University Press, 2006), s. 1–8, 38–39.

Erfarenhetshistoria som forskningsfält

I avhandlingen läser jag erfarenhetshistoria intra-aktivt, vilket innebär att jag utgår från att forskarsubjekt och forskningsobjekt är sammanflätade med varandra. Jag börjar därför med att delge min egen position, den punkt jag börjar orientera mig från. I det här avsnittet ger jag en kort översikt över de historiografiska utvecklingslinjer jag identifierar som formgivande för erfarenhetshistoria i allmänhet. Jag ger därefter exempel på samtida erfarenhetshistorisk forskning i Norden, och presenterar den forskning jag valt ut som underlag för intra-aktion i den här avhandlingen. Jag samtalar även med tidigare historieteoretisk forskning, och öppnar för de diskussioner där avhandlingen tar vid.

Erfarenhetshistoria är ett forskningsfält som har formats av en bredare postmodern och poststrukturalistisk kritik mot historievetenskapen. Postmoderna och poststrukturalistiska teoribildningar kännetecknas av ett ifrågasättande av givna kategorier och dikotomier som objekt och subjekt, materia och språk, aktör och struktur. Kritiken riktar sig bland annat mot historievetenskapliga anspråk på rationalitet, och mot tanken om att historievetenskapen kan skildra en objektivt förfluten verklighet. Under 1970- och 1980-talen synliggjorde företrädare för dessa teoribildningar språkets betydelse och diskursers produktivitet, och framhöll betydelsen av att beakta språkliga representationer och kulturella föreställningar i vetenskaplig historieskrivning. De teoretiska och metodologiska diskussionerna gav upphov till nya problemställningar inom inte minst det socialhistoriska, kulturhistoriska och genushistoriska fältet. Diskussionerna öppnade för nya perspektiv på genus, sexualitet och etnicitet, och krävde nya definitioner av centrala begrepp som erfarenhet, aktörskap och identitet. De förändrade tankesätten kring språkets och kulturens betydelse – och de nya forskningsinriktningar som följde ur dem – blev så pass omfattande och betydelsefulla för historievetenskapen att ombildningen brukar benämnas som den språkliga respektive kulturella vändningen.¹⁵

¹⁵ För en översikt över postmodernismens och den språkliga vändningens betydelse för historievetenskapen, se Anu Korhonen, "Lingvistisestä käänneestä postmoderniin eli muuttuiko historia?". Marjo Kaartinen & Anu Korhonen, *Historian kirjoittamisesta* (Turku: Kirja-Aurora, 2005), s. 15–40. För en diskussion om poststrukturalism och den språkliga vändningen kring det tidiga 1990-talet, se Kathleen Canning, "Feminist History after the Linguistic Turn: Historicizing Discourse and Experience", *Signs* 19 (1994:2). För ett historieteoretiskt perspektiv på postmodernism, se Rösen, *Berättande och förnuft*, s. 27–52. Se även Sara Edenheims artikel "Den kulturella förevändningen. Om historieämnet, poststrukturalismen och konflikten som inte får finnas", *Scandia* 75 (2009:1), som ingår i *Scandias* temanummer om historia och postmodernism. För en inledande diskussion om hur den språkliga och kulturella vändningen påverkat framväxten av erfarenhetshistoria, se Kivimäki, "Reittejä kokemushistoriaan", s. 29–30. För diskussion om problematiken kring att beskriva nya forskningsinriktningar som "vändningar", se Claudia Lindén, "Ur led är feminismens tid: Om tidsmetaforer, otidsenlighet och gengångare i feministisk historieskrivning", *Tidskrift för genusvetenskap* (2012:3), s. 9, 20, och Kivimäki, "Reittejä kokemushistoriaan", s. 29–30.

Det gemensamma för postmoderna teoribildningar är att de synliggör frågor som handlar om mening. I en historievetenskaplig kontext innebär det att framhäva processer av meningsskapande, till exempel i historikerns sökande efter mening i källmaterial.¹⁶ I ett erfarenhetshistoriskt sammanhang har den postmoderna kritiken öppnat för diskussioner om förhållandet mellan erfarenhet och mening. Genushistorikern Joan Scott initierade en sådan diskussion i artikeln ”The Evidence of Experience”, som publicerades 1991. Artikeln har sedan dess ofta citerats i diskussioner om erfarenhetshistoriens teoretiska och metodologiska utgångspunkter. I artikeln riktar Scott kritik mot historievetenskaplig forskning som utgår från att erfarenhet är en naturgiven och essentiell kategori. Scott menar att historiker främst intresserat sig för att beskriva en ”äkta” erfarenhet, snarare än att problematisera och undersöka själva villkoren för erfarenhet. Kärnan i Scotts kritik består av en omdefiniering av förhållandet mellan erfarenhet och subjekt. Scott framhåller att erfarenhet är en process som konstruerar subjekt: Det är inte individen som har erfarenhet, det är subjektet som konstrueras *genom* erfarenhet. Scott efterlyser historieforskning som undersöker subjektiveringsprocesser, det vill säga hur föreställningar om erfarenhet subjekt produceras. Enligt Scott bör studier om erfarenhet i det förflutna lyfta frågor om vilken betydelse erfarenhet har inom vetenskaplig historieskrivning. På så vis blir forskning om erfarenhet också forskning om kunskapsproduktion.¹⁷

Frågor om erfarenhet och känsla har ofta gått hand i hand i historievetenskapliga diskussioner. Influerade av socialhistoriska och genushistoriska diskussioner under 1980-talet riktade fler historiker uppmärksamhet mot känslor som historisk kategori, och ställde frågor om hur känslomässiga normer format människors liv i det förflutna. År 1985 myntade historikerna Peter Stearns och Carol Stearns begreppet emotionologi (*emotionology*) för att beskriva hur samhällseliga förändringar format människors sätt att uttrycka känslor. Enligt dem kan människors sätt att uttrycka känslor i det förflutna avslöja något om politiska, ekonomiska och kulturella strukturer. Stearns och Stearns artikel brukar pekas ut som en viktig vändpunkt i känsluhistoriens historiografi.¹⁸ Eftersom känsluhistoria och erfarenhetshistoria uppstått ur liknande frågeställningar ligger de mycket nära varandra som forskningsfält, och skillnaden

¹⁶ Korhonen, ”Lingvivististä käännteestä postmoderniin”, s. 39; Rösen, *Berättande och förnuft*, s. 51.

¹⁷ Joan W. Scott, ”The Evidence of Experience”, *Critical Inquiry* 17 (1991:4), s. 777–782, 791–792, 797.

¹⁸ Susan J. Matt & Peter N. Stearns, ”Introduction”. Susan J. Matt & Peter N. Stearns (eds), *Doing Emotions History* (Urbana: University of Illinois Press, 2014), s. 4–5; Barbara H. Rosenwein & Riccardo Cristiani, *What is the History of Emotions?* (Cambridge: Polity, 2018), s. 29.

mellan koncepten erfarenhet och känsla saknar ofta en tydligt definierad gräns. Jag återvänder därför till känslor och känslohistoria genomgående i avhandlingen.¹⁹

Under 2000-talets första årtionde fortsatte de historievetenskapliga diskussionerna om känslor och erfarenhet som kategorier i historisk forskning. Erfarenhetsbegreppets historiografi uppmärksammades bland annat av idéhistorikern Martin Jay i boken *Songs of Experience*, där Jay genom samtal med filosofer och historiker undersöker hur erfarenhet har förståtts genom historisk tid.²⁰ I Tyskland utvecklades erfarenhetshistoria till en egen forskningsinriktning, *Erfahrungsgeschichte*, under det tidiga 2000-talet. I likhet med Scott uppmärksammade tyska erfarenhetshistoriker språkets betydelse för erfarenhet, samtidigt som man i större utsträckning fäste uppmärksamhet vid förspråkliga upplevelser, kollektiv erfarenhet och förhållandet mellan erfarenhet, aktör och struktur. En given utgångspunkt var att erfarenhet bör förstås som en pågående kommunikativ process, som bottnar i samhälleliga och kulturella föreställningar och praktiker, och inte enbart i individens medvetande. På så vis sågs erfarenhetshistoria som en möjlig lösning på den postmoderna kritiken mot historisk objektivism.²¹

Det känslohistoriska forskningsfältet växte explosionsartat under 2000-talet. Idag är känslohistoria ett omfattande forskningsfält, som bland annat ställer frågor om hur känslor ska definieras, hur känslor konstrueras socialt och kulturellt, och hur man kan förstå och förklara förändringar i känslor över tid. Under 2010-talet blev dessa frågeställningar så inflytelserika att vissa historiker har pekat ut en emotionell vändning i historievetenskapen.²² Känslohistorikern Rob Boddice menar att känsla öppnar för erfarenhet, eftersom studiet av känslor i det förflutna handlar om att förstå hur känslor har erfarits. Vidare framhåller Boddice att emotionell erfarenhet förkroppsligas i materia, i tankar och i rörelse.²³ Precis som Kivimäki och Andersen Kirkby menar Boddice därför att känslohistoria kan ses som en form av erfarenhetshistoria.²⁴ Boddice framhåller att en av känslohistoriens centrala utgångspunkter är att mänskliga kroppar/medvetanden formas av och skapar mening i världen. Enligt Boddice söker

¹⁹ För känslohistoriens historiografi, se Rosenwein & Cristiani, *What is the History of Emotions?*; Rob Boddice, *The History of Emotions* (Manchester: Manchester University Press, 2018).

²⁰ Martin Jay, *Songs of Experience: Modern American and European Variations on a Universal Theme* (Berkeley: University of California Press, 2005). För fler exempel på diskussioner om erfarenhet i historievetenskapen, se Harold Mah, "The Predicament of Experience", *Modern Intellectual History* 5 (2008:1).

²¹ Kivimäki, "Reittejä kokemushistoriaan", s. 17–19.

²² Matt & Stearns, "Introduction", s. 3–5; Karen Vallgård, "Følelshistorie – Teoretiske brudflader og udfordringer", *Kulturstudier* 4 (2013:2), s. 87–88; Karen Vallgård, "Affekt, følelser og rum – historiefaglige perspektiver", *Temp – tidsskrift for historie* 5 (2015:10), s. 175.

²³ Rob Boddice, "The History of Emotions: Past, Present, Future", *Revista de Estudios Sociales* (2017:62), s. 10–12.

²⁴ Boddice, "The History of Emotions", s. 12–13; Kivimäki, "Reittejä kokemushistoriaan", s. 25–26; Andersen Kirkby, "Fra følelsernes historie til følelser i historien", s. 100–101.

känslohistorien, och följaktligen erfarenhetshistorien, svar på det som historiker alltid har försökt förstå: vad det innebär att vara människa.²⁵

Kivimäki noterar att erfarenhet har tenderat att hamna i skymundan i historievetenskapliga diskussioner under 2010-talet. Forskning som tidigare betecknats som erfarenhetshistoria har i stället kategoriserats som känslohistoria, minneshistoria eller muntlig historia. I jämförelse med känsla och minne framstår erfarenhet som ett mer flytande koncept. Enligt Kivimäki ligger ändå erfarenhetshistoriens potential i dess öppenhet: Erfarenhetshistoria kan fungera som ett slags enande forskningsfält, som bygger broar mellan olika perspektiv på till exempel känslor och kroppslighet i det förflutna.²⁶ Eftersom erfarenhetshistoria framstår som ett fält med diffusa, rörliga och oskarpa gränser är det särskilt angeläget att undersöka hur sammanflätningar och gränsvillkor skapas inom forskningsfältet.

Erfarenhetshistorisk forskning i Norden

Erfarenhetshistoria är ett växande forskningsfält i Norden. Man kan säga att erfarenhetshistoria har etablerat sig tydligast som forskningsfält i Finland. En av Finlands mest framträdande erfarenhetshistoriker är den tidigare nämnda Ville Kivimäki, som både medverkat i och redigerat flera antologier som varit tongivande för erfarenhetshistorisk forskning i Finland under 2000-talet. Tillsammans med genushistorikern Tiina Kinnunen fungerade Kivimäki som redaktör för antologin *Ihminen sodassa* (2006), som berör finländares erfarenheter av vinterkriget och fortsättningskriget med fokus på genus och minne. Kivimäki har även redigerat *Eletty historia* (2019) tillsammans med erfarenhetshistorikerna Johanna Annola och Antti Malinen. Antologin avhandlar religion, språk, klass, genus, känslor, kroppslighet och minne i Finland från tidigmodern tid fram till tiden efter andra världskriget.²⁷ I antologierna medverkar flera framstående finländska erfarenhetshistoriker och känslöhistoriker, och verken ger i sin helhet en god översikt över teman som varit återkommande i finländsk erfarenhetshistoria.

I Finland har erfarenhetshistoria också institutionaliserats i form av spetsforskningsenheten för erfarenhetshistoria (HEX) vid Tammerfors universitet. Spetsforskningsenheten ingår i Finlands Akademis program för spetsforskningsenheter 2018–2025. HEX bedriver erfarenhetshistorisk forskning med fokus på hur erfarenhet formas och

²⁵ Boddice, *The History of Emotions*, s. 7, 10.

²⁶ Kivimäki, ”Reittejä kokemushistoriaan”, s. 23, 29–30, 33.

²⁷ Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa: Suomalaisia kokemuksia talvi- ja jatkosodasta* (Helsinki & Jyväskylä: Minerva, 2006); Johanna Annola, Ville Kivimäki & Antti Malinen (toim.), *Eletty historia: Kokemus näkökulmana menneisyyteen* (Tampere: Vastapaino, 2019).

tolkas i relationen mellan individ och samhälle. Forskningen är indelad i tre områden: levd religion, levd nation och levd välfärdsstat. Ett av HEX mål är att ompröva tankesätt kring historisk erfarenhet, historiska förklaringar och historisk kunskap, och därmed öppna för en ny förståelse för hur erfarenhet kan definieras och användas i historisk analys.²⁸ I samarbete med det brittiska förlaget Palgrave Macmillan utger HEX bokserien *Palgrave Studies in the History of Experience*. I bokserien ingår antologier som på olika sätt undersöker erfarenhet genom historisk tid och globala rum. Varje antologi behandlar ett övergripande tema som berör levd religion, nation eller välfärdsstat. Den första boken i serien utgavs 2019.²⁹ Bokseriens redaktörer Pirjo Markkola, Raisa Maria Toivo och Ville Kivimäki ansvarar för serien i sin helhet tillsammans med ett internationellt redaktionsråd.³⁰ Eftersom HEX är ett tydligt exempel på erfarenhetshistoriens pågående institutionalisering i Norden ser jag HEX och Palgrades bokserie som en lämplig ingång till det erfarenhetshistoriska fältet.

I avhandlingen läser jag en antologi som behandlar många av de ämnen som under en längre tid tematiserats i finländsk erfarenhetshistoria: krig, vardag, minne och minoriteter. I avhandlingen läser jag *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, som utgavs 2021 som den andra boken i HEX och Palgrades bokserie. Antologin är redigerad av Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki och Tanja Vahtikari. *Lived Nation* utgår från begreppet levd nation, ett teoretiskt/metodologiskt koncept som används för att förstå hur nationen levs och formas genom erfarenheter och känslor. Syftet med antologin är att utveckla nya idéer och metodologier för att undersöka nationer ur erfarenhetshistoriska och känslöhistoriska perspektiv. Genom att använda Finland som exempel vill författarna vidga förståelsen för hur nationer erfars, känns och genomlevs, och på så vis peka på att erfarenheter och känslor spelar en avgörande roll när nationer formas.³¹

Lived Nation består av femton kapitel, inklusive ett inledande och ett avslutande kapitel. Kapitlen är författade av historiker verksamma vid Helsingfors universitet, Tammerfors universitet, Uleåborgs universitet och Åbo Akademi. Boken är indelad i fyra tematiska delar:

²⁸ HEX webbplats, ”HEX: Research Council of Finland’s Centre of Excellence in the History of Experiences”, hämtat 16.10.2023, <https://research.tuni.fi/hex/>.

²⁹ Palgrave Macmillans samlingssida för bokserien *Palgrave Studies in the History of Experience*, hämtat 15.10.2023, <http://www.palgrave.com/gp/series/16255>.

³⁰ Redaktionsrådet består av Benno Gammerl (University of London), Bettina Hitzer (Max Planck Institute for Human Development), Christabelle Sethna (University of Ottawa), Jacqueline van Gent (University of Western Australia), Johanna Sköld (Linköpings universitet), Julian Goodare (University of Edinburgh), Klaus Petersen (Syddansk Universitet), Laura Ackerman Smoller (University of Rochester) och Maarten van Ginderachter (University of Antwerp).

³¹ Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari, ”Lived Nation: Histories of Experience and Emotion in Understanding Nationalism”. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021), s. 1–2, 28.

”Feeling and Conceptualizing the Nation”, ”Nation of Encounters and Conflicts”, ”Experiential Edges of the Nation” och ”Nation Embodied and Materialized”.³² Centrala teman i antologin är således hur nationen formas genom känslor, möten och praktiker, hur gränsvillkor för erfarenhet skapas, samt hur nationen förkroppsligas och materialiseras.

I andra nordiska länder är erfarenhetshistoria i allmänhet inte ett lika uttalat forskningsfält som i Finland. I Danmark har erfarenhet aktualiserats inom det känslöhistoriska fältet, men forskningen tenderar att benämnas som just känslöhistorisk snarare än erfarenhetshistorisk. Erfarenhet har också konceptualiserats inom snävare forskningsinriktningar som till exempel familjens och barndomens historia. Den danska känslöhistorikern Karen Vallgård har till exempel fördjupat sig i barns och vuxnas emotionella erfarenheter av skilsmässor under 1900-talet. Genom koncept som emotionella ekon (*emotional echoing*) och emotionella gränsområden (*emotional frontiers*) framhåller Vallgård att känslor innebär ett aktivt förkroppsligat engagemang med världen. Vallgård uppmärksammar sammanflätningen mellan erfarenhet och känsla: Erfarenhet är situerad i en historisk kontext, och individuella erfarenheter formas av kulturella normer för känslor.³³ Trots att Vallgårdas forskning är uttalat känslöhistorisk är erfarenhet därmed en viktig kategori i forskningen.

I Sverige har historisk forskning om erfarenhet tenderat att rikta sig mot lite andra håll än i Finland och Danmark. Trots att det länge funnits ett tydligt intresse för historisk erfarenhet har forskning som berör erfarenhet i det förflutna tenderat att gå under kategorier som idéhistoria och medicinhistoria. Idéhistoriker som Karin Johannisson (1944–2016) och Annelie Drakman har till exempel forskat om förståelser av och praktiker kring kropp, sinnen och sjukdomar under 1800- och 1900-tal. Varken Johannisson eller Drakman använder erfarenhet som ett teoretiskt eller metodologiskt koncept, såsom Kivimäki eller Vallgård gör, men de undersöker däremot liknande frågor om hur idéer, materialitet och praktiker har format människors förståelser och erfarenheter av sina kroppar och sin omvärld.³⁴ Erfarenhet är därmed diffust som analytiskt koncept, men närvarande som kunskapsteoretisk förutsättning.

I Sverige har historieforskning om erfarenhet med andra ord varit intimt bunden med frågor som rör kroppsförståelse, medan historiker i Finland i större utsträckning har intresserat

³² Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021).

³³ Karen Vallgård, ”Divorce, Bureaucracy, and Emotional Frontiers: Marital Dissolution in Late Nineteenth-century Copenhagen”, *Journal of Family History* 41 (2017:1), s. 84–86; Karen Vallgård & Katrine Rønsig Larsen, ”Emotional Echoes: Young People, Divorce, and the Public Media, 1960–2000”, *Journal of Social History* 55 (2021:1), s. 226–227.

³⁴ Se till exempel Karin Johannisson, *Medicinens öga: Sjukdom, medicin och samhälle – historiska erfarenheter* (Stockholm: Norstedts, 1990); Annelie Drakman, *När kroppen slöt sig och blev fast. Varför åderlätning, miasmateori och klimatmedicin övergavs vid 1800-talets mitt* (Uppsala: Uppsala universitet, 2018).

sig för kollektiva erfarenheter av samhällsliga förändringar, såsom krig eller välfärdsstatens utveckling. Eftersom finländsk och svensk historieforskning till synes närmar sig erfarenhet ur olika perspektiv ser jag det som särskilt angeläget att undersöka erfarenhetshistorisk forskning från både Finland och Sverige – inte minst för att erfarenhetshistoria kan ses som ett forskningsfält som enar metodologiska perspektiv från olika inriktningar.³⁵

Ett exempel på nytugiven svensk historieforskning om erfarenhet är doktorsavhandlingen *Blod, kött och tårar. Kroppslig erfarenhet i Sverige, ca 1600–1750* av Anton Runesson, som disputerade i historia vid Stockholms universitet 2021. Avhandlingen berör människors förståelse av kroppen i det tidigmoderna Sverige under den lutherska ortodoxin. I avhandlingen undersöker Runesson hur människor förstod att kroppen fungerade, och vilken betydelse kroppen hade för människans förståelse av sin existens och sin tillvaro. Runesson intresserar sig för hur de så kallade breda folklagen förstod kroppen i vardagliga sammanhang, och hur förståelsen av kropp, känslor och sinnen hängde ihop.³⁶ Eftersom Runesson vänder sig mot ämnen som varit kännetecknande för svensk historieforskning om erfarenhet, och samtidigt konceptualiserar kroppslig erfarenhet i det förflutna på ett nytt sätt, väljer jag att göra en djupgående läsning av *Blod, kött och tårar* tillsammans med *Lived Nation* för att besvara frågan om hur erfarenhet som fenomen produceras i nordisk erfarenhetshistoria.

Runessons källmaterial består av nästan 800 rättsfall om magi, tidelag, mord, dråp, barnamord och utomäktenskapliga havandeskap. Genom materialet studerar Runesson hur människor beskrev och förklarade kroppsliga fenomen och upplevelser i ett rättsligt sammanhang. Runesson närmar sig förståelsen av kroppen genom den tidigmoderna definitionen av fysiologi, det vill säga den teoretiska vetenskapen om den levande kroppens funktion. *Blod, kött och tårar* består av sju kapitel, inklusive ett inledande och ett avslutande kapitel. De fem analyskapitlen är indelade just enligt fysiologibegreppet: ”Livets fysiologi”, ”Sjukdomens fysiologi”, ”Varseblivningens och medvetandets fysiologi”, ”Religionens fysiologi” och ”Bekännelsens fysiologi”.³⁷

I *Blod, kött och tårar* undersöker Runesson kroppsförståelse ur ett fenomenologiskt perspektiv, genom den tidigare nämnda Maurice Merleau-Pontys koncept om den levda kroppen. Den levda kroppen hänvisar till en fenomenologisk förståelse av kroppen som utgångspunkten och förutsättningen för all mänsklig erfarenhet. Med hjälp av Merleau-Ponty

³⁵ Kivimäki, ”Reittejä kokemushistoriaan”, s. 30.

³⁶ Anton Runesson, *Blod, kött och tårar. Kroppslig erfarenhet i Sverige, ca 1600–1750* (Stockholm: Stockholms universitet, 2021), s. 12–13, 26, 48.

³⁷ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 12–13, 43, 48–50.

och filosofen Hans Blumenberg (1920–1996) förstår Runesson erfarenheter, tankar och känslor som grundade i kroppen. Enligt Runesson förstår människor sig själva, andra och sin omvärld genom kroppen. Runesson utgår därför från att människors förståelse av kroppen grundar sig i levda erfarenheter.³⁸

Trots att begreppet erfarenhet används i avhandlingens titel kategoriserar inte Runesson sin forskning som uttalat erfarenhetshistorisk. Runesson förhåller sig framför allt till sjukdomshistoria, medicinhistoria och idéhistoria, och beskriver främst avhandlingen som historisk forskning om kropp, sinnen och känslor.³⁹ Att jag valt att fördjupa mig i en avhandling som inte är uttalat erfarenhetshistorisk är ett medvetet val – även om det kan uppfattas som problematiskt att placera forskning i ett fält som forskaren själv inte placerar sig i. Jag ser ändå *Blod, kött och tårar* som ett uttryck för det erfarenhetshistoriska fältets rörliga, diffusa karaktär, i enlighet med Kivimäkis beskrivning. Precis som Josephine Hoegaerts och Stephanie Olsen konstaterar i *Lived Nation* menar jag att erfarenhetshistorisk forskning är stökig, hoptrasslad och komplicerad.⁴⁰ En fördel med valet av litteratur är just verkens brokighet: *Blod, kött och tårar* avgränsar sig till 1600- och 1700-tal, medan *Lived Nation* avhandlar 1800- och 1900-tal. Genom att läsa verken tar jag med andra ord del av historisk forskning om erfarenhet som både berör tidigmodern och modern tid. Tillsammans behandlar verken även en bred uppsättning av olika typer av källmaterial. Genom en djupgående läsning av både uttalad och icke-uttalad erfarenhetshistorisk forskning beaktar jag forskningsfältets dynamiska karaktär, och breddar grunden för min förståelse.

Erfarenhetshistoria ur historieteoretiska perspektiv

I avhandlingen fördjupar jag mig i två erfarenhetshistoriska verk, som jag läser genom varandra: *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar*. Att jag läser verken genom varandra innebär att jag låter olika texter skifta mellan förgrund och bakgrund. Jag har medvetet valt att inte dela in litteraturen i kategorier som källor, forskningslitteratur eller teoretisk litteratur. Jag har därmed inte valt ut två erfarenhetshistoriska verk för att de bara ska återspegla en större helhet – premissen är att jag redan är inne, att jag läser forskningsfältet inifrån i stället för att läsa texter som reflekterar något utanför. Barad kallar det här tillvägagångssättet för diffraktiv läsning. Att

³⁸ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 12–13, 27–28.

³⁹ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 14–26.

⁴⁰ Josephine Hoegaerts & Stephanie Olsen, ”The History of Experience: Afterword”. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021), s. 383.

läsa diffraktivt innebär att man läser insikter genom varandra, producerar nya mönster kring tänkande-varande, och är uppmärksam kring vad författarna försöker säga.⁴¹ Jag fördjupar mig i diffraktion i nästa avsnitt, där jag går närmare in på agentisk realism och fenomenologi som perspektiv.

I avhandlingen studerar jag erfarenhetshistorisk forskning ur ett historieteoretiskt perspektiv. Kivimäki har, bland annat i texter som "Krigets erfarenhetshistoria" och "Reittejä kokemushistoriaan", skrivit ingående om erfarenhetshistoriens historiografi, men även tangerat historieteoretiska frågor. Kivimäkis forskning har framför allt fungerat som en syntes som varit riktgivande för hur gränserna för erfarenhetshistoria definieras i den här avhandlingen. I avhandlingen deltar jag i Kivimäkis diskussioner om erfarenhetshistoriens kunskapsteoretiska kännetecken, och ställer samtidigt nya frågor om hur erfarenhetshistoria kan förstås som en meningsskapande kunskapspraktik. Genom mitt historieteoretiska perspektiv, som jag förenar med agentisk realism och fenomenologi, bidrar jag med nya insikter om vilka antaganden om historisk kunskap och mening som formar erfarenhetshistoria i Norden idag.

I avhandlingen deltar jag även i historieteoretiska diskussioner som berör historieforskning i Norden på ett mer allmänt plan. Idéhistorikern Bruno Hamnell har till exempel i artikeln "Bortom realismen?" studerat kunskapssyn i tidskrifterna *Historisk tidskrift* och *Scandia* mellan åren 1965 och 2009. I artikeln utforskar Hamnell ontologiska och epistemologiska antaganden genom att undersöka hur begrepp som teori, objektivitet, subjektivitet och vetenskaplighet diskuteras i tidskrifterna. Hamnell menar att svensk historieforskning domineras av en kunskapsrealistisk föreställning om att historievetenskapen kan studera en objektivt förfluten verklighet, och att historiker kan skapa representationer om det förflutna med hjälp av empiriska metoder.⁴² I avhandlingen studerar jag liknande frågor som Hamnell, men intresserar mig ännu mer för historieforskning som en pågående kunskapspraktik. Här ser jag en möjlighet att med hjälp av agentisk realism och fenomenologi ställa frågor om hur olika koncept formar sig och riktar sig i historieforskning, och vad det får för betydelse för vår förståelse av det förflutna.

En annan ambition i avhandlingen är att bidra med historieteoretiska insikter om meningsskapande i historisk forskning. Den tyska historieteoretikern Jörn Rüsen efterlyser forskning om vilken funktion historiskt tänkande har i våra sociala liv, och vad som formar det

⁴¹ Rick Dolphijn & Iris van der Tuin, *New Materialism: Interviews & Cartographies* (Ann Arbor: Open Humanities Press, 2012), s. 58.

⁴² Bruno Hamnell, "Bortom realismen? Historieteori och kunskapssyn i *Historisk tidskrift* och *Scandia* 1965–2009", *Scandia* 86 (2020:1), s. 56–57, 73–74.

vi ser som vår verklighet.⁴³ I ett nordiskt sammanhang har genushistorikern Sara Edenheim problematiserat meningsskapande i svensk historieforskning. Edenheim hävdar att kärnan i historisk forskning utgörs av historikerns vilja att finna mening i sitt källmaterial. Edenheim ställer sig kritisk till ett icke-problematiserat sökande efter mening; enligt Edenheim förstärker en sådan utgångspunkt "... historikerns syn på *sig själv* som en representant för 'framtiden' i förhållande till sitt material", och därmed "den institutionaliserade idén om att 'historikern sitter på facit' och därför kan säga någonting mer om en viss tidsperiod än de som då levde kunde göra".⁴⁴ Edenheim menar, precis som Hamnell, att nordisk historieforskning bygger på ontologisk realism, det vill säga en föreställning om att historieforskningen har en direkt relation till ett redan givet studieobjekt. Eftersom det förflutna tas för givet och antas "finnas där", redo för historikern att upptäcka, blir det empiriska hantverket historieämnets givna fokus. Historisk forskning som bygger på ontologisk realism kan därför inte ta till sig teoretiska eller historiefilosofiska frågeställningar.⁴⁵ I avhandlingen undersöker jag om det här är fallet med erfarenhetshistoria, eller om erfarenhetshistorien visar tendenser på att röra sig bortom ontologisk realism, såsom Kivimäki antyder.⁴⁶

Både Edenheim och Hamnell uppmanar till en historieteoretisk diskussion som ställer frågor om varför vi bedriver historisk forskning, och vad vi gör med all efterkonstruerad förståelse. Min ambition är emellertid inte att besvara Hamnells och Edenheims frågor, utan jag är i stället intresserad av att studera vilka effekter den erfarenhetshistoriska forskningen skapar genom de gränsdragningar som görs. Genom min intra-aktiva läsning vill jag synliggöra en del av Scotts kritik som tenderat att hamna i skymundan i såväl historiografiska som historieteoretiska diskussioner om erfarenhetshistoria. Scott hänvisar till genus- och vetenskapshistorikern Donna Haraway, som i slutet av 1980-talet framhöll att seende är en aktiv handling. Likt Merleau-Ponty understryker Haraway att seende innebär att se någonstans ifrån: Seende bygger på ett visst sätt att organisera världen, och inte på en blick från ingenstans.⁴⁷ Inspirerad av Haraway uppmanar Barad forskare att ta ansvar över kunskapsproduktion, att studera hur vetenskap skapar skillnader och hur dessa skillnader spelar roll.⁴⁸ I avhandlingen

⁴³ Jörn Rüsen, "What Does 'Making Sense of History' Mean?". Jörn Rüsen (eds), *Meaning and Representation in History* (New York & Oxford: Berghahn Books, 2006), s. 2.

⁴⁴ Edenheim, "Den kulturella förvändningen", s. 94, 98, 107n14. Edenheims kursivering.

⁴⁵ Sara Edenheim, "Nog med genus! Nordisk genushistoria och vändningen som aldrig hände", *Ikaros* (2019:4), s. 30.

⁴⁶ Se till exempel Kivimäki, "Krigets erfarenhetshistoria", s. 89–90.

⁴⁷ Scott, "The Evidence of Experience", s. 777n7; Donna Haraway, "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", *Feminist Studies* 14 (1988:3), s. 581–585. Se även Donna Haraway, "The Promises of Monsters: A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others". Lawrence Grossberg, Cary Nelson & Paula Treichler (eds), *Cultural Studies* (New York: Routledge, 1992), s. 299–300.

⁴⁸ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 72.

studerar jag vilka effekter erfarenhetshistoriens gränsdragningar får för kunskapsproduktionen om det förflutna. Det här gör jag med hjälp av agentisk realism och fenomenologi.

Agentisk realism och fenomenologi som kunskapsvägar

Som tidigare nämnts förstår jag erfarenhet som ett fenomen som bygger på sammanflätningar. För att förstå hur historisk kunskap om erfarenhet produceras och får sin form läser jag erfarenhetshistorisk forskning genom insikter från agentisk realism och fenomenologi. Dessa perspektiv öppnar för en förståelse av ett forskningsfält inifrån, och hjälper mig därmed att ställa historieteoretiska frågor om orienteringar, kunskapssyn och kunskapsproduktion. Trots att jag förenar koncepten i avhandlingen börjar jag för överskådlighetens skull med att presentera agentisk realism och därefter fenomenologi som vägar för kunskap.

Sammanflätningar och onto-epistemologi

Barads agentiska realism handlar i grunden om en omformulerad förståelse för hur materia och diskurser hänger samman. Barad har influerats starkt av fysikern Niels Bohrs (1885–1962)⁴⁹ kvantteori och filosofiska fysik. Med avstamp i Bohrs insikter riktar Barad kritik mot representationalism, det vill säga föreställningen att det finns två skilda entiteter i världen: representationer och väsen som representeras. Representationalism delar därmed in världen i ord och ting. Barad menar att materia och mening inte är skilda från varandra – de är tvärtom oskiljaktiga, ofrånkomligt hoptrasslade. Barad utmanar den traditionella förståelsen av diskurser: Enligt hen handlar diskurser inte om det som sägs, utan om det som tillåter och begränsar det som kan sägas. Barad vill därför skifta fokus från diskurser till materiella-diskursiva praktiker, det vill säga uttryck för vad vi ser som meningsfullt. Agentisk realism erbjuder en performativ förståelse av diskursiva praktiker, vilket innebär att materia ses som en

⁴⁹ Niels Bohr, född 1885 i Köpenhamn, var en av 1900-talets främsta fysiker och brukar kallas för en av kvantfysikens grundare. Bohr tilldelades Nobelpriset i fysik 1922 för sin atommodell. Enligt modellen består atomen av en kärna, som omges av elektroner som rör sig mellan olika energinivåer runt kärnan. Elektronerna kan göra så kallade kvant hopp, vilket innebär att elektronerna hoppar från en energinivå till en annan. Bohr är även känd för sin teori om komplementaritet, som stipulerar att elektroner uppvisar både våg- och partikelegenskaper, men att dessa egenskaper aldrig kan observeras samtidigt. Bohr förde dialog med andra kända samtida fysiker, såsom Albert Einstein (1879–1955) och Werner Heisenberg (1901–1976). Bohrs komplementaritetsprincip utgör tillsammans med Heisenbergs osäkerhetsprincip grunden för den så kallade Köpenhamnstolkningen av kvantmekanik. Bohr behandlade fysik och filosofi som en och samma praktik, eftersom insikter inom kvantfysiken öppnar för en ny förståelse av grundläggande filosofiska frågor om kunskap, verklighet och kausalitet. Se Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 3, 24, 31, 162, 295, 405n1; Barad, "Posthumanist Performativity", s. 813.

aktiv del av hur världen blir till och görs meningsfull. Materia syftar här inte på en fast substans: I agentisk realism förstås materia som materialiseringen av ett fenomen. Materia syftar på en dynamisk sammanflätning av relationer; materialitet är diskursivt, och diskursiva praktiker är materiella.⁵⁰ Agentisk realism är därmed ett sätt att förstå sammanflätningar (*entanglements*) mellan mening och materia.

Bohr ifrågasatte det atomistiska antagandet att ting utgör ontologiska grundenheter, det vill säga grundläggande byggstenar som bygger upp vår värld. Enligt Bohr har ting inga inneboende, fasta gränser eller egenskaper – Bohr menade i stället att grundenheten är *fenomen*. Bohr och Barad definierar fenomenen som en sammanflätning av intrasslade komponenter.⁵¹ Inom kvantfysiken definieras begreppen kvantsammanflätning och hoptvinning som ett ”fenomen som innebär att två atomära föremål (som atomer, elektroner och fotoner) är så nära förenade med varandra att de enskilda föremålen inte kan beskrivas var för sig utan att beakta det andra”.⁵² Sammanflätning är ett viktigt koncept i avhandlingen, eftersom jag förstår erfarenhet som en sammanflätning av olika komponenter. Genom Bohr, Barad och Scott ser jag erfarenhet som ett fenomen med rörliga gränser, snarare än en given teoretisk kategori med förutbestämda egenskaper.

I avhandlingen förstår jag erfarenhetshistorisk forskning som materiella-diskursiva praktiker, det vill säga som ett görande av kunskap där erfarenhet får en viss mening, inom ramarna för vissa villkor. Barad menar nämligen att diskursiva praktiker formas av materiella villkor. Dessa villkor formar det som spelar roll, och det som hamnar utanför. Barad och Bohr kallar en sådan uppställning av villkor för apparat (*apparatus*). I intra-aktion spelar apparater en central roll, eftersom apparater inte bara mäter ett fenomen utifrån, utan är en del av själva fenomenet inifrån. Det här innebär att vissa vetenskapliga praktiker får vissa fenomen att uppenbara sig: En viss typ av apparat ger upphov till vissa typer av mätningar.⁵³ Jag ser både den erfarenhetshistoriska forskningen och den här avhandlingen som forskningsapparatur, som ger studiet av erfarenhet vissa villkor. I de nästkommande avsnitten ger jag närmare exempel på hur apparater ingår i utformningen av fenomenen.

Eftersom komponenterna i ett fenomen är sammanflätade kan deras gränser enbart urskiljas när man som forskare uppför ett snitt mellan forskare och forskningsobjekt. Dessa så

⁵⁰ Barad, ”Posthumanist Performativity”, s. 802–807, 810–811, 819, 822; Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 3, 35, 150–151.

⁵¹ Barad, ”Posthumanist Performativity”, s. 813–815; Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 309, 333; Karen Barad, ”Diffracting Diffraction: Cutting Together-Apart”, *Parallax* 20 (2014:3), s. 173.

⁵² Nationalencyklopedin, ”hoptvinning”, hämtat 29.10.2023, <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/hoptvinning>.

⁵³ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 148–149, 336–337.

kallade agentiska snitt skapar gränser och egenskaper inom fenomenet, och det är agentiska snitt som gör observation möjligt. När man forskar om något gör man således tillfälliga, lokaliserade gränsdragningar – och inom dessa gränser är det möjligt att producera objektiv vetenskap. Det är med andra ord intra-aktionen inom fenomenet som skapar indelningen mellan subjekt och objekt; indelningen är inte något som så att säga finns där från början.⁵⁴ ”Det är fenomenet som kommer först”, som partikelfysikern Jenny Ivarsson uttrycker det – och *inom* fenomenet skapas skillnaden mellan objekt och subjekt.⁵⁵ Det här kallar Barad för skillnader inom (*differences within*).⁵⁶ Avhandlingen kan ses som en studie av skillnader inom, där jag undersöker hur olika typer av snitt skapas inom forskning och vilka effekter gränsdragningarna ger upphov till.

Agentisk realism bottenar i en bredare posthumanistisk och nymaterialistisk kritik mot vetenskap som tar indelningar mellan natur/kultur och människa/icke-människa för givna. Posthumanism och nymaterialism är närliggande teoribildningar som båda utmanar essentialistiska och hierarkiska förståelser av egenskaper och förhållanden mellan olika varelser. Posthumanism och nymaterialism är ett sätt att undersöka och ifrågasätta de praktiker genom vilka dessa gränser formas.⁵⁷ Om erfarenhetshistoria är ett sätt att försöka förstå vad det innebär att vara människa, för att tala med Boddice, frågar en posthumanistisk förståelse av erfarenhet i stället vad mänsklighet som koncept innebär. I en posthumanistisk förståelse av vetenskap ingår också ett existentiellt antagande om att det inte finns någon absolut, förutbestämd annanhet, utan att världen består av sammanflätningar. Posthumanism kan därmed beskrivas som en kunskapsväg, som filosofen Francesca Ferrando uttrycker det.⁵⁸

Barads agentiska realism innebär ett ifrågasättande av uppdelningen mellan ontologi (läran om varandet) och epistemologi (läran om kunskap). En sådan uppdelning utgår från att det finns en inneboende skillnad mellan människa och icke-människa, medvetande och kropp, natur och kultur, materia och diskurs. Barad myntar därför begreppet onto-epistemologi (*onto-epistem-ology*), för att synliggöra hur vetande och varande är intrasslade i varandra.⁵⁹ I avhandlingen utgår jag från Barads onto-epistemologi, vilket innebär att jag antar att

⁵⁴ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 139–140, 148, 336–337; Nina Lykke, *Genusforskning – en guide till feministisk teori, metodologi och skrift* (Stockholm: Liber, 2009), s. 153.

⁵⁵ Jenny Ivarsson, ”Frispel: Agentisk realism. En genusvetenskaplig formulering av kvantfysikens lagar”, *Tidskrift för genusvetenskap* 37 (2016:3), s. 102.

⁵⁶ Barad, ”Diffracting Diffraction”, s. 175.

⁵⁷ Barad, ”Posthumanist Performativity”, s. 808; Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 32; Karoliina Lummaa & Lea Rojola, ”Johdanto: Mitä posthumanismi on?”. Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.), *Posthumanismi* (Turku: Eetos, 2014), s. 13–14, 22–23.

⁵⁸ Francesca Ferrando, ”Posthumanism”, *Tidskrift för kvinnoforskning* 38 (2014:2), s. 168, 170–171.

⁵⁹ Barad, ”Posthumanist Performativity”, s. 829; Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 185, 379.

erfarenheten (varandet) inte kan separeras från vetenskapen (vetandet) som undersöker den. Ett onto-epistemologiskt perspektiv öppnar för en insikt om att vi inte får kunskap om världen för att vi står utanför den eller i den. En central utgångspunkt är att kunskap innebär ett engagemang med omvärlden: Att veta är att bli sammanflätad.⁶⁰

Barads onto-epistemologi är ett svar på Haraways efterfrågan av forskning som tar ansvar över kunskapsproduktion. Barad instämmer med Haraway som menar att vetenskap är situerat, det vill säga uppbyggt av en specifik typ av seende som organiserar världen på ett visst sätt. Seende handlar därför inte om reflektion, om att se världen utifrån, utan om *diffraction*, som handlar om att se inifrån. Diffraction synliggör hur kunskapspraktiker skapar gränser, och genom diffraction kan man ta ansvar för gränserna som forskningen producerar och effekterna de skapar.⁶¹ Till näst presenterar jag därför diffraction, som är ett viktigt koncept för min förståelse av erfarenhetshistoria.

Diffraction: Ljus i mörker och mörker i ljus

Diffraction är ett fysikaliskt fenomen som är kännetecknande för vågor. Diffraction innebär att vågor böjer sig när de möter ett hinder eller överlappar varandra. Upptäckten av diffraction brukar härledas till mitten av 1600-talet, då fysikern Francesco Grimaldi experimenterade med ljusets böjning. Grimaldi observerade då att ljuset kunde böja sig och ge upphov till ett särskilt mönster, som han kallade diffraction. Diffraktionsmönster kan uppstå med alla typer av vågor, såsom vattenvågor, ljudvågor och ljusvågor. Om man till exempel släpper ner två stenar i en vattenpöl samtidigt uppstår ett diffraktionsmönster när ringarna på vattnet möter varandra. Diffraction handlar med andra ord om hur vågor böjer sig, sprider sig och möter varandra.⁶²

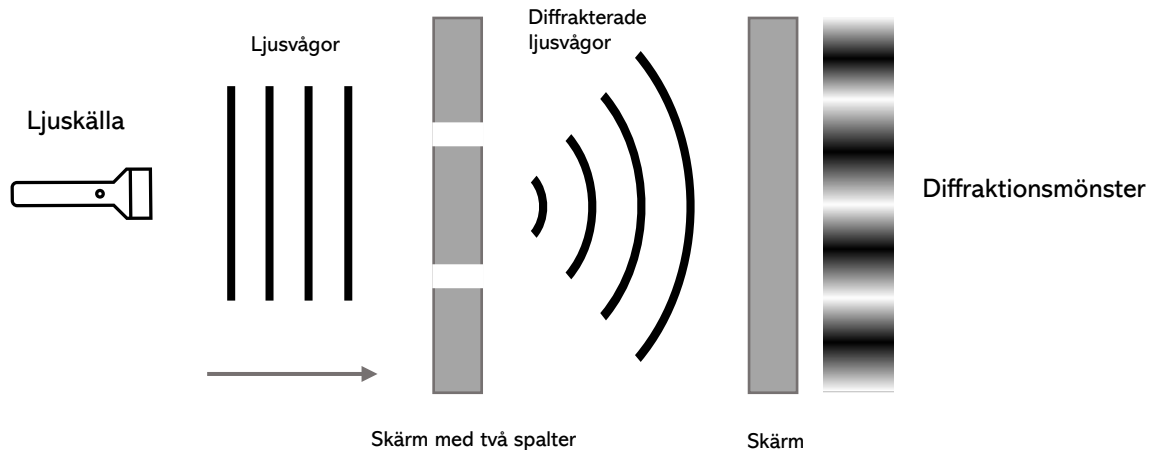
Ett känt fysikaliskt experiment för att framkalla diffraktionsmönster är det så kallade dubbelspaltexperimentet. I dubbelspaltexperimentet skär man ut två spalter i en skärm, och placerar en annan skärm bakom. När man sänder ljusstrålar genom skärmen med de två spalterna böjer sig vågorna och kolliderar med varandra. Det här ger upphov till ett diffraktionsmönster på skärmen bakom, det vill säga ett mönster med omväxlande stråk av ljusa och mörka områden. Ljusa punkter uppstår på ställen där vågorna förstärker varandra, och

⁶⁰ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 185, 453n1.

⁶¹ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 71–72, 369; Haraway, "Situated Knowledges", s. 581, 583; Haraway, "The Promises of Monsters", s. 299.

⁶² Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 28–29, 74–80; Barad, "Diffracting Diffraction", s. 170–171.

mörka punkter uppstår på ställen där vågorna tar ut varandra.⁶³ Gränserna mellan ljus och mörker är med andra ord inte skarpa: Stråk av ljus visar sig innanför skuggregionerna, och stråk av mörker visar sig utanför skuggregionerna (Figur 1).

Figur 1. Dubbelspaltexperimentets upplägg med ljusvågor. När man sänder ljusvågor genom en skärm med två spalter böjer sig ljusvågorna och krockar med varandra. Om man placerar en skärm bakom kan man observera ett diffraktionsmönster på skärmen, det vill säga ett mönster med växlande områden av ljus och skuggor.

Barad använder diffraktion som ett analytiskt verktyg för att undersöka hur gränser och skillnader uppstår. Genom diffraktiva apparater, som till exempel den här avhandlingen, kan man studera hur sammanflätningar formas inom fenomenen.⁶⁴ Erfarenhetshistoria är på sätt och vis redan diffraktivt; som Kivimäki påpekar är ett av erfarenhetshistoriens mål att fästa uppmärksamhet vid erfarendets gränser, det vill säga att förstå erfarenhetens historiska gränsvillkor och varför erfarenheten fick just den form den fick.⁶⁵ I avhandlingen gör jag en diffraktiv läsning av forskningen för att upptäcka eventuella diffraktionsmönster. Jag utgår på så vis från att det inte finns skarpa linjer mellan ljus och mörker, det vill säga mellan vetenskapen och de gränser den undersöker, utan att man kan observera ljus i mörker och mörker i ljus.

⁶³ Det fysikaliska fenomen som uppstår när vågor förstärker eller tar ut varandra kallas även för interferens. En del fysiker skiljer mellan diffraktion och interferens, men Barad använder dem synonymt med varandra eftersom det enligt hen inte finns någon praktisk skillnad mellan dem. Se Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 78–80; Barad, "Diffracting Diffraction", s. 170.

⁶⁴ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 72–74.

⁶⁵ Kivimäki, "Krigets erfarenhetshistoria", s. 103.

Dubbelspaltexperimentets betydelse för erfarenhetshistorisk forskning

Dubbelspaltexperimentet används inte bara för att observera ljusets diffraktionsmönster. Dubbelspaltapparaten är enligt den klassiska fysiken det ultimata sättet att ontologiskt skilja mellan vågor och partiklar; vågor uppvisar diffraktionsmönster, det gör inte partiklar. Medan vågor passerar båda spalterna kan en partikel bara passera genom endera – en partikel kan inte gå genom båda spalterna samtidigt. När fysiker i början av 1900-talet utförde dubbelspaltexperimentet med elektroner, som traditionellt klassas som partiklar, märkte man likväl att elektroner kunde ge upphov till diffraktion. I experimentet kan varje enskild elektron passera båda spalterna samtidigt – vilket visar sig som ett diffraktionsmönster på skärmen bakom. Elektronerna betar sig med andra ord som vågor. Om man placerar en detektor vid spalterna, för att spåra vilken av spalterna elektronen passerar, uppför sig dock elektronen som en partikel och passerar bara genom en av spalterna. Principen om att partiklar ibland uppvisar vågegenskaper och vågor partikelegenskaper kallas för våg-partikeldualitet. Det här är teoretiskt omöjligt enligt den klassiska fysiken – men det är likväl, som Barad uttrycker det, elektronens levda erfarenhet.⁶⁶

Bohr framhåller att själva dubbelspaltapparaten har en avgörande betydelse för hur elektronen uppför sig i experimentet. Om man tillfogar ett slags kvantsuddgummi till apparaten, det vill säga en mekanism som raderar informationen om vilken spalt elektronen passerar, betar sig nämligen elektronen åter annorlunda.⁶⁷ Om man genomför dubbelspaltexperimentet och raderar informationen efter att den samlats in, det vill säga *efter* att elektronen passerat den ena eller andra spalten som en partikel, återvänder diffraktionsmönstret. Det är som att elektronen ändrar sig och blir en våg i efterhand. Man kan säga att den betar sig annorlunda beroende på om någon observerar den eller inte. Det är med andra ord inte bara möjligt att efteråt ändra vad elektronen kommer ha gjort, utan också att ändra vad den har *varit* (våg/partikel), det vill säga ändra dess ontologi. Apparaten kan därför inte skiljas från fenomenet som observeras. Fenomenet och apparaten är hoptrasslade; våg/partikel är inte inneboende egenskaper, utan en performans som sker intra-aktivt med apparaten.⁶⁸

⁶⁶ Barad, "Diffracting Diffraction", s. 173, 180.

⁶⁷ För en introduktion till hur så kallade *which-slit*-detektorer och *quantum eraser*-experiment fungerar, se Robert Nadeau & Minas C. Kafatos, *The Non-Local Universe: The New Physics and Matters of the Mind* (New York: Oxford University Press, 1999), s. 84–89; Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 310–317; Dolphijn & van der Tuin, *New Materialism*, s. 63–66.

⁶⁸ Barad, "Diffracting Diffraction", s. 180–181. Våg-partikeldualitet hänger samman med en viktig princip inom kvantmekaniken som kallas kvantsuperposition. Kvantsuperposition beskriver hur elektronen befinner sig i ett speciellt kvanttillstånd. Eftersom elektronens beteende är beroende av mätningen kan man inte slå fast att elektronen är en våg eller partikel innan mätningen är utförd. Man kan säga att elektronen innan observationen befinner sig i ett läge av osäkerhet – det går inte att fastställa elektronens tillstånd, precis som det inte går att

Vad har kvantfysik för betydelse för en avhandling om erfarenhetshistoria? Jag vill betona att jag inte använder kvantfysik som en metafor för erfarenhetshistoria, som om fysik och historievetenskap skulle utgöra två separata fält som undersöker natur respektive kultur och som man kan göra liknelser mellan. Som Barad påpekar öppnar insikter från kvantfysiken upp för onto-epistemologiska frågor om objektivitet, om forskningsapparaters inverkan på vetenskap och om förhållandet mellan diskursiva praktiker och den materiella världen.⁶⁹ Jag menar att elektronens beteende i dubbelspaltexperimentet öppnar för nya historieteoretiska diskussioner om hur vi väljer att förstå tid, rum och kausalitet inom historievetenskap. Barad understryker nämligen att dubbelspaltexperimentet inte innebär att man kan ändra det förflutna – det handlar snarare om att det förflutna, eller framtiden, aldrig bara ”fanns där” till att börja med. Tid och rum, det förflutna, nutiden och framtiden är alltid öppna och skapas i en pågående intra-aktion – varken tid eller rum existerar som sådana utanför fenomenet.⁷⁰ Jag ser därmed agentisk realism som en möjlighet som öppnar för nya perspektiv på historievetenskaplig förståelse av det förflutna.

Agentisk realism har tillämpats sparsamt i historievetenskapen. Kulturhistorikern Anu Salmela lyfter ändå fram flera fördelar med agentisk realism i historieforskning. I sin doktorsavhandling om kvinnors självmord i Finland under senare delen av 1800-talet synliggör Salmela hur självmord formades genom materiella-diskursiva villkor. Med hjälp av agentisk realism uppmärksammar Salmela hur materia och icke-mänskliga aktörer, såsom väderförhållanden och sjukdomar, tillsammans med rättsmedicinsk obduktion och föreställningar om kön och klass formade självmord under 1800-talets senare hälft. Salmela framhåller att självmord var ett öppet, pågående fenomen som formades och fick en viss mening genom obduktionen och rättegången.⁷¹ Likt Salmela ser jag agentisk realism som ett fördelaktigt perspektiv när man vill ställa frågor om hur diskurser, materia, kroppar, mening och praktiker ger form åt fenomen. Genom agentisk realism kan man studera hur forskare, källor, arkiv och litteratur tillsammans bildar forskningsapparater. Ett sådant perspektiv flätar samman det förflutna och samtiden. Barads onto-epistemologi blir därmed ett sätt att uppmärksamma hur historisk kunskap formas.⁷²

fastställa om en katt är levande eller död i Schrödingers tankeexperiment. För en introduktion till kvantsuperposition, se Nadeau & Kafatos, *The Non-Local Universe*, s. 93–101; Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 255–269; Karen Barad, ”Quantum Entanglements and Hauntological Relations of Inheritance: Discontinuities, SpaceTime Enfoldings, and Justice-to-Come”, *Derrida Today* 2 (2010:3), s. 251.

⁶⁹ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 24–25.

⁷⁰ Barad, ”Diffracting Diffraction”, s. 174, 180–181.

⁷¹ Anu Salmela, *Kuolemantevoja. Naisten itsemurhat 1800-luvun jälkipuolen tuomioistuinprosesseissa* (Turku: Turun yliopisto, 2017), s. 13, 18, 186.

⁷² Salmela, *Kuolemantevoja*, s. 37–40, 186.

Trots att agentisk realism på många sätt uppmärksammar nya mönster av vetande och varande finns det också områden som perspektivet inte täcker lika väl. Jag instämmer med Salmela om att agentisk realism inte i tillräckligt stor utsträckning beaktar känslor och psykiska sinnestillstånd som komponenter i fenomen.⁷³ Eftersom känslohistoria är så nära förenat med erfarenhetshistoria ser jag det som nödvändigt att ta in perspektiv som hjälper mig att förstå hur kunskap om känslor och kroppslighet formas. Jag väljer därför att vända mig till fenomenologin, som kastar ljus på förhållandet mellan erfarenheter, kroppar och känslor.

Fenomenologiska perspektiv på erfarenhet

Den moderna fenomenologins uppkomst brukar förknippas med filosofen Edmund Husserls (1859–1938) uppmaning om att gå tillbaka till ”sakerna själva”. Att gå tillbaka till sakerna själva innebär att gå tillbaka till de objekt som är föremål för undersökning – till exempel känslor, ting eller institutioner. Grundpremisen i fenomenologin är att vi får tillgång till världen genom vår erfarenhet; alla teorier, begrepp och uppfattningar har sitt ursprung i erfarenheten. Om man till exempel vill studera känslor som kategori måste man ”gå tillbaka” och studera själva erfandet av känslor.⁷⁴ Inom fenomenologin ses erfarenheten sammanflätad med medvetandet – vårt medvetande är alltid riktat mot det vi erfar. Medvetandet har därmed en intentionalitet. Allt vi erfar erfars *som* något: Ett objekt upplevs alltid av ett subjekt, som tillskriver objektet en mening. Ett objekt som tolkats kallas för fenomen. Fenomenen utgör föremål för den fenomenologiska undersökningen: Genom ett fenomenologiskt perspektiv kan man studera hur objekt erfars, tolkas och tillskrivs mening i världen.⁷⁵

Med avstamp i Husserls fenomenologi lyfter Merleau-Ponty fram hur erfarenhet och kropp hänger samman. Merleau-Ponty menar att kroppen är vår synpunkt på världen. Våra erfarenheter, känslor och vårt medvetande har sin grund och utgångspunkt i kroppen – vår kropp står aldrig utanför världen eller vår erfarenhet. Kroppen är med andra ord inte bara ett objekt, utan vår plats i världen. Att vara en kropp är, enligt Merleau-Ponty, att vara bunden till en viss värld.⁷⁶ I likhet med Bohr och Barad menar Merleau-Ponty på så vis att vi är sammanflätade

⁷³ Salmela, *Kuolemantekoja*, s. 185.

⁷⁴ Edmund Husserl, *Logiska undersökningar. Bd 2, Undersökningar kring kunskapens fenomenologi och teori I–IV* (Stockholm: Thales, 2000), s. 20; Jan Bengtsson, *Sammanflätningar: Fenomenologi från Husserl till Merleau-Ponty* (Göteborg: Daidalos, 2001), s. 26.

⁷⁵ Bengtsson, *Sammanflätningar*, s. 27–29; Joakim Molander, *Vetenskapsteoretiska grunder: Historia och begrepp* (Lund: Studentlitteratur, 2003), s. 122–123.

⁷⁶ Merleau-Ponty, *Kroppens fenomenologi*, s. 17, 32, 113.

med världen: ”Jag är inte i rummet och i tiden, jag tänker inte rummet och tiden, jag är *till* rummet och till tiden, min kropp tar dem åt sig och omfattar dem.”⁷⁷ Man kan säga att våra kroppar är en del av världens utsträckning – eller, för att återvända till Barad, att kroppen är en del av världen i världens pågående intra-aktivitet.⁷⁸

Som filosofen David Carr påpekar innebär ett fenomenologiskt perspektiv på historievetenskap att man ställer frågor om hur historia framstår för oss, i stället för att fråga vad historia är eller vad vi vet om historia.⁷⁹ Fenomenologi är därmed inte bara ett perspektiv på erfarenhet, utan också en kunskapsteoretisk ståndpunkt. Merleau-Ponty menar att all kunskap om världen, inklusive vetenskaplig sådan, har sin utgångspunkt i den egna synvinkeln – vetenskap har ingen mening utan vår egen erfarenhet.⁸⁰ När jag förenar historieteori med fenomenologi undersöker jag på så vis hur mening och erfarenhet flätas samman i den erfarenhetshistoriska forskningen.

För att förstå hur kunskap produceras inom erfarenhetshistorisk forskning undersöker jag också forskningens riktning, det vill säga hur det kommer sig att den forskning som görs är just den som görs. För att göra det här använder jag mig av den tidigare nämnda Sara Ahmeds fenomenologiska orienteringsbegrepp. I dialog med Husserl framhåller Ahmed att medvetande, känslor och kroppar är riktade. Det här kallar Ahmed för orientering. Ahmed beskriver orientering som den punkt utifrån vilken världen breder ut sig, den punkt vi börjar och fortsätter från. Ahmed samtalar med Husserl, som beskriver orienteringens nollpunkt som punkten som gör ”här” till här och ”där” till där.⁸¹ Orienteringar påverkar hur vi bebor rum och hur vi greppar världen, vad eller vem vi riktar vårt fokus och vår uppmärksamhet mot. Ahmeds perspektiv på orientering är intrasslat med Merleau-Pontys filosofi om den levda kroppen. Att känslor och medvetande är riktade är en del av den levda erfarenheten av att bo i en kropp. Vart vi riktar våra kroppar, vad som är nära oss och långt ifrån oss är enligt Ahmed inte slumpmässigt; kroppar vänder sig på vissa sätt mer än andra.⁸² Genom orienteringsbegreppet studerar jag erfarenhetshistoriens orienteringar, från vilka punkter forskningen breder ut sig och vart forskningen tenderar att vända sig eller inte vända sig. Det är här avhandlingens första tematiska

⁷⁷ Merleau-Ponty, *Kroppens fenomenologi*, s. 103. Min kursivering.

⁷⁸ Barad, ”Posthumanist Performativity”, s. 828.

⁷⁹ David Carr, *Experience and History: Phenomenological Perspectives on the Historical World* (Oxford: Oxford University Press: 2014), s. 1, 47; David Carr, *Historical Experience: Essays on the Phenomenology of History* (London & New York: Routledge, 2021), s. 67.

⁸⁰ Maurice Merleau-Ponty, *Lovtal till filosofin: Essäer i urval* (Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2004), s. 43.

⁸¹ Sara Ahmed, ”Vithetens fenomenologi”, *Tidskrift för genusvetenskap* (2010:1–2), s. 51.

⁸² Ahmed, *Queer Phenomenology*, s. 2–3, 15, 21.

kapitel tar vid. Jag använder mig således av Ahmeds orienteringsbegrepp för att besvara Merleau-Pontys fråga om huruvida seende alltid innebär att se någonstans ifrån.

Intra-aktiv läsning av erfarenhetshistoria

I avhandlingen läser jag erfarenhetshistoria diffraktivt och fenomenologiskt, vilket jag gemensamt benämner som intra-aktiv läsning. Diffraktiv läsning kan ses som ett alternativ till reflexiv läsning. Barad menar att reflektion håller världen på avstånd, eftersom reflektion bygger på en föreställning om att verkligheten kan speglas genom en spegel, till exempel genom en text. Reflektion bygger således på en föreställning att forskaren kan distansera sig från sitt forskningsobjekt. Diffraktion handlar i stället om att komma nära, om att se skillnader inom eller inifrån fenomen. Tillsammans med Haraway beskriver Barad diffraktiv metodologi som en kritisk praktik som handlar om att göra skillnad i världen: att förstå vilka skillnader som spelar roll, hur de spelar roll och för vem de spelar roll.⁸³ Jag ser fenomenologin som en liknande praktik, en praktik som handlar om att komma nära genom seende. Husserl beskriver fenomenologin som ett sätt att jämföra, spjälka upp och sammanbinda mening med skådande som tillvägagångssätt. Som jag förstår det motsvarar det här tillvägagångssättet det som inom agentisk realism kallas för *cutting-together-apart*, vilket innebär att man som forskare både skapar och sammanflätar nya snitt samtidigt.⁸⁴ Intra-aktiv läsning skapar på så vis hela tiden nya mönster av skillnader och skiftningar.

I min läsning av *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* låter jag verken konversera med varandra; jag tolkar texter genom att tolka andra texter, och läser texter genom varandra i stället för mot varandra. Centralt i diffraktiv läsning är att uppmärksamma små detaljer, studera hur gränser skapas och att tänka kritiskt kring hur kunskap produceras. Genom små förskjutningar förflyttas bakgrund till förgrund, ljus till mörker. När litteraturen sammanfogas framträder föreställningar om mening och verklighet på nya sätt.⁸⁵ Min läsning är därmed en öppen och pågående process, vilket innebär att jag behandlar teorier och texter som intra-aktiva snarare än förexisterande entiteter.⁸⁶

⁸³ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 86–91.

⁸⁴ Edmund Husserl, *Fenomenologins idé* (Göteborg: Daidalos, 1989), s. 98; Anita Hussénus, "Bland provrör och spektrometrar: Materiens agens och materiell dysfunktionalitet", *Tidskrift för genusvetenskap* 39 (2018:4), s. 40.

⁸⁵ Karen Barad, "Troubling Time/s and Ecologies of Nothingness: Re-turning, Re-membering, and Facing the Incalculable", *New Formations* (2017:92), s. 64; Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 92–93; Lykke, *Genusforskning*, s. 171–173; Hussénus, "Bland provrör och spektrometrar", s. 37, 40.

⁸⁶ Dolfijn & van der Tuin, *New Materialism*, s. 57.

Med avhandlingen vill jag därmed tillsammans med Edenheim uppmana till en omdefiniering av vad vi tänker att teori i historia innebär. Min intra-aktiva läsning är ett sätt för mig att bemöta det spöke som historieämnet hemsöks av enligt Edenheim: en rädsla för teori och den förändring den för med sig.⁸⁷ Jag instämmer därmed även med litteraturvetaren Claudia Lindén, som uppmanar oss att omdefiniera det temporala förhållandet mellan teori och text. Lindén påpekar att teori brukar förknippas med ett nu och text med ett då, eftersom tanken är att man applicerar en teori på en befintlig text. Lindén föreslår att man i stället kan se teori och text som hoptrasslade. Teorin kan förstås som en produkt av texten, eftersom teorin alltid redan finns där och talar tillbaka till forskaren.⁸⁸ Man kan på så vis säga att texter är diffrakterade. När texter möter varandra skapas nya mönster, precis som när vågor möter varandra i dubbelspaltexperimentet. Genom min intra-aktiva läsning vill jag därför öppna för en ny förståelse av teoriens betydelse i historievetenskaplig forskning.

⁸⁷ Edenheim, ”Den kulturella förevändningen”, s. 98, 104–105.

⁸⁸ Lindén, ”Ur led är feminismens tid”, s. 20–21.

Erfarenhetshistoriens orienteringar

Vad vi ser beror på vilket håll vi är vända åt. Ett sätt att undersöka seende är att studera orienteringar, som handlar om hur vi finner vår väg i världen.⁸⁹ I det här kapitlet studerar jag erfarenhetshistoriens orienteringar, vilket innebär att jag undersöker vart *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* vänder sig. Kapitlet öppnar för de teoretiska/metodologiska perspektiv, forskningssammanhang och agentiska snitt som ger *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* sin form. Jag inleder kapitlet med att utforska villkor för erfarenhetsbegreppet. Därefter undersöker jag vilka typer av snitt som görs i forskningen, och vilka kategorier forskningen särskilt intresserar sig för. Slutligen studerar jag betydelsen av begreppet ”levd” i forskningen. Jag undersöker därigenom erfarenhetshistoriska forskningsapparater, det vill säga olika materiella-diskursiva villkor som formar det som ses som betydelsefullt i forskningen. Vilken värld omger den erfarenhetshistoriska forskningen i Norden? Hur definieras erfarenhet och vilka gränser ställs upp? Varifrån börjar erfarenheten breda ut sig?

Definitioner av erfarenhet

Orientering kan förstås som en praktik som gör något centralt; att vara orienterad runt en praktik påverkar vilka objekt eller fenomen vi riktar vår uppmärksamhet mot. Orientering är ett sätt att undersöka var vi börjar och hur vi fortsätter från vår startpunkt.⁹⁰ I det här avsnittet börjar jag därför där forskarna börjar, det vill säga i texternas inledning. Jag läser de inledande avsnitten i *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar*, för att ta reda på varifrån man börjar och vad som görs centralt. Jag fokuserar framför allt på definitioner av erfarenhetsbegreppet, och hur erfarenhet förstås i förhållande till tidigare forskning.

Liksom alla verk i *Palgrave Studies in the History of Experience* inleds *Lived Nation* med en allmän beskrivning av bokseriens syfte. Beskrivningen inleds med en definition av erfarenhetsbegreppet. Enligt redaktionsrådet syftar ”erfarenhet” i serien på teoretiskt och metodologiskt konceptualiserad forskning om erfarenhet i det förflutna. Erfarenhetshistoria förstås som studiet av individuella, sociala och kollektiva erfarenheter i ett historiskt sammanhang. Syftet med bokserien är att fördjupa metodologin och konceptet om levd erfarenhet i historievetenskaplig forskning, och därigenom utmana en essentialistisk förståelse

⁸⁹ Ahmed, ”Vithetens fenomenologi”, s. 52; Ahmed, *Queer Phenomenology*, s. 1–2.

⁹⁰ Ahmed, *Queer Phenomenology*, s. 3, 8, 116.

av erfarenhet. Redaktionsrådet understryker att erfarenhetshistoria därmed kan utgöra en länk mellan strukturer, ideologier och individuellt aktörskap.⁹¹

Erfarenhetens förenande funktion diskuteras även i *Blod, kött och tårar*. Runessons huvudsakliga frågeställning är hur människor i det tidigmoderna Sverige förstod att kroppen fungerade. Runesson förstår förhållandet mellan aktör och struktur ur ett fenomenologiskt perspektiv, och betonar att människan möter världen genom sin kropp. Individens subjektiva verklighet är ändå inte given eller konstant, utan kontextuell; individen tillskriver sina erfarenheter mening, som är kulturellt och historiskt föränderlig. Runesson samtalar här med lingvisterna George Lakoff och Mark Johnson, som menar att kroppsliga upplevelser och språkliga beskrivningar växelverkar med varandra. De förra ligger till grund för de senare: Kroppsliga upplevelser görs begripliga genom språket. Runesson studerar därför kroppslig erfarenhet genom att undersöka hur människor förstod att kroppen fungerade, en förståelse som formades av samhällsliga, kulturella och religiösa normer.⁹² Man kan på så vis säga att Runesson beskriver en fenomenologisk process där individen, genom sin kropp, tolkar objekt och skapar fenomen i värden. Ur fenomenologisk synpunkt finns det således alltid en mening i erfarenheten – det är det som är själva definitionen.

Runesson påpekar att kroppsliga upplevelser i det förflutna enbart kan studeras genom språkliga beskrivningar i källmaterial.⁹³ På sätt och vis skapar Runesson här en gräns mellan kroppslig upplevelse å ena sidan, och medveten språkligt bearbetad erfarenhet å andra sidan. Det är därför anmärkningsvärt att Runesson hänvisar till kroppslig erfarenhet i avhandlingens titel, eftersom han konsekvent påpekar att han undersöker kroppslig upplevelse. I avhandlingens empiriska avsnitt nuddar Runesson visserligen en gång vid diskussionen om skillnaden mellan begreppen, då han påpekar att ”de erfarenhetsbaserade beskrivningarna i rätten utgick från människors upplevelser”.⁹⁴ I övrigt hänvisar Runesson genomgående till kroppsliga upplevelser. Det är ett intressant val av begrepp, eftersom syftet med avhandlingen är att undersöka kroppsforståelse. Förståelse antyder nämligen om en språklig och medveten tolkning – något som, enligt Runessons definition, snarare skulle klassas som erfarenhet. Att Runesson väljer att hålla sig till upplevelser kan i så fall anses befästa, snarare än upplösa, en indelning mellan kroppsliga upplevelser och diskursiva erfarenheter.

⁹¹ Palgrave Macmillans samlingssida för bokserien *Palgrave Studies in the History of Experience*, hämtat 15.10.2023, <http://www.palgrave.com/gp/series/16255>.

⁹² Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 12, 28–29.

⁹³ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 28.

⁹⁴ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 110–111.

Samtidigt påpekar Runesson att gränserna mellan upplevelse och erfarenhet inte är så skarpa som det verkar. Det går inte att beakta erfarenhet utan att beakta kroppsliga upplevelser, och det går inte att begripliggöra kroppsliga upplevelser utan språket. Enligt Runesson är språk ibland otillräckligt eller överflödigt för att förmedla upplevelser.⁹⁵ Runesson menar ändå, trots det här, att det är möjligt att nå kunskap om kroppsliga upplevelser i det förflutna: ”Förståelsen av andras kroppar kan nämligen antas vara grundad i en erfarenhetsbaserad förståelse av den egna kroppen. Att vara en kropp möjliggör, som Blumenberg betonar, att kunna se andra som kroppar och förstå vad dessa uttrycker. Det är så man kan förstå och leva sig in i andras upplevelser.”⁹⁶ Här kan man låta Runesson samtala med Kivimäki, som menar att kroppen är förspåklig materia som formar subjektets erfarenhet av verkligheten tillsammans med språk.⁹⁷ Tolkar man Kivimäki och Runesson genom Barad kan man förstå indelningen av upplevelse och erfarenhet som ett uttryck för en skillnad inom: Forskarna uppför ett snitt mellan upplevelse/erfarenhet, men snittet görs inifrån och ses inte som en ontologiskt given skillnad. Det skulle då innebära att studiet av erfarenhet i det förflutna utgår från att kropp/materia och språk/medvetande är sammanflätade. Erfarenhet kan då ses som ett levande och rörligt koncept; beroende på hur man placerar texterna i förhållande till varandra uppstår olika diffraktiva mönster med oskarpa gränser.

Oskarpa gränser är ett genomgående tema i *Lived Nation*. I det inledande kapitlet påpekar Kivimäki, Suodenjoki och Vahtikari att antologin beskriver den levda nationen som rörlig, mångskiftande och dynamisk. Redaktörerna instämmer med tidigare forskning som framhållit att nationen formas genom vardagliga praktiker, och genom möten mellan människor, rum och materialiteter. *Lived Nation* har en uttalad orientering mot den tyska erfarenhetshistoriska traditionen, som länge framhållit att erfarenhet bör förstås som ett socialt och kulturellt fenomen. Även om avsikten inte är att tillämpa tysk erfarenhetshistoria exklusivt menar redaktörerna att antologin tar fasta på några av den tyska forskningens nyckelinsikter. Till de mest centrala idéerna hör att erfarenhet är bundet till maktrelationer och meningssystem, att erfarenheter är konstruerade processer som formar och formas av tidigare erfarenheter och minnen, och att erfarenhet är en medlande kategori mellan individ och struktur.⁹⁸

Orienteringen i *Lived Nation* kan delvis förklaras av forskarnas ambition att bidra med nya perspektiv på erfarenhet och nation.⁹⁹ Kivimäki har nämligen i tidigare sammanhang hävdad

⁹⁵ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 28–29

⁹⁶ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 29.

⁹⁷ Kivimäki, ”Krigets erfarenhetshistoria”, s. 97–98.

⁹⁸ Kivimäki, Suodenjoki & Vahtikari, ”Lived Nation”, s. 11–16.

⁹⁹ Kivimäki, Suodenjoki & Vahtikari, ”Lived Nation”, s. 1–2, 28.

att den tyska erfarenhetshistoriska forskningen, som bland annat hämtat insikter från sociologi och begreppshistoria, har fört mer fördjupade metodologiska och teoretiska diskussioner än den angloamerikanska. I tyskan kan man, liksom i svenskan, göra en åtskillnad mellan upplevelse (*Erlebnis*) och erfarenhet (*Erfahrung*). Medan det förra syftar på en förspråklig, kroppslig upplevelse syftar det senare på språkligt och socialt bearbetad och tolkad erfarenhet. I det engelska språket används däremot bara *experience*, som traditionellt hänvisar till en mer allmän eller ursprunglig erfarenhet. Den teoretiska diskussionen i Tyskland har formats av sociologerna Peter L. Berger (1929–2017) och Thomas Luckmanns (1927–2016) kunskapsociologi, som belyser hur språkliga meningssystem formar människors förspråkliga upplevelser till socialt delade erfarenheter. Enligt Kivimäki framhäver den språkliga uppdelningen erfarenhetens levda karaktär.¹⁰⁰ Insikterna från den tyska erfarenhetshistorien möjliggör med andra ord ett fokus på den levda nationen, vilket går hand i hand med bokseriens syfte att etablera konceptet om levd erfarenhet.

En annan teori som haft stort inflytande i den tyska erfarenhetshistoriska traditionen är begreppshistorikern Reinhart Kosellecks (1923–2006) teoretisering av erfarenhetens temporala konstruktion. I *Lived Nation* introduceras Koselleck redan i det inledande avsnittet, där redaktörerna hänvisar till Kosellecks tanke om att det förflutna är närvarande i nuet.¹⁰¹ Det är tydligt att Koselleck influerat flera av forskarna i antologin: Koselleck citeras i sex av antologins femton kapitel.¹⁰² Erfarenhetshistorikern Heikki Kokko använder sig till exempel av Koselleck i ”Temporalization of Experiencing”, i sin läsning av en torparsons läsarbrev till dagstidningar under den senare delen av 1800-talet. Kokkos analys vilar på Kosellecks tanke om att flera lager av det förflutna är närvarande samtidigt i nuet, och på Berger och Luckmanns teori om att erfarenheter som lagras i individens medvetande omvandlas till kollektiva erfarenheter genom social interaktion.¹⁰³ I ”Guardians of the Land?”, som avhandlar småbrukares möten med nationen under 1920-talet, hänvisar genushistorikerna Pirjo Markkola och Ann-Catrin Östman på motsvarande sätt till Kosellecks teoretisering av historisk tid som konstruerad i mötet mellan erfarenhetsrum och erfarenhetshorisont. Socialhistorikern Pertti Haapala, som i ”Lived Historiography” undersöker förhållandet mellan erfarenhet och historiska narrativ, instämmer med Koselleck om att historia påverkar våra värderingar av det

¹⁰⁰ Kivimäki, ”Krigets erfarenhetshistoria”, s. 89–91; Kivimäki, ”Reittejä kokemushistoriaan”, s. 17–18.

¹⁰¹ Kivimäki, Suodenjoki & Vahtikari, ”Lived Nation”, s. 12.

¹⁰² Koselleck citeras i kapitlet skrivna av Kivimäki, Suodenjoki & Vahtikari, Haapala, Marjanen, Kokko, Markkola & Östman respektive Kivimäki.

¹⁰³ Heikki Kokko, ”Temporalization of Experiencing: First-Hand Experience of the Nation in Mid-Nineteenth Century Finland”. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021), s. 110–114.

förflutna, våra tolkningar av nuet och våra förväntningar på framtiden. Med hänvisning till Koselleck menar även begreppshistorikern Jani Marjanen – som i ”National Sentiment” kartlägger emotionellt språk och uttryck för nationalkänsla i tidningstexter under 1800-talet – att källmaterial både uttrycker förflutna erfarenheter och förväntningar på framtiden.¹⁰⁴ Förtjänsten i Kosellecks teori verkar med andra ord vara det temporala greppet om erfarenhet.

Det som är intressant med Markkola och Östmans, Haapalas respektive Marjanens kapitel är att Koselleck närvarar i texternas inledning, men förskjuts till bakgrunden i de empiriska avsnitten där själva källmaterialet tolkas. Samma tendens märks hos Runesson; varken Merleau-Ponty eller Blumenberg, som i det inledande avsnittet pekas ut som viktiga teoretiker, citeras i något av Runessons empiriska kapitel. Det är som att teorierna ger studierna en riktning för att sedan försvinna där empirin tar vid. Det betyder såklart inte att teorierna inte är närvarande – de kan ses som närvarande i forskarnas sätt att läsa källmaterialet och göra tolkningar – men att de inte är uttalat närvarande talar för att det finns en anledning till att de nämns just i början. Här uppstår ett motstridigt möte mellan teorierna, som används för att peka på erfarenhetens sedimentering, och mellan forskningspraktikerna som stärker en linjär temporalitet där forskarna låter teorierna tala i början och sedan överlåter ordet till källmaterialet. Här kan man således lägga märke till spår av den temporala modell som Claudia Lindén kritiserar, det vill säga tanken om att moderna teorier tillämpas på ett äldre material, som om texterna är låsta i sin temporalitet.¹⁰⁵

En inledning har betydelse för en texts orientering. En inledning är en inledning av en anledning – det är därifrån texten vecklar ut sig. Ur ett orienteringsperspektiv spelar det egentligen ingen roll i vilken utsträckning forskaren tillämpar eller hänvisar till teorin senare i sin text – att teorin nämns i början avslöjar något om var forskaren *anser* att hen börjar, eller strävar efter att börja. De teoretiska hänvisningarna i inledningen berättar något om ambitionen bakom texten, om vad man vill åstadkomma och vilka forskare som anses viktiga att synliggöra.

Eftersom jag förstår erfarenhetshistoria som en meningsskapande kunskapspraktik ser jag citerande som en viktig del av hur kunskap om erfarenhet skapas. Ahmed betonar vikten av citerandets politik; vad vi skriver om och vilka vi citerar bygger kunskap och formar världar.

¹⁰⁴ Pirjo Markkola & Ann-Catrin Östman, ”Guardians of the Land? Smallholders Living Their Nation in Interwar Finland”. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021), s. 191; Pertti Haapala, ”Lived Historiography: National History as a Script to the Past”. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021), s. 29–30; Jani Marjanen, ”National Sentiment: Nation Building and Emotional Language in Nineteenth-Century Finland”. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021) s. 63.

¹⁰⁵ Lindén, ”Ur led är feminismens tid”, s. 18–20.

Ahmed liknar referenser vid byggstenar som håller ihop våra vetenskapliga hem. Det har därmed en betydelse vilka som citeras om och om igen. Ahmed påpekar att texter kan ses som följeslagare som tillåter en att ta vissa vägar. Å ena sidan kan texter hjälpa en att trampa upp nya stigar, och samtidigt orientera en mot stigar som redan trampats upp.¹⁰⁶ Om man till exempel tittar på Kivimäkis erfarenhetshistoriska forskning i sin helhet kan man se att Kivimäki citerat Koselleck och Berger och Luckmann i över ett årtionde, från antologin *Ihminen sodassa* till *Lived Nation*.¹⁰⁷ Det här kan ses som ett exempel på hur det som är nåbart i forskning beror på orienteringar som redan har gjorts.

Även om *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* positionerar sig inom olika historievetenskapliga inriktningar kan man se dem ingå i ett gemensamt forskningsområde som problematiserar erfarenhet som en essentiell kategori. I verken definieras erfarenhet som en språklig och kulturell tolkning, som är betydelsefull eftersom den kan säga något om relationen mellan individ och struktur. Trots att forskningen gör en indelning mellan upplevelse och erfarenhet betonas en ömsesidig samverkan mellan kategorierna. Erfarenhet definieras på så vis som en rörlig kategori med oskarpa gränser. Forskningen gör emellertid andra gränsdragningar som får betydelse för hur erfarenhet förstås. I följande avsnitt tar jag en närmare titt på ett snitt som är särskilt framträdande, nämligen snittet mellan tankar och praktiker.

Snitt mellan tanke/praktik

Enligt Ahmed kan historia ses som en process som gör vissa saker, men inte andra, nåbara.¹⁰⁸ Diffrakterat genom Barads insikter innebär det här att citerande kan ses som ett görande av kunskap, en intra-aktiv praktik som utövas inom och genom en viss typ av apparatur. Som Barad påpekar påverkar apparaten vad som hamnar innanför och utanför, och vilka fenomen som uppenbarar sig.¹⁰⁹ I nästkommande avsnitt undersöker jag därför apparater och snitt, det

¹⁰⁶ Sara Ahmed, *Living a Feminist Life* (Durham: Duke University Press, 2017), s. 14–16.

¹⁰⁷ Se Ville Kivimäki, ”Sodan kokemushistoria: Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa”. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa: Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta* (Helsinki & Jyväskylä: Minerva, 2006), s. 74–75; Kivimäki, ”Krigets erfarenhetshistoria”, s. 91; Kivimäki, ”Reittejä kokemushistoriaan”, s. 17; Ville Kivimäki, ”Nocturnal Nation: Violence and the Nation in Dreams during and after World War II”. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021), s. 297.

¹⁰⁸ Ahmed, *Queer Phenomenology*, s. 117.

¹⁰⁹ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 148, 336.

vill säga materiella-diskursiva villkor som gör vissa typer av kategorier nåbara i den erfarenhetshistoriska forskningen.

De inledande avsnitten i *Blod, kött och tårar* och *Lived Nation* avhandlar rörliga eller oskarpa gränser mellan kropp/språk, upplevelse/erfarenhet och aktör/struktur. Forskningen har därmed tydliga drag av postmodern kritik mot strikta kategorier, och poststrukturalistiska önskemål om att synliggöra språkets betydelse. Kivimäki, Suodenjoki och Vahtikari framhåller att *Lived Nation* kan ses som ett bidrag till nyare nationalismforskning. Redaktörerna uttrycker en strävan att komma bortom den traditionella indelningen mellan uppifrånperspektiv och nedifrånperspektiv. Nation och nationalism ses i stället som fenomen som levs och pågår i människors vardagliga liv. I antologin ses känslor och erfarenheter som en slags medlande sfär mellan det personliga, sociala, kulturella och politiska. Ett uttalat mål med *Lived Nation* är att förena perspektiv från det erfarenhetshistoriska och känslöhistoriska fältet, och genom denna dialog förklara hur känslor och erfarenheter formar nationer, och vice versa.¹¹⁰

Likt Kivimäki, Suodenjoki och Vahtikari uttrycker Runesson att ambitionen med *Blod, kött och tårar* är att förena erfarenhet och känsla i historisk forskning. Runesson hävdar att kroppen sällan problematiseras i känslöhistorisk forskning, och att kropp, sinnen och känslor tidigare har studerats var för sig. Med *Blod, kött och tårar* vill Runesson därför föra samman de olika inriktningarna.¹¹¹ Runesson ger emellertid inga exempel på känslöhistorisk forskning som separerat kategorierna i fråga, och beaktar inte heller samtida känslöhistorisk forskning som synliggjort förkroppsligad erfarenhet, såsom Boddices eller Vallgårdas. Runesson gör inte heller några försök till att delta i den teoretiska diskussionen om skillnaden mellan känsla, emotion och affekt, och betydelsen av vilka begrepp man använder – en diskussion som känslöhistoriker fört i flera årtionden.¹¹²

Det är möjligt att Runesson är inne på samma kritik som antropologen och historikern Monique Scheer, som identifierar en allmän tendens hos historiker att fokusera på de kognitiva och diskursiva aspekterna av känslor. Enligt Scheer har historisk forskning tidigare riktat fokus mot sociala normer och känslouttryck, som kontrasterats mot ”äkta” kroppsliga känslor som bottnar i biologi. Kroppen har då beskrivits som icke-historisk, medan uttrycken för känslorna förstås som historiskt föränderliga. Känslöhistoria har då uppfattats som en slags halv

¹¹⁰ Kivimäki, Suodenjoki & Vahtikari, ”Lived Nation”, s. 6–7, 10, 16.

¹¹¹ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 25–26.

¹¹² Se till exempel Boddice, *The History of Emotions*, s. 41–58; Vallgård, ”Affekt, følelser og rum”, s. 175–183. Runesson berör diskussionen om affekt/emotion/känsla i korthet i en fotnot, där han påpekar att han använder sig av den tidigmoderna definitionen av affekt. Han hänvisar därefter vidare till en modern definition som delar upp affekt, emotion och känsla. Se Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 27n50.

vetenskap som enbart kan fokusera på de sociala känslouttrycken, medan kroppen som studieobjekt har överlåtits åt naturvetenskaperna.¹¹³ Det är möjligt att Runesson identifierat en liknande tendens, vilket kan vara en förklaring till att avhandlingen varken positioneras som känsluhistorisk eller erfarenhetshistorisk.

Scheer föreslår att historiker bör rikta fokus mot emotionella praktiker, och inte bara diskursiva uttryck för känslor. Scheer betonar att praktiker inte bara ger upphov till känslor, utan att känslor i sig själva kan ses som en form av praktiker. Enligt Scheer kan emotionella praktiker därför användas som perspektiv för att utmana diskursiva indelningar mellan kropp/medvetande. Scheer menar att hoptvinningen av medvetanden, kroppar och sociala relationer måste beaktas om man vill förstå förkroppsligade erfarenheter av känslor.¹¹⁴ Det här föreslås även av idé- och medicinhistorikern Heini Hakosalo, som är en av få i *Lived Nation* som uttryckligen definierar erfarenhet som koncept. I ”The Ill(s) of the Nation”, där Hakosalo undersöker erfarenheter av tuberkulos mellan 1920 och 1970, definieras erfarenhet som ett uttryck för den kulturella mening som människor tillskriver sina känslor. Hakosalo menar därför att erfarenhet är tänkta känslor. Enligt Hakosalo för den här definitionen samman det emotionella/kognitiva och individuella/kollektiva. Hakosalo framhåller dessutom, precis som Ahmed, att känslor är intentionella: Känslorna är *någons* känslor som riktar sig mot *något*.¹¹⁵ Känslor är därmed materiellt, rumsligt och kroppsligt förankrade i subjektet, som riktar sig mot objekt.

Runesson orienterar sig mot kroppsliga praktiker genom sitt fenomenologiska tillvägagångssätt, som han beskriver som en läsning av ytans orsakssamband. I sin läsning av rättsmaterialet fokuserar Runesson på de samband som beskrivs i texterna – det vill säga hur man förstod att kroppen fungerade – snarare än att leta efter underliggande andemening i texterna. Läsningen av ytans orsakssamband fungerar som en motivering till Runessons val av begreppet upplevelse, eftersom avsikten är att läsa beskrivningar av kroppsliga upplevelser utan att kräva att det skulle finnas en underliggande diskursiv mening, som skulle vara ”mer” äkta än de beskrivningar som uttrycks i textytan.¹¹⁶ Det skulle därmed innebära att Runesson inte letar efter en inneboende mening, och på så vis instämmer i Edenheims postmoderna kritik mot

¹¹³ Monique Scheer, ”Are Emotions a Kind of Practice (And Is That What Makes Them Have a History)? A Bourdieuan Approach to Understanding Emotion”, *History and Theory* 51 (2012:2), s. 196.

¹¹⁴ Scheer, ”Are Emotions a Kind of Practice?”, s. 193, 199–200.

¹¹⁵ Heini Hakosalo, ”The Ill(s) of the Nation: The Experience of Tuberculosis in Finland from the 1920s to 1970s”. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021), s. 244–245.

¹¹⁶ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 30–31.

att söka mening i historiskt källmaterial.¹¹⁷ Som jag förstår det vill Runesson fokusera på beskrivningarna av de konkreta upplevelserna i den levande kroppen. I stället för att studera kroppsförståelse på en teoretisk nivå vill Runesson fördjupa sig i förståelsen av kroppen i den praktiska vardagen, det vill säga ”gå tillbaka till kroppen själv”, för att tala med Husserl.

I den erfarenhetshistoriska forskningen verkar just praktiker utgöra den bro som förenar erfarenhet, känsla och kropp med varandra. Praktiker ses som ett sätt att komma bortom dikotomier och ontologiska indelningar. *Blod, kött och tårar* och *Lived Nation* har en tydlig orientering mot ”vanliga” människor, vardagliga praktiker och vardagliga sammanhang. Runesson riktar sitt intresse mot ”de breda folklagren”, eftersom tidigare forskning enbart avhandlat lärda människors förståelser av kroppen.¹¹⁸ Också i *Lived Nation* riktar många forskare fokus mot ”vanliga” människor som landsbygdsbefolkning, småbrukare och soldater. Flera av forskarna synliggör också samhällsgrupper som inte fått komma till tals i tidigare forskning, såsom språkliga minoriteter och barn. Samtidigt tenderar den erfarenhetshistoriska forskningen att närma sig det vanliga genom det ovanliga, till exempel när det gäller val av källmaterial. Runessons rättsliga material berör allvarliga brott såsom mord och tidelag – brott som inte enbart kunde leda till allvarliga juridiska straff, utan också förväntades följas av Guds straff.¹¹⁹ I *Lived Nation* riktar flera forskare fokus mot fenomen som innebar avbrott i vardagen, såsom krig, flyktingskap eller sjukdom. Det finns med andra ord en riktning mot ett slags mörker, där den levda erfarenheten förstås med hjälp av det som gör ont eller är svårt. Jag fördjupar mig närmare i den här tematiken senare i avhandlingen, i avsnittet ”Den diffraktiva kroppen”.

I *Lived Nation* har flera forskare valt att använda sig av källpluralism för att studera erfarenhet. Ofta handlar det om att föra samman okonventionella källor, som till exempel muntliga källor, skivbolagskataloger och drömenkäter, med mer traditionella källor som tidningstexter och myndighetstexter. I ”Feeling the Nation through Exploring the City” studerar till exempel Antti Malinen och Tanja Vahtikari barns erfarenheter av den efterkrigstida nationen genom att analysera barnteckningar tillsammans med texter som ingick i det nationella läroplansarbetet. Genom källmaterialet och Scheers koncept om emotionella praktiker undersöker Malinen och Vahtikari de olika sätt på vilka nationen införlivades i barns vardagliga liv. Vardagliga praktiker, såsom att teckna och upptäcka närmiljön, sammanflätades med emotionellt och nationellt laddad pedagogik i skolan. Malinen och Vahtikari betonar att

¹¹⁷ Edenheim, ”Den kulturella förevändningen”, s. 98.

¹¹⁸ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 12, 17–22.

¹¹⁹ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 36.

gränserna var rörliga; skolan utbildade barnen i emotionell kompetens, samtidigt som barnen förhandlade om sina känslor och sin känslomässiga tillhörighet till nationen. Genom de olika källmaterialen synliggör Malinen och Vahtikari nationen som en levd – och emotionellt, rumsligt och materiellt förankrad – erfarenhet.¹²⁰

Vikten av levd erfarenhet och fokus på praktisk, faktisk vardag i det pågående livet understryks konsekvent i *Lived Nation*. I ”Divided Nation on Records” undersöker till exempel Marko Tikka och Sami Suodenjoki hur grammofonskivor formade den levda erfarenheten av nationen under det sena 1920-talet. Tikka och Suodenjoki, som studerar skivbolagskataloger och tidningstexter, menar att populärmusik var ett sätt för människor att leva ut nationen i sina vardagliga praktiker. För att synliggöra detta utformar Tikka och Suodenjoki ett koncept om erfarenhetsgemenskaper (*communities of experience*), inspirerade av känslöhistorikern Barbara Rosenweins idé om emotionella gemenskaper (*emotional communities*). Enligt Tikka och Suodenjoki formas erfarenhetsgemenskaper av individer som delar liknande erfarenheter och tolkar dem tillsammans i en viss kontext. Erfarenhetsgemenskapernas gränser är rörliga; en person kan tillhöra flera gemenskaper och röra sig mellan dem.¹²¹ I ”National Belonging Through Signed and Spoken Languages” studerar Hanna Lindberg hur frågor om språk och nationell tillhörighet uppmärksammades bland svenskspråkiga döva i Finland kring sekelskiftet 1900. Lindberg menar att frågor om språk och nationalism framför allt närvarade i vardagliga praktiker. Genom att studera beskrivningar av vardagliga praktiker, snarare än normativa diskurser, synliggör Lindberg betydelsen av nationella symboler och sociala relationer när nationen formas. Lindberg understryker därför att det är nödvändigt att fokusera på levda erfarenheter om man vill förstå frågor om språk och nationell tillhörighet.¹²²

Eftersom erfarenhetshistorien så tydligt betonar levd erfarenhet finns det anledning att undersöka varför just det levda har en så viktig roll i erfarenheten: erfarenheten är levd, till skillnad från vad? Vad är skillnaden mellan erfarenhet och levd erfarenhet? Innebär det här att det finns en möjlighet att förstå erfarenhet som något icke-levt? När erfarenhetshistorien

¹²⁰ Antti Malinen & Tanja Vahtikari, ”Feeling the Nation through Exploring the City: Urban Pedagogy and Children’s Lived Experiences in Postwar Helsinki”. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021), s. 320–322, 345.

¹²¹ Marko Tikka & Sami Suodenjoki, ”Divided Nation on Records: The Transnational Formation of Finnish Popular Music During the Gramophone Fever”. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021), s. 138–139.

¹²² Hanna Lindberg, ”National Belonging Through Signed and Spoken Languages: The Case of Finland-Swedish Deaf People in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries”. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021), s. 220, 239.

orienterar sig mot det praktiska genom konceptet liv, kan man urskilja en antydning om att det teoretiska eller lärda är mindre levdt än det vardagliga och konkreta. Den erfarenhetshistoriska apparaten skapar därmed ett snitt mellan tanke och praktik, och gör erfarenheten meningsfull och nåbar genom det som levs. I nästa avsnitt undersöker jag därför liv som en grundläggande kunskapsteoretisk förutsättning för erfarenhetshistoria.

Levande erfarenhet

De begreppsliga utgångspunkterna i *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* är den levda nationen respektive den levda kroppen. Erfarenhet verkar med andra ord ha en levd och sammanflätad karaktär, vilket både är en förutsättning och utgångspunkt i den erfarenhetshistoriska forskningen. I titeln *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* länkas levd nation samman med historia om erfarenhet och känslor. Kivimäki, Suodenjoki och Vahtikari definierar levda nationer som sammanflätade historier av erfarenheter och känslor.¹²³ Begreppet ”levd nation” syftar på att nationen förstås som något som människor lever genom sina liv. Den levda nationen formas av möten mellan individer, sociala grupper och institutioner, och möten mellan kroppar, rum och objekt.¹²⁴ I Runessons avhandling ramar begreppet ”den levda kroppen” på motsvarande sätt in erfarenhet som något som levs genom kroppen. Avhandlingens svenska titel, *Blod, kött och tårar. Kroppslig erfarenhet i Sverige, ca 1600–1750*, är i det engelska abstraktet översatt till *Blood, Flesh and Tears. The Lived Body in Sweden, c. 1600–1750*. Det som Runesson benämner som ”kroppslig erfarenhet” på svenska är med andra ord ersatt av *the lived body* i den engelska titeln. Kroppslig erfarenhet ses därmed som synonymt med den levda kroppen.¹²⁵ I både *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* har erfarenhet således en levande karaktär: Erfarenhet är något som levs i en levande kropp i ett mänskligt liv.

Liv kan ses som orienteringens nollpunkt, punkten där den erfarenhetshistoriska forskningen börjar. I sitt första empiriska kapitel, ”Livets fysiologi”, studerar Runesson tidigmoderna uppfattningar om när kroppen började och slutade leva, om ”vad som uppfattades utgöra livet i den levande kroppen”.¹²⁶ I sin läsning av fall om samlagsbrott och barnamord identifierar han tre kriterier för liv i det tidigmoderna Sverige: rörelse, mänsklig form och

¹²³ Kivimäki, Suodenjoki & Vahtikari, ”Lived Nation”, s. 6.

¹²⁴ Kivimäki, Suodenjoki & Vahtikari, ”Lived Nation”, s. 16–17.

¹²⁵ Se även Runessons avsnitt om den levda kroppen. Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 27–29.

¹²⁶ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 54.

vakenhet. Från och med att ett foster rörde sig i livmodern uppfattades det som ett levande väsen. Rörelse var ändå inte i sig tillräckligt för att uppfylla kravet på liv, också den materiella formen hade en avgörande betydelse när gränser mellan livsdugliga och icke-livsdugliga kroppar drogs. I utredningar om barnamord, där man utredde huruvida kvinnan drabbats av missfall eller aktivt försökt göra sig av med barnet, utgjorde fosterrester viktig materiell bevisning. Vittnesmål avslöjar att det hade en betydelse om man kunde urskilja kroppsdelar, såsom händer och huvud, eller om fosterresterna enbart bestod av blodklumpar eller osammanhängande mjuk materia. Om fostret hade en tillräckligt fast mänsklig form kunde det tredje kriteriet för liv, vakenhet utanför livmodern, uppfyllas. Runesson menar därmed att ”själen uppfattades fogas till kroppen när människan föddes vaken, vid medvetande”.¹²⁷

Liv är inte bara ett krav för erfarenhet i det tidigmoderna källmaterialet. Genom att undersöka hur gränser för liv definieras definierar Runesson samtidigt själv villkoren för vad som möjliggör erfarenhet, vad som är möjligt att erfara i ett liv. Den tidigare nämnda Andersen Kirkby menar att man genom agentisk realism kan tolka historikerns förhållande till källor som ett resultat av alla intra-aktioner; historikerns och källmaterialets intra-aktion får det bara att verka som att subjekt och objekt är oberoende av varandra, innan de inleder ett förhållande med varandra.¹²⁸ Jag förstår på så sätt relationen mellan historiska aktörer och historiker som intra-aktiv, snarare än kronologiskt given. På så vis kan man säga att Runesson intra-agerar med källmaterialet: Runesson skapar kanter för liv och död tillsammans med sitt källmaterial. Det här blir då en slags teoretisk ram för Runessons läsning av kroppslig erfarenhet.

I samtal med Barad förstår jag teoretiska ramverk som delar av forskningsapparater som producerar vissa typer av fenomen. Filosofen Sara Heinämaa påpekar att konceptet om den levda kroppen hänvisar till något förflutet. Kroppen är levd, i perfekt particip, vilket antyder att kraften att leva är något som tillhör en aktör och inte kroppen själv. Kroppen är med andra ord livlös i sig, men får liv genom en aktör, ett mänskligt subjekt som gör kroppen levd. Heinämaa menar att skillnaden beror på språk: Det tyska ordet *Leib*, som Husserl använder i sin fenomenologi, skiljer sig från översättningar som franskans *corps vécu*, engelskans *the lived body* och svenskans ”den levda kroppen”. *Leib* beskriver kroppen som kontinuerligt levande, oberoende av en separat aktörs livskraft.¹²⁹ Om kroppen är levd, och inte levande, är det med andra ord lättare att urskilja en aktör. Om man växlar mellan orden levd och levande kan man

¹²⁷ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 54–60, 62–66.

¹²⁸ Andersen Kirkby, ”Fra følelsernes historie til følelser i historien”, s. 96.

¹²⁹ Sara Heinämaa, ”On the Transcendental Undercurrents of Phenomenology: The Case of the Living Body”, *Continental Philosophy Review* 54 (2021:2), s. 238–240.

således upptäcka en skiftning: Om nationen eller kroppen är levd kan man urskilja en gräns mellan nation/aktör och kropp/aktör. Om nationen eller kroppen är levande kan den förstås som pågående.

En utgångspunkt i *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* är med andra ord att nation och kropp levandegörs genom aktörskap. Det här överensstämmer med Kivimäkis förståelse av erfarenhet som ett analytiskt verktyg för att förstå erfarenhet som en förmedlande nivå mellan aktör och struktur i det förflutna.¹³⁰ Enligt en fenomenologisk tolkning sträcker sig levd erfarenhet bortom individens temporala horisont, det vill säga bortom individens förflutna, nu och framtid. Levd erfarenhet kan berätta något om hur vi bygger upp vår värld och vår samexistens med andra människor.¹³¹ Det kan i så fall ses som en förklaring till att ”levd” är nyckelordet i både *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar*. Levd erfarenhet – i form av levd nation och levd kropp – blir ett sätt att förstå samverkan mellan aktör och struktur.

En annan möjlig förklaring till att erfarenhet läses som levd, och inte levande, i *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* är för att forskningen handlar om det förflutna. Utgångspunkten är helt enkelt att det som undersöks inte längre finns; källmaterialet ses som kvarlevor av människor som levt, spår av meningssystem som format människors förståelse av verkligheten i det förflutna. Edenheim beskriver historia som ett ämne med en hemlighet – ett ämne som, till skillnad från till exempel antropologi eller litteraturvetenskap, studerar objekt som inte ”finns” på samma sätt som en informant eller en bok.¹³² Det är därför särskilt intressant att erfarenhetshistoria ur en teoretisk/metodologisk synpunkt orienterar sig från liv, eftersom det som undersöks, åtminstone till viss del, förstås som dött.

Forskningsapparater byggs upp av vissa villkor som ger mening åt vissa koncept. Apparater möjliggör vissa kunskapspraktiker, som till exempel konceptualisering.¹³³ I det här kapitlet har jag pekat på hur den erfarenhetshistoriska forskningen konceptualiserar erfarenhet genom snitt mellan erfarenhet/upplevelse, tanke/praktik och aktör/struktur. I forskningen levandegörs erfarenhet genom aktörskap, och det är just den levande aspekten av erfarenhet som ses som meningsfull. Att människor kan agera som aktörer, och därmed ingå i de meningssystem som erfarenhetshistorien undersöker, förutsätter att kroppar och känslor kan röra sig och forma mening i världen. I nästa kapitel står därför kroppar och känslor i fokus.

¹³⁰ Kivimäki, ”Krigets erfarenhetshistoria”, s. 91.

¹³¹ Anthony J. Steinbock, ”Back to the Things Themselves Introduction”, *Human Studies* 20 (1997:2), s. 128.

¹³² Edenheim, ”Den kulturella förevändningen”, s. 97–98.

¹³³ Barad, ”Posthumanist Performativity”, s. 819.

Sammanflätningar mellan kroppar och känslor

Den tidigare nämnda känslöhistorikern Rob Boddice menar att historia om känslor är historia om kroppar.¹³⁴ Eftersom erfarenhetshistoria kan ses som en form av känslöhistoria kan man anta att även erfarenhetshistorien ser kroppar och känslor som betydelsefulla komponenter i sammanflätningen erfarenhet. Sammanflätning innebär att flera objekt tillhör samma fenomen. Om två objekt är sammanflätade innebär det att en mätning av ett objekt påverkar det andra objektet oavsett avståndet mellan dem. I kvantfysiken kan man undersöka sammanflätning i så kallade Bell-experiment, i vilka man separerar två sammanflätade partiklar. Trots att partiklarna kan befinna sig flera tiotals eller hundratals kilometer från varandra påverkar en förändring i den ena partikeln omedelbart den andra – informationen mellan dem färdas snabbare än ljuset. Partiklarna är således en del av samma fenomen, ett fenomen som inte begränsas av rum.¹³⁵ Vad händer om vi på motsvarande sätt ser känslor och kroppar som objekt som ingår i sammanflätningen erfarenhet?

I det här kapitlet studerar jag förhållandet mellan erfarenhet, känsla, kropp, materia och rum. Jag inleder kapitlet med att studera vilken betydelse kroppar och känslor har för studiet av praktiker. Jag har tidigare nämnt att forskning om historisk erfarenhet tenderar att rikta sig mot källmaterial som skildrar smärtsamma eller betungande kroppsliga eller känslomässiga upplevelser. I det här kapitlet undersöker jag närmare vilken betydelse källmaterialet har när kunskap om erfarenhet formas. Vidare undersöker jag hur erfarenhet som fenomen materialiseras genom kroppar, känslor och platser. Det här öppnar för onto-epistemologiska insikter om hur forskarkroppen deltar i kunskapsproduktionen om erfarenhet.

Kroppar och känslor i rörelse

Erfarenhetshistorisk forskning verkar vara överens om att erfarenhet levandegörs genom praktiker. Praktikerna är förknippade med aktörskap, och aktörskapet är i sin tur avhängigt av de agerandes känslor och kroppar. Kivimäki, Suodenjoki och Vahktikari påpekar uttryckligen att den levda nationen skapas genom erfarenhetsmässiga, känslomässiga och kroppsliga praktiker.¹³⁶ Erfarenhet och känsla länkas samman redan i titeln till *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* – erfarenhet och känsla ingår likvärdigt i

¹³⁴ Boddice, *The History of Emotions*, s. 133.

¹³⁵ Ivarsson, "Agentisk realism", s. 105–106.

¹³⁶ Kivimäki, Suodenjoki & Vahtikari, "Lived Nation", s. 15.

den levda nationen. I *Blod, kött och tårar* förenas känsla, kropp och upplevelse i Runessons fenomenologiska perspektiv, då den levda kroppen ses som utgångspunkt för människans förståelse av sig själv och sin omvärld.¹³⁷ Sammanflätningen mellan erfarenhet, kropp och känsla lyfts med andra ord fram genomgående i den erfarenhetshistoriska forskningen.

Som tidigare nämnts kan man lägga märke till en skillnad mellan de olika nordiska länderna när det gäller historiografisk orientering i erfarenhetshistoria. Medan finländska historiker tenderat att vända sig mot socialhistoria, genushistoria och minneshistoria för att hämta teoretisk-metodologisk inspiration, har historiker i Sverige i större utsträckning riktat blicken mot idéhistoria och medicinhistoria. Det här verkar också ha en inverkan på forskarnas sätt att närma sig förhållandet mellan kropp och känslor. Medan forskarna i *Lived Nation* främst hänvisar till *emotion* eller *feeling*, använder sig Runesson nästan uteslutande av begreppet affekt. Här kan man tänka sig att affekt syftar på den omedelbara, kroppsliga upplevelsen, medan *emotion* och *känsla* avser språkligt bearbetad upplevelse som tillskrivits kulturell mening. Man kan således se upplevelse/affekt och erfarenhet/känsla som begreppspar som ingår i den erfarenhetshistoriska forskningsapparaten. Olika typer av mönster uppenbarar sig i forskningen beroende på vilket begrepp som används.¹³⁸

Trots att forskarna närmar sig erfarenhet och känsla från olika riktningar verkar den kunskapsteoretiska synen på känslor vara lika i *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar*. Ingen av forskarna definierar affekt/emotion/känsla explicit eller tydligt avgränsat. Forskarna är däremot mer angelägna om att slå fast vad känslor *inte* är, genom att ta avstånd från föreställningen att känslor är universella och tidlösa. I flera texter understryks det att känslor formas i en kulturellt och historiskt föränderlig kontext.¹³⁹ Motviljan att avgränsa och definiera känslubegreppet kan tänkas hänga samman med en kunskapsteoretisk ståndpunkt som delas av Ahmed och Scheer, som uppmanar till att skifta fokus från vad känslor är till vad känslor gör. Den här frågeställningen tillåter forskaren att se känslor som praktiker, som hänger samman med makt och samhällsliga strukturer; praktikerna involverar subjekt, språk, materia, medvetande, miljö

¹³⁷ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 12–13.

¹³⁸ Jag använder mig av begreppet känsla i avhandlingen, eftersom jag ser affekt och *emotion* som snävare begrepp som gör en indelning mellan kroppsliga reaktioner och kognitiv bearbetning. Känslubegreppet tillåter mig att se sinnesförmimmelser, kroppsliga reaktioner och kognitiv tolkning som delar i en sammanflätad helhet.

¹³⁹ Se till exempel Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 27–28; Marjanen, "National Sentiment", s. 63–64; Malinen & Vahtikari, "Feeling the Nation through Exploring the City", s. 320–322; Tuomas Tepora, "The Image of Marshal Mannerheim, Moral Panic, and the Refashioning of the Nation in the 1990s". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021), s. 351.

och sociala relationer.¹⁴⁰ Det här går även hand i hand med Barads posthumanistiska uppmaning om att skifta fokus från språkliga representationer till materiella-diskursiva praktiker.¹⁴¹

Ett vetenskapligt fokus på praktiker gör aktörskap centralt i den erfarenhetshistoriska forskningen. Praktiker förutsätter nämligen aktörskap: En aktör måste utföra en praktik, och för att aktören ska utföra praktiken måste aktören se praktiken som meningsfull. När känsla förblir odefinierat såsom i *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* tillåts känsla vara en levande, pågående process med rörliga gränser. Det här kan tänkas hänga samman med de forskningsorienteringar och forskningsambitioner jag lyfter fram i föregående kapitel. Att hålla ett begrepp levande kan vara ett sätt att undvika dikotomier och indelningar mellan till exempel mikro och makro, och på så vis ett sätt att göra det kunskapsteoretiska ställningstagande som bland annat Kivimäki identifierar som typiskt för erfarenhetshistorisk forskning.¹⁴²

Det verkar med andra ord finnas en enighet bland erfarenhetshistoriker i Norden om att forskning om praktiker i det förflutna är vetenskapligt meningsfullt. Det här kommer till exempel till uttryck i ”Personal Nationalism in a Marital Relationship” där Reetta Eiranan undersöker relationen mellan känsla, aktörskap och erfarenhet. I kapitlet studerar Eiranan så kallad personlig nationalism i brevväxling mellan det förlovade paret Matthias Alexander Castrén och Natalia Tengström i mitten av 1800-talet. Eiranan intresserar sig för hur nationalism flätades samman i konstruktionen av självet och kärleksförhållandet. Eiranan använder sig av känslöhistorikern och kulturanthropologen William Reddys koncept om emotiv (*emotives*), som belyser hur emotionella uttryck formar erfarenhet. Det är värt att påpeka att Eiranan gör samma temporala indelning mellan teori och text som jag diskuterade i avsnittet ”Definitioner av erfarenhet”. Eiranan hänvisar till Reddy i inledningen, men teorin försvinner i de analytiska avsnitten där den konkreta verkligheten betonas. I de empiriska delarna av kapitlet belyser Eiranan att paret i sin brevväxling upprepade känslouttryck, idealiserade nationell och emotionell självuppoffring, och uttryckte motstridiga könade föreställningar om vad det innebar att vara en god nationalistisk make eller maka. Enligt Eiranan öppnar personlig nationalism som perspektiv upp för möjligheten att förstå hur abstrakta ideal om nationen formades och erfors i konkreta relationer mellan människor. Eiranan menar att en djupgående analys av personliga, levda erfarenheter kräver att man studerar dem i ”faktiska” liv.¹⁴³ Eiranan är därmed

¹⁴⁰ Sara Ahmed, *Tunteiden kulttuuripolitiikka* (Tampere: niin & näin, 2018), s. 13; Scheer, ”Are Emotions a Kind of Practice?”, s. 193–194.

¹⁴¹ Barad, ”Posthumanist Performativity”, s. 807–808.

¹⁴² Kivimäki, ”Krigets erfarenhetshistoria”, s. 90–91, 103–104.

¹⁴³ Reetta Eiranan, ”Personal Nationalism in a Marital Relationship: Emotive and Gendering Construction of National Experience in Romantic Correspondence”. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds),

enig med Lindberg, Tikka och Suodenjoki om att levd erfarenhet ses som meningsfull när den beskrivs som praktisk, faktisk vardag i det pågående livet.

Eiranen menar att fokus på individer gör det möjligt att överkomma dikotomier som emotionell/rationell och offentlig/privat.¹⁴⁴ Att Eiranen uttalat skiljer mellan abstrakta ideal och konkret vardag skapar emellertid andra uppdelningar. För att uppfylla kriterierna för levd erfarenhet räcker det inte ”bara” att tänka på nationen i form av ideal, utan det krävs också en involvering av kroppen i vardagliga praktiker. Den här gränsdragningen antyder att det skulle gå att skilja dem åt, som om kroppen inte alltid är involverad i tanken och tanken i kroppen. Att rikta sig mot ”faktiska” liv antyder att man skulle kunna vända sig bort från ”ideala” liv i en idévärld, och rikta sig mot verkliga liv i en materiell sinnevärld. Det skulle till exempel innebära att en idealistisk text skriven av en ensam författare inte uttrycker subjektets levda erfarenhet lika mycket som när ett subjekt berättar om sin vardag för ett annat subjekt – eller åtminstone att texterna inte är lika meningsfulla om man vill studera levd erfarenhet i det förflutna. Det är den diffraktiva följden av att ställa ideal och praktik mot varandra, även om det knappast är Eiranens avsikt. Jag undersöker liknande indelningar mellan tankar/kroppar mer ingående i kapitlet ”Hjärnans fenomenologi”.

Även Runesson närmar sig erfarenhet genom förhållandet mellan kategorierna ideal och praktik. I ”Varseblivningens och medvetandets fysiologi” studerar Runesson hur varseblivning upplevdes påverka kroppen genom affekter. Runesson undersöker hur vittnen till brott beskrev upplevda orsakssamband mellan varseblivning, affekt och kropp. Runesson påpekar att han förhåller sig till idéhistoria i kapitlet, trots att han rent ämnesmässigt tangerar sinneshistoria. Den idéhistoriska orienteringen förklarar han hänga samman med avhandlingens syfte. Tidigare forskning har nämligen fokuserat på hur kroppens funktion förklarades på en lärd nivå, och det Runesson vill bidra med är en studie om hur de breda folklagren förstod att kroppen fungerade. I avhandlingen jämför Runesson därför fysiologi, humoralpatologi och aristotelisk affektlära – de dominerande vetenskapliga tankesätten om kroppen under tidigmodern tid – med beskrivningarna i källmaterialet.¹⁴⁵ Humoralpatologin beskrev kroppen som en sammansättning av materia och ande, och kroppens funktion förstods påverkas av de fyra elementen och de fyra kroppsvätskorna. Enligt den aristoteliska affektläran hade människan yttre och inre sinnen: Yttre sinnen användes till varseblivning, och inre sinnen användes för att bearbeta de yttre

Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000 (London: Palgrave Macmillan, 2021), s. 86–88, 96–102, 106–107.

¹⁴⁴ Eiranen, ”Personal Nationalism in a Marital Relationship”, s. 86–87.

¹⁴⁵ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 15–17, 102–105.

sinnenas intryck. Själen förstods vara indelad i tre delar eller nivåer. Efter att de inre sinnena bearbetat de yttre intrycken sorterades föreställningarna, för att sedan värderas av det bedömande och det kognitiva sinnet. Efter den här inre bedömningen aktiverades slutligen affektiva rörelser i hjärtat. Affekterna kunde föra människan mot eller från det som förnimdes.¹⁴⁶ Runesson lyfter fram berättelser om hur människor som blev vittnen till tidelag blev häpna, förskräckta eller mållösa. Det här tog sig uttryck i affektiva rörelser; vittnen föll ihop, skakade, grät eller kände sammandragningar i hjärtat. Affektiva rörelser synliggörs även i rättsfall om samlagsbrott och barnamord. Kvinnor förklarade att de fått missfall efter att de sett eller hört något hemskt. Förnimmelserna gav upphov till inre rörelser i kroppen som stoppade blodflödet till livmodern, vilket föranledde missfall. Runesson understryker således att människor i rätten varken hänvisade till humoralpatologin eller den aristoteliska affektläran, utan i stället beskrev upplevelser av samband och hur de hade känts i kroppen.¹⁴⁷ När Runesson kontrasterar teoretisk vetenskap mot vardagliga praktiker framstår med andra ord kroppslig erfarenhet som något som levs och känns, rör och berör.

Känslors rörelser och rörlighet är inte bara ämnen som berörs i Runessons tidigmoderna rättsmaterial. Med avstamp i Husserls fenomenologi argumenterar Ahmed för att känslor är intentionella: Känslor riktar sig alltid mot något, och rör sig mellan kroppar och klibbar ihop sig.¹⁴⁸ I ”Divided Nation on Records” instämmer Tikka och Suodenjoki med Ahmed om att känslor inte är inneboende i subjekt eller objekt: Känslor formas när objekt, som känslorna riktar sig mot, rör sig mellan kroppar. Tikka och Suodenjoki pekar till exempel på hur marschen ”Vapaa Venäjä” spred sig till olika publikter under 1920-talet. De olika publikerna reagerade på olika sätt, och marschen förknippades med olika känslor i grupper som ingick i olika erfarenhetsgemenskaper. Känslor klibbade sig på så vis fast i ”Vapaa Venäjä”, och förkroppsligade det politiskt splittrade Finland under 1920-talet.¹⁴⁹ Klibbighet berättar därmed en historia om var kroppar, känslor och objekt har rört sig och vad som har fastnat i dem.¹⁵⁰

Det är inte bara känslor som klibbar sig; också kroppar klibbar samman. I sin läsning av Merleau-Ponty menar Heinämaa att kroppslig perception hänvisar till det förflutna, till forna aktörer och kroppar som har agerat i sin miljö och skapat den omgivning som jaget förnimmer i nuet. Perception¹⁵¹ är därmed inte en ursprunglig, ”ren” process som bara uppstår och riktar

¹⁴⁶ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 16, 102–104.

¹⁴⁷ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 105–111.

¹⁴⁸ Ahmed, *Tunteiden kulttuuripolitiikka*, s. 23–24, 119–120.

¹⁴⁹ Tikka & Suodenjoki, ”Divided Nation on Records”, s. 140, 158–159, 161.

¹⁵⁰ Ahmed, *Tunteiden kulttuuripolitiikka*, s. 119–120.

¹⁵¹ Jag använder här perception synonymt med varseblivning och förnimmelse, i enlighet med Svenska Akademiens ordlista. Se SAOL, ”perception”, hämtat 25.12.2023, <https://svenska.se/saol/?id=2240113&pz=7>.

sig framåt, utan en slags återaktivering av förfluten perception.¹⁵² Om man låter Merleau-Ponty och Heinämaa konversera med Scheer enas de om att kroppen inte kan vara tidlös: Kroppen innehåller historia, en historia om det samhälle som omfamnar jaget/kroppen, och en historia om alla de praktiker som ständigt omformar jaget/kroppen.¹⁵³ Det är inte bara en existentiellt vacker tanke att kroppen är till tiden, det har också onto-epistemologisk betydelse för hur vi väljer att förstå kunskap om kroppar och erfarenhet i det förflutna.

Enligt Merleau-Ponty kan vi bara förstå den levande kroppens funktion genom att själva utföra den.¹⁵⁴ Om man förutsätter att all erfarenhet utgår från kroppen kan man med andra ord inte undersöka erfarenhet på något annat sätt än genom att erfara den genom kroppen. Det här innebär att forskarnas och de historiska subjektens kroppar är sammanflätade, hopklibbade, att forskarkroppen ingår i kunskapsproduktionen om erfarenhet. Det här kan ses som ett kunskapsteoretiskt problem: Om forskaren utgår från sin subjektiva kroppsförståelse, är det då möjligt att göra objektiv vetenskap? Och om den mening vi tillskriver våra erfarenheter är historiskt föränderlig, som den erfarenhetshistoriska forskningen föreslår, hur ska vi då kunna förstå förfluten erfarenhet? Som jag förstår det erbjuder erfarenhetshistoria en lösning på det här problemet. Om man diffrakterar Kivimäki, Kokko, Haapala, Markkola och Östman – som hävdar att lager av erfarenheter i det förflutna och nuet är närvarande samtidigt – genom Runesson och Merleau-Ponty, som menar att kroppen är erfarenhetens utgångspunkt, blir resultatet att erfarenheter redan är hopklibbade med varandra genom våra kroppar. Om vi dessutom blir medvetna om hur vi tolkar erfarenheter i en samtida kontext, är det lättare att ta ansvar över den kunskap som produceras om erfarenhet i det förflutna.

Här ser jag det som lägligt att återvända till definitionen av sammanflätning. Sammanflätning innebär att objekt tillhör samma fenomen, och att en mätning av ett objekt påverkar det andra objektet oavsett avstånd i tid och rum. Om vi förstår känslor/kroppar som klibbiga kan man skifta frågan hur eller om vi kan förstå känslor/kroppar i det förflutna till vilka historier om känslor/kroppar som har fastnat och varför. I nästa avsnitt studerar jag därför hur man når olika typer av kroppar i forskningen, och hur kroppsliga gränser formas intra-aktivt.

Relationen mellan begreppen har diskuterats länge inom till exempel psykologivetenskapen och förtjänar egentligen en djupare genomgång, men med tanke på avhandlingens avgränsning väljer jag här att nöja mig med att använda "perception" för att hänvisa till en allmän process där kropp/subjekt blir varse om sin omgivning.

¹⁵² Sara Heinämaa, "Anonymity and Personhood: Merleau-Ponty's Account of the Subject of Perception", *Continental Philosophy Review* 48 (2015:2), s. 133.

¹⁵³ Scheer, "Are Emotions a Kind of Practice?", s. 201.

¹⁵⁴ Merleau-Ponty, *Kroppens fenomenologi*, s. 24, 177.

Den diffraktiva kroppen

I *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* finns en tydlig orientering mot vardagliga praktiker. Ett sätt att komma åt dem är att närma sig vardagen genom avbrott. Runessons källmaterial formas av ett sammanhang där personer står anklagade för rätta, eller har blivit tillkallade som vittnen för att de blivit vittnen till allvarliga brott. En betydande del av Runessons material innehåller skildringar av sjukdom, smärta, obehagliga sinnesförmimmelser eller upplevelser av att förlora kontrollen över kroppen. Flera av forskarna i *Lived Nation* lyfter också fram kroppar som genomgår stress, sjukdom eller smärta. På vilket sätt formar dessa kroppar förståelsen av erfarenhet?

Det är anmärkningsvärt att erfarenhetshistorisk forskning studerar erfarenhet genom vardagliga förkroppsligade praktiker, eftersom filosofen Fredrik Svenaeus påpekar att kroppen *inte* visar sig i den vardagliga erfarenheten. När vi erfar drar sig kroppen tillbaka till bakgrunden, vilket gör det möjligt för oss att fokusera på de ting och fenomen vi ser som meningsfulla. Om vi till exempel pratar med en annan person riktar vi vår uppmärksamhet mot personen, inte mot vår egen kropp. Det här är möjligt för att kroppen arbetar i bakgrunden: Kroppen organiserar vår erfarenhet genom perception och reglering av autonoma funktioner som till exempel andning och blodtryck.¹⁵⁵ Här talar Svenaeus med Merleau-Ponty, som betonar kroppens vanemässighet: ”När jag står framför mitt skrivbord och stöder mig på det med båda händerna, så är det bara de som får betydelse, hela min kropp följer bara efter som en kometsvans.”¹⁵⁶ Merleau-Ponty menar att kroppen följer med i vardagen och vet hur den ska röra sig utan att vi medvetet behöver involvera den i vår erfarenhet. Om man till exempel går genom en dörr måste man inte jämföra sin kropps bredd med dörrens, och om man skriver på sin dator måste man inte se efter var varje bokstav ligger på tangentbordet. Vanor och kunskap förkroppsligas när kroppen/subjektet rör sig i världen.¹⁵⁷ Kroppen är vanemässig och följer med oss utan att vi behöver tänka på den medvetet – vi tänker först på våra kroppsdelar när de förlorar sin funktion.

Även Runesson lägger märke till betydelsen av kroppens förmåga att fungera. I kapitlet ”Sjukdomens fysiologi” belyser Runesson hur kroppen i det tidigmoderna Sverige definierades enligt funktionalitet. En frisk, funktionerande kropp sågs som en helhet, som bestod av hela delar som möjliggjorde kroppens brukbarhet och rörlighet. När kroppen var frisk hade subjektet

¹⁵⁵ Fredrik Svenaeus, ”The Phenomenology of Chronic Pain: Embodiment and Alienation”, *Continental Philosophy Review* 48 (2015:2), s. 110–111.

¹⁵⁶ Merleau-Ponty, *Kroppens fenomenologi*, s. 53.

¹⁵⁷ Merleau-Ponty, *Kroppens fenomenologi*, s. 106–108.

kontroll över dess aktörskap. När kroppen förlorade sin funktionalitet sågs den som sjuk, och den egna kroppen upplevdes som främmande. I rättsmaterialet beskrivs upplevelsen av sjukdom som en slags splittring av kroppen. Sjukdomarna sågs som aktiva subjekt, som tog sig in i kropparna och gjorde dem till sjuka objekt.¹⁵⁸ Runesson synliggör till exempel att ”i ett fall klagade en av ålder och sjukdom försvagad kvinna över att ’sireser eller annan ohyra hade byggt sig in i hennes hufvud’”, där siresen syftar på cancer i dagens termer.¹⁵⁹ Materialet vittnar därmed om en föreställning om att det fanns en skillnad mellan världen utanför och kvinnans huvud, som en främmande aktör kunde tränga igenom. Runesson pekar på så vis hur rörliga gränser mellan det inre och yttre ingick i den kroppsliga erfarenheten, och att gränserna kunde förändras och förskjutas. Här får den levande kroppen ytterligare en innebörd: Den levande kroppen är inte konstant, utan dynamisk och formbar.

Ett sätt att närma sig den levande kroppen i erfarenhetshistorisk forskning är således att närma sig erfarenheter av sjukdom och smärta, det vill säga studera kroppen under hot. I ”The Ill(s) of the Nation” undersöker den tidigare nämnda Hakosalo erfarenheter av tuberkulos mellan cirka 1920 och 1970 genom narrativ läsning av minnesberättelser. I berättelserna, som samlades in i början av 1970-talet, beskriver tidigare tuberkulossjuka personer hur sjukdomen innebar ett totalt avbrott i vardagen. Tuberkulosdiagnosen ledde till en förändrad relation till kroppen, familjen och samhället. Hakosalo lägger märke till krigsmetaforer i minnesberättelserna; många beskriver sin erfarenhet av tuberkulos som ett krig mot sjukdomen. Här undersöker Hakosalo en indelning mellan subjekt och objekt: Den som blev sjuk såg sig som en hjälte som skulle slåss mot en utomstående fiende.¹⁶⁰ Här är det med andra ord tydligt att erfarenhet kan ses som en medlande kategori mellan aktör och struktur.

I ”Nocturnal Nation” studerar Kivimäki sammanflätningen av nation och våld under och efter andra världskriget, genom att se drömmar som en arena för erfarenhet. Kivimäki framhäver hur nationen invaderade subjektens drömmar, och hur nationell mening och kollektiva erfarenheter av nationen kunde ta sig uttryck i drömmar. Kivimäkis källmaterial består dels av en enkät om drömmar som samlades in i slutet av 1980-talet, dels av ett frågeformulär om krigserfarenhet i allmänhet som utfördes i slutet av 1990-talet. Kivimäki framhåller att våldet från fronten både drabbade de hemkomna soldaterna och deras närstående. Krigsveteranerna sov oroligt, rullade runt i sina sängar och skrek om nätterna. Drömmarna hade ofta våldsamt innehåll; drömmarna kunde handla om att man blev knivhuggen, misshandlad,

¹⁵⁸ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 83–92.

¹⁵⁹ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 89.

¹⁶⁰ Hakosalo, ”The Ill(s) of the Nation”, s. 248, 253–255.

krossad, söndersliten eller tillfångatagen. En man berättade till exempel om en återkommande dröm som utspelade sig mitt i en strid. Mannen sköt förgäves mot fienden; skottet var så svagt att det knappt hördes och kulan färdades så långsamt att mannen kunde springa i kapp den, vilket mannen vaknade till. En annan krigsveteran berättade på ett liknande sätt hur han om och om igen anfölls av fienden i sina drömmar. Det egna vapnet var alltid ur funktion, och mannen brukade vakna precis när han skulle bli knivhuggen av fienden. Kivimäki framhåller här att det därmed var nationen, snarare än subjektet, som agerade som aktiv aktör. Subjektet fick genom sina drömmar kämpa för att få tillbaka sitt aktörskap.¹⁶¹

Svenaesus påpekar att det erfaraende subjektet i vanliga fall riktar sin uppmärksamhet mot meningsstrukturer. När kroppen utsätts för smärta byter dock subjektets blick riktning. När man känner smärta riktar man uppmärksamheten mot kroppen, och har svårt att koncentrera sig på något annat. Att plötsligt bli medveten om en kropp som normalt är i bakgrunden gör att kroppen börjar kännas främmande. Kroppen stör och avbryter ens riktning. Kroppen känns både som ens egen och någon annans, samma dissonans som Runesson skildrar. Smärta får världen att krympa, eftersom man inte kan rikta sin uppmärksamhet mot de meningssystem man vanligtvis riktar sig mot. Det är därför svårt att se mening i lidandet: Horisonten av mening krymper tills smärtan är det enda som finns kvar.¹⁶² Den erfarenhetshistoriska forskningen rör sig med andra ord i gränslandet mellan förgrund, bakgrund och horisont – i ett landskap där meningsskapande ställs på sin spets.

Om man ser erfarenhetshistoria som en meningsskapande kunskapspraktik är det också värt att titta på hur forskningen förhåller sig till sådant som inte har mening. Kivimäki påpekar att krigsveteranernas drömmar ofta hängde samman med ett specifikt våldsamt ögonblick från kriget, till exempel när soldaten blivit sårad eller befunnit sig i en våldsam situation. Drömmarna kunde återkomma under flera år eller årtionden. En man berättade till exempel att han drömde mardrömmar i tio års tid. Mannen kunde vakna upp efter en mardröm alldeles genomsvettig och med fruktansvärda smärtor i kroppen. Kivimäki framhåller att berättelserna om mardrömmarna ofta handlade om kroppsligt-känslomässigt smärtsamma upplevelser under kriget, som drömmarna upprepade om och om igen. Drömmarna hade därmed inget djupare symboliskt meningsinnehåll.¹⁶³ Här är således Kivimäki enig med Svenaesus om att smärta och avsaknad av mening hänger samman. Hakosalo lägger märke till samma sak. Hakosalo framhåller att minnesberättelserna om tuberkulos i sig hade en meningsskapande funktion. De

¹⁶¹ Kivimäki, "Nocturnal Nation", s. 299, 307–308, 311, 315–316.

¹⁶² Svenaesus, "The Phenomenology of Chronic Pain", s. 113–116, 121.

¹⁶³ Kivimäki, "Nocturnal Nation", s. 298–302, 306, 310–313, 315.

individuella erfarenheterna sammanlänkades ofta med framgångshistorier om nationen, bland annat genom att förhålla berättelsen om den egna sjukdomserfarenheten till berättelser om välfärdsstatens utveckling och medicinska framsteg. Genom berättelserna kunde därmed de som varit sjuka bearbeta sina smärtsamma erfarenheter, och samtidigt tillskriva sitt lidande mening och återfå sitt aktörskap i efterhand.¹⁶⁴ Här är den erfarenhetshistoriska forskningen enig med Barad, som påpekar att mening är en pågående performans, och inte något som är bundet till ord eller tid.¹⁶⁵

Om kroppen vanligtvis arbetar i bakgrunden, som Svenaeus menar, kan det ses som en förklaring till att erfarenhetshistorien vänder sig mot kroppar som förskjuts till förgrunden. Forskningen undersöker subjektets erfarenhet av att lägga märke till kroppen, till exempel i smärtsamma situationer. I kapitlet "Bekännelsens fysiologi" undersöker Runesson fall där gravida ogifta kvinnor under pågående förlossning bekänt samlagsbrott. Förlossningssmärter ansågs vara föreskrivna av Gud, som prövade kvinnornas tro. Kvinnor som misstänktes ha gjort sig skyldiga till samlagsbrott kunde förhöras under förlossningen; Gud kunde befria kvinnan från smärtorna i utbyte mot att hon erkände vem som var fadern till barnet. Kvinnor ansågs försvagade i kropp och ande under förlossningen – de befann sig i ett gränsland mellan Gud och Djävulen och kunde påverkas av båda. Kontakten till Gud förmedlades genom kroppen. Runesson kan på så vis uppnå målet med sitt kapitel – det vill säga att studera hur bekännelser av brott förstods påverka kroppen – tack vare att subjekt blivit medvetna om sina kroppar.¹⁶⁶ Det här kan ses som ytterligare ett exempel på hur forskare och källmaterial intra-agerar med varandra.

Den erfarenhetshistoriska forskningen verkar med andra ord producera ett slags kroppsligt diffraktionsmönster. Som tidigare nämnts synliggör diffraktionsmönster gränser obestämda natur.¹⁶⁷ Den erfarenhetshistoriska forskningen skildrar kategorier med oskarpa gränser; kategorierna försvinner, ändras och kommer tillbaka. Subjekt och objekt förstås kunna byta plats, kroppen kan ses som aktiv och passiv, enad med eller skild från subjektet, och aktörskap kan förloras och återfås. Kivimäki påpekar till exempel uttryckligen att han, i stället för att skilja mellan dag och natt, rör sig i skymningen och gryningen, där dröm och vakenhet flyter samman.¹⁶⁸ Elektronen och kroppen är lika i det här avseendet, eftersom ingendera har fasta, förutbestämda egenskaper eller gränser. Merleau-Ponty menar att kroppens gränser, var

¹⁶⁴ Hakosalo, "The Ill(s) of the Nation", s. 241–244, 247–249, 265–266.

¹⁶⁵ Barad, "Posthumanist Performativity", s. 821.

¹⁶⁶ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 156–163, 183.

¹⁶⁷ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 93.

¹⁶⁸ Kivimäki, "Nocturnal Nation", s. 298.

kroppen slutar och börjar, inte är givna. Merleau-Ponty påpekar till exempel att någon som blivit tvungen att amputera en kroppsdel fortfarande kan känna den när vissa nervbanor stimuleras. Kroppsdelens närvaro är inte en föreställning, utan snarare en erfarenhet av att ha en närvarande kroppsdel som inte syns.¹⁶⁹ Barad framhåller på motsvarande sätt att kroppen inte har ontologiskt givna inneboende gränser. Barad samtalar här med Harway, som menar att kroppen inte slutar där huden slutar. Det finns ingen inneboende indelning mellan det inre och det yttre, utan kroppen är en del av sammanflätningen med världen.¹⁷⁰

En diffraktiv kropp pekar på rörliga gränser mellan mänskligt och icke-mänskligt. Erfarenhetshistorisk forskning antyder på så vis om, eller öppnar åtminstone för möjligheten, att gränsen mellan mänskligt/icke-mänskligt inte är ontologiskt given. Till näst undersöker jag därför hur den erfarenhetshistoriska forskningen förstår förhållandet mellan mänskliga subjekt och den materiella världen.

Materialisering av erfarenhet

I det avslutande kapitlet till *Lived Nation* påpekar de tidigare nämnda Hoegaerts och Olsen att erfarenhetshistoria bär på ett löfte om att framhäva sammanflätningarna mellan erfarenhet och materia.¹⁷¹ Som tidigare nämnts kan materia genom agentisk realism förstås som materialiseringen av fenomen. Materia är enligt den här definitionen inte en fast substans, utan en pågående intra-aktiv process.¹⁷² Om erfarenhet börjar från liv, och om erfarenhet och materia ses som sammanflätade, innebär det då att materia förstås som levande i erfarenhetshistoria? Hur tar det här sig uttryck i så fall? Hur materialiseras fenomenet erfarenhet i den erfarenhetshistoriska forskningen?

Enligt Boddice består känslöshistoria, och följaktligen erfarenhetshistoria, av en betydande materiell komponent. Likt företrädare för fenomenologin påpekar Boddice att det vi känner är bundet till det vi känner något om. Emotionell erfarenhet skapas därmed i en särskild kontext där ting och platser deltar i erfarenhetens utformning. Boddice antyder om det man genom Barad kan förstå som ett intra-aktivt förhållande mellan materia och diskurs: Objekten som vi orienterar oss runt ger mening åt våra liv, och meningen påverkar hur vi erfar

¹⁶⁹ Merleau-Ponty, *Kroppens fenomenologi*, s. 24–25, 31.

¹⁷⁰ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 159–161.

¹⁷¹ Hoegaerts & Olsen, "The History of Experience", s. 377.

¹⁷² Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 336.

objekten.¹⁷³ Det här påpekar även Mervi Kaarninen i *Lived Nation*. I ”Red Orphans’ Fatherland” studerar Kaarninen, som fördjupat sig i barndomens och ungdomens historia, hur barn vars föräldrar tillhört den röda sidan mötte nationen under och efter inbördeskriget 1918. Kaarninens källmaterial utgörs i huvudsak av intervjuer som utfördes i samband med ett forskningsprojekt under 1970-talet. Informanterna, som var barn när kriget bröt ut, berättade bland annat om hur erfarenheten av nationen materialiserades i de kläder som delades ut av fattigvården efter kriget. Kläderna som delades ut till familjer och barn i nöd förknippades med känslor av förnedring och skam. Att ha på sig kläder i en viss kvalitet eller att gå omkring i för stora skor formade erfarenheten av indelningen mellan vita och röda, vi och dem.¹⁷⁴ Låter man Kaarninen tala med Ahmed kan känslor ses som en process som sker när vi är i kontakt med objekt som redan är klubbiga.¹⁷⁵ Materiella ting som skor var därmed klubbiga föremål som formade barns emotionella erfarenheter.

Enligt Kaarninen formades barns erfarenhet av den levda nationen i motsättningarna mellan olika aktörer och känslomässiga arenor. Med hjälp av Karen Vallgårdas, Kristine Alexanders och Stephanie Olsens koncept om emotionella gränsområden framhäver Kaarninen hur barn rörde sig mellan olika känslomässiga sfärer, som formades av materiella-rumsliga villkor. I hemmen kunde barnen dela familjens känslor av bitterhet gentemot nationen, samtidigt som skolan fungerade som en plats som skulle integrera barnen i den nya nationen. Ute på gatorna lekte barn krigslekar, där striderna mellan vita och röda levdes om och om igen. De olika platserna utgjorde således emotionella gränsområden som barnen rörde sig mellan. Här lyfter Kaarninen fram barns egna aktörskap; den levda nationen formades från olika håll och genom olika emotionella strategier, och inte bara uppifrån eller nedifrån.¹⁷⁶

Kaarninen är inte den enda som synliggör hoptvinningen mellan kropp, känslor och rum. I *Blod, kött och tårar* utreder Runesson hur tinget fungerade som en plats där man kunde reglera känslor och upprätthålla sociala relationer. Rätten hade flera funktioner under tidigmodern tid: Rätten kunde användas för att få religiös och samhällelig försoning, och för att återupprätta relationer till Gud och till människorna i lokalsamhället.¹⁷⁷ I *Lived Nation* framhåller känslöhistorikern Tuomas Tepora på motsvarande sätt att platser och materia ingår aktivt i den

¹⁷³ Boddice, *The History of Emotions*, s. 38, 135.

¹⁷⁴ Mervi Kaarninen, ”Red Orphans’ Fatherland: Children in the Civil War of 1918 and Its Aftermath”. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021), s. 164–166, 179.

¹⁷⁵ Sara Ahmed, ”Happy Objects”. Melissa Gregg & Gregory J. Seigworth (eds), *The Affect Theory Reader* (Durham & London: Duke University Press, 2010), s. 32, 35.

¹⁷⁶ Kaarninen, ”Red Orphans’ Fatherland”, s. 165, 171–184.

¹⁷⁷ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 181–182.

offentliga regleringen av känslor. I kapitlet ”The Image of Marshal Mannerheim” uppmärksammar Tepora hur olika emotionella figurer (*emotional figures*) av marskalk Mannerheim kom till uttryck i en intensiv debatt i början av 1990-talet då man planerade byggandet av Kiasma, ett museum för samtidskonst, intill Mannerheimstatyn i centrala Helsingfors. Nypatriotiska och kosmopolitiska åsikter ställdes mot varandra i en debatt om huruvida det var lämpligt att bygga ett museum för modern konst intill en staty som för många representerade fosterländskhet och nationell stolthet. Statyn materialiserade på så vis motstridiga känslor och konkurrerande bilder av Mannerheim.¹⁷⁸

Kaarninen, Runesson och Tepora verkar därmed vara eniga med Boddice, som menar att emotionell erfarenhet förkroppsligas i materia. Enligt Boddice bör erfarenhet förstås som en aktiv process, och inte bara ett passivt engagemang med en objektiv materiell värld som redan finns där. För att känslöhistorien ska kunna bidra som forskningsfält kräver Boddice därför att dikotomin mellan natur och kultur avvecklas.¹⁷⁹ Varken *Lived Nation* eller *Blod, kött och tårar* problematiserar natur/kultur-indelningen lika uttalat som Boddice, men forskningen ger däremot vid handen att erfarenhet i det förflutna bör förstås som en process där aktör/struktur ömsesidigt formar mening genom materiella-diskursiva praktiker. Här vill jag låta erfarenhetshistorien samtala med Merleau-Ponty, som menar att kroppen är i sällskap med tingen och ingår i världens vävnad. I dialog med Merleau-Ponty framhåller även Ahmed att fenomenologin påminner oss om att kroppen inte står utanför rummet (eller tiden): Rum är som en andra hud som vecklar ut sig i kroppens veck.¹⁸⁰

I *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* förstås kroppen med andra ord ha en central funktion i materialiseringen av erfarenhet. Kroppen framställs som en plats som medlar mellan diskurs/materia och aktör/struktur. Kroppens materialisering betonas redan i inledningen till *Blod, kött och tårar*. De allra första sidorna inleds med ett fall om barnamord. Runesson citerar ett vittne som berättar om hur en kvinna fött fram ”2nde Blod Knippor, stoora som en Knyt Näfwe”, det vill säga materia som inte hade skepnaden av ett mänskligt barn.¹⁸¹ Som tidigare nämnts är en inledning en inledning av en anledning; kroppens materialisering är riktgivande i Runessons avhandling. Syftet med *Blod, kött och tårar* är som sagt att fylla en kunskapslucka om hur människor ur de breda folklagren förstod att kroppen fungerade i vardagen. Genom sitt källmaterial, där vanliga människor kommer till tals, vill Runesson ”fånga upp hur det var att

¹⁷⁸ Tepora, ”The Image of Marshal Mannerheim”, s. 349–352, 357–370.

¹⁷⁹ Boddice, ”The History of Emotions”, s. 12–13.

¹⁸⁰ Merleau-Ponty, *Lovtal till filosofin*, s. 285; Ahmed, *Queer Phenomenology*, s. 9.

¹⁸¹ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 11.

leva som människa av kött och blod”.¹⁸² Erfarenheten förstås därmed vara materialiserad i kroppens kött och blod (och tårar, som Runesson behandlar senare i avhandlingen).

Som jag tidigare hävdade ingår forskarkroppen i intra-aktiva meningsskapande kunskapsprocesser. Jag kan till exempel knyta ihop min näve framför mig och föreställa mig storleken på blodklumparna. Min knytnäve och min erfarenhet av min kropp blir ett sätt för mig att förstå erfarenhet i nutid/dåtid/framtid. Jag ingår därmed i en pågående intra-aktion mellan källmaterial/litteratur/forskning, som formar koncept om mänsklighet och icke-mänsklighet. Låter man Runesson tala med Salmela kan man på så vis hävda att icke-mänskliga aktörer, såsom blodklumpar, formar både erfarenhet och mänsklighet som koncept.¹⁸³ Här vill jag även återvända till Boddice, som menar att känslöshistoria och erfarenhetshistoria försöker förstå vad det innebär att vara människa.¹⁸⁴ Jag ser det som meningsfullt att även ställa en posthumanistisk fråga om vad mänsklighet som koncept innebär.

Frågor om mänsklighetens och livets gränser behandlas bland annat av Kaarninen i ”Red Orphans’ Fatherland”. I intervjuerna berättar informanterna om vad de dagligen bevittnade under inbördeskriget. Barnen som gick omkring på Tammerfors gator under kriget såg döda människor, döda hästar, förstörda hem och trasiga föremål. Kaarninen identifierar ett tydligt tema i intervjuerna: Flera av informanterna funderade över sin relation till rädsla i vuxen ålder, och konstaterade att de inte känt sig rädda under kriget. De vittnade i stället om en slags avtrubning eller distans till döden; pojkar kunde till exempel leta efter värdefulla föremål i offrens fickor.¹⁸⁵ Runesson och Kaarninen pekar därmed på livets diffraktivitet, och på att rörliga gränser mellan liv och död har en viktig funktion när erfarenhet formas. Ibland erfars kött och blod som en levande kropp, för att i nästa stund erfaras som blott kött och blod som tillhör en kropp som inte längre lever.

Livets och kroppens diffraktivitet väcker frågor om aktörskap: Vem är det egentligen som är aktören? Är det kroppen, subjektet, eller kropp-subjektet? I ”Bekännelsens fysiologi” menar Runesson att den tidigmoderna kroppen ansågs vara en plats för kampen mellan Gud och Djävulen. Rättsmaterialet berättar om hur Djävulen förstods göra människors hjärtan hårda, vilket hindrade dem från att erkänna brott. Genom förmaningar kunde hjärtat beröras och mjukas upp igen, och människan kunde bekänna och åter närma sig Gud.¹⁸⁶ I kapitlet kontrasterar Runesson åter praktik mot tanke. Enligt en lärd förståelse av kroppen påverkades

¹⁸² Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 26.

¹⁸³ Salmela, *Kuolemantekoja*, s. 186.

¹⁸⁴ Boddice, *The History of Emotions*, s. 7.

¹⁸⁵ Kaarninen, ”Red Orphans’ Fatherland”, s. 167–170.

¹⁸⁶ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 165–170.

handlingar av dynamiken mellan den sensitiva och rationella själen. Det här skilde sig från människors vardagliga förståelse av kroppen: ”Inför rätten var det mer relevant för människor att tala om köttet som syndade än om lidelser i den sensitiva själen.”¹⁸⁷ Här lägger Runesson märke till att det är själva köttet som tillskrivs aktörskap. Det är köttet, och inte subjektet, som syndar, eller det är snarare subjektet som är själva köttet.

Här vill jag igen låta Runesson tala med Kivimäki, som beskriver människokroppar som platser för erfarenhet. Kivimäki menar att kroppar är förspråklig materia ”som kan reagera fysiskt på den ogestaltade erfarenhetsvärldens och de kulturella meningssystemens inbördes diskrepans.”¹⁸⁸ Likt Runesson uppmärksammar Kivimäki kroppar som reagerar, till skillnad från aktörer som agerar. Här kan man med andra ord lägga märke till ett diffraktionsmönster. Tidigare i avhandlingen lyfte jag fram hur begreppen ”den levda nationen” och ”den levda kroppen” enligt Sara Heinämaa antyder att kraften att leva är något som tillhör en aktör och inte kroppen själv. Kroppen får därmed liv genom en mänsklig aktör som gör kroppen levd.¹⁸⁹ Likväl pekar den erfarenhetshistoriska forskningen även på mönster där *kroppen* ses som aktören, och föreslår att det är kroppen själv som ger aktören liv. Eftersom det är fråga om ett diffraktionsmönster betyder det inte att det bara är fråga om endera alternativ, precis som att elektronen inte begränsas till att vara antingen våg/partikel i dubbelspaltexperimentet. Gränserna mellan kropp/aktör är rörliga och beter sig olika beroende på apparatens upplägg.

Det verkar med andra ord finnas likheter mellan erfarenhetshistorikers och Barads förståelse av erfarenhetens materialiseringsprocesser. Barad kritiserar tanken om att det bara är språket som har ett givet aktörskap och historicitet, medan materia ses som oföränderlig och passiv. Som Anu Salmela påpekar kan agentisk realism därför med fördel användas i historisk forskning för att synliggöra betydelsen av materia och icke-mänskliga aktörer. Agentisk realism utmanar på så vis en antropocentrisk historieforskning, som utgår från tanken om att människan är ett logiskt rationellt subjekt, vars handlingar och aktörskap är det som ”skapar” historia.¹⁹⁰ Jag fortsätter undersöka förhållandet mellan subjekt/objekt, aktörskap/medvetande och människa/icke-människa i kapitlet ”Hjärnans fenomenologi”. Innan jag gör det vill jag ändå ställa några frågor om närhet och avstånd.

¹⁸⁷ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 191–192.

¹⁸⁸ Kivimäki, ”Krigets erfarenhetshistoria”, s. 97–98.

¹⁸⁹ Heinämaa, ”The Case of the Living Body”, s. 238–240.

¹⁹⁰ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 132; Salmela, *Kuolemantekoja*, s. 186.

Närhet-avstånd mellan subjekt-objekt

I det avslutande kapitlet i *Lived Nation* lyfter Hoegaerts och Olsen fram flera fördelar med att förstå erfarenhet som en rörlig kategori. Genom att förstå erfarenhet som en sammanflätning kan man, enligt Hoegaerts och Olsen, undvika analytiska sprickor mellan kategorier.¹⁹¹ Jag vill uppmärksamma en möjlig spricka i min avhandling, som kan tänkas uppstå i mötet mellan agentisk realism och fenomenologi. Medan posthumanistiska teoribildningar decentraliserar människan vill fenomenologin ”gå tillbaka” till det mänskliga subjektets erfarenhet. Om agentisk realism och fenomenologi har olika avstånd till människan som subjekt, är det ens möjligt att förena perspektiven? I det här kapitlet studerar jag det onto-epistemologiska förhållandet mellan närhet/avstånd, eftersom min förståelse av det här förhållandet även formar min förståelse av erfarenhet och erfarenhetshistoria.

Barads nymaterialism och posthumanism har kritiserats för att förminska humanistiska perspektiv på språk och materialitet. Kulturhistorikerna Marjo Kaartinen och Reima Välimäki hävdar att posthumanism ökar risken för att man inte längre kan känna igen mänsklig handling; när man sträcker ut sitt perspektiv till att handla om hela universum glömmar man hur just människan har format sin omgivning.¹⁹² Här menar jag ändå att Kaartinen och Välimäki läst Barad slarvigt. Som jag förstår Barad är poängen inte att vi bör eliminera alla gränser eller förminska vårt mänskliga avtryck på världen. Poängen är att vi alltid är en del av utsträckningen, det finns så att säga inget perspektiv vi har ensamrätt över som vi kan välja att sträcka ut eller krympa. Vi kan inte avbryta världen genom att studera det förflutna (eller nuet eller framtiden) och bestämma att vi bara intresserar oss för hur människan format omvärlden, eftersom världen är ständigt pågående. Barad uppmanar oss därför att möta universum halvvägs, att ta ansvar över vår del i världens tillblivelse.¹⁹³ Kaartinens och Välimäkis oro för att det inte längre går att känna igen mänsklig handling antyder att det finns en konstant inneboende mänsklighet som kommer till uttryck genom handling, som om mänsklighet inte också är en kategori som är värd att undersöka kritiskt. När Barad uppmanar oss att ta ansvar handlar det därför inte om att radera mänsklighet som kategori, utan snarare om att uppmärksamma de meningsskapande processer som formar vad mänsklighet innebär för oss. Det handlar därför inte om att sudda ut gränser, eller att ”allt handlar om allt”, utan om att synliggöra *hur* vi skapar gränser och producerar

¹⁹¹ Hoegaerts & Olsen, ”The History of Experience”, s. 377.

¹⁹² Marjo Kaartinen & Reima Välimäki, ”Kulttuurihistoria, valta ja toimijuus: Kohti posthumanismin jälkeistä kulttuurihistoriaa”. Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo & Marika Räsänen (toim.), *Kulttuurihistorian tutkimus: Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan* (Turku: Kulttuurihistorian seura, 2022), s. 553–555.

¹⁹³ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 396.

kunskap på vissa sätt och inte andra, och vad det har för effekter i vår värld. Här ser jag en möjlighet för historievetenskapen att bidra med viktiga insikter om subjektivitet, identitet och mänsklighet i det förflutna, eftersom dessa kategorier enligt en posthumanistisk förståelse är historiskt föränderliga och inte ontologiskt givna.

Från fenomenologiskt håll har Barad kritiserats för att återskapa de binära kategorier som hen försöker upplösa. Ahmed ställer sig kritisk till att Barad gör materia till en kategori som måste ”återinföras”, eftersom det här förstärker föreställningen om att språk och materia är frånskilda. Ahmed påpekar därtill att feministiska teoretiker länge har diskuterat frågor om materialitet, och att Barad därmed förbiser viktig genusvetenskaplig forskning.¹⁹⁴ Ahmed får medhåll från Edenheim, som menar att Barads agentiska realism å ena sidan kan anses stärka dikotomier, å andra sidan skapa en slags monistisk vetenskapssyn där inget existerar utanför sammanflätningen och att vem och vad som helst kan göra agentiska snitt.¹⁹⁵ I sitt försvar av Barad menar den feministiska materialisten Noela Davis att nymaterialister inte kritiserar feministiska teoretiker för att inte ha beaktat materia och biologi. Kritiken riktar sig i stället mot tendensen att beskriva biologin som passiv och påverkad av kultur, som om inte biologin lika ömsesidigt skulle kunna påverka kulturen.¹⁹⁶ Medan jag instämmer i Davis tolkning av Barad är jag enig med Ahmed och Edenheim om att Barad förbiser vissa viktiga feministiska och fenomenologiska diskussioner om framför allt kroppslighet och medvetande.

Barad tar tydligt avstånd från fenomenologin och påpekar att hens och Bohrs definition av fenomen inte är densamma som fenomenologins. Enligt Barad handlar fenomen inte om hur saker framstår för oss, så som fenomenologin föreslår, utan fenomen bör förstås som ontologiska sammanflätningar.¹⁹⁷ Här menar jag emellertid att Barad missar Ahmeds definition av fenomenologi som studiet av orienteringar. Ahmed påpekar uttryckligen att orientering handlar om hur det kroppsliga, rumsliga och sociala är sammanflätade. Fenomenologin handlar på så vis om att studera hur kroppar formas av historier, vilket i Barads termer kan förstås som studier av intra-aktioner mellan diskurs och materia.¹⁹⁸

Fenomenologin har i sin tur kritiserats från filosofiska och samhällsvetenskapliga håll för att göra anspråk på ett seende från en allmänmänsklig kropp. Detta trots att fenomenologin

¹⁹⁴ Sara Ahmed, ”Open Forum Imaginary Prohibitions: Some Preliminary Remarks on the Founding Gestures of the ’New Materialism’”, *European Journal of Women’s Studies* 15 (2008:1), s. 24–26, 34–35.

¹⁹⁵ Sara Edenheim, ”Foreclosed Matter – On the Material Melancholy of Feminist New Materialism”, *Australian Feminist Studies* 31 (2016:89), s. 289–290.

¹⁹⁶ Noela Davis, ”New Materialism and Feminism’s Anti-Biologism: A Response to Sara Ahmed”, *European Journal of Women’s Studies* 16 (2009:1), s. 73–74.

¹⁹⁷ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 333, 412n30.

¹⁹⁸ Ahmed, *Queer Phenomenology*, s. 56, 181n1.

ofta har beskrivit seende utgående från en manlig vit kropp som deltagit i processer av objektifiering och rasifiering.¹⁹⁹ Fenomenologin har också fått kritik för att vara för fixerad vid just seende, och därmed förbise andra sinnen som till exempel känsel.²⁰⁰ Trots att agentisk realism och fenomenologi framstår som motstridiga perspektiv menar filosofen och genusvetaren Lisa Folkmarson Käll att perspektiven inte är dömda till evig konflikt. Fenomenologins kritik mot seende på avstånd och posthumanismens insikter om hur materialiseringsprocesser och kunskapsprocesser hänger samman öppnar för möjligheten att fördjupa förståelsen för hur subjektivitet och kunskapsproduktion är situerade. Folkmarson Käll uppmanar därför till forskning som kombinerar perspektiven.²⁰¹

Enig med Folkmarson Käll väljer jag att förena agentisk realism och fenomenologi i avhandlingen. Jag ser nämligen tankeinriktningarna vara ute efter samma sak: Att omforma förståelsen av objektivitet/subjektivitet och ifrågasätta tanken om att man kan göra vetenskap på avstånd. Om man ifrågasätter avstånd är det samtidigt nödvändigt, enligt Folkmarson Käll, att ställa frågan om vad det innebär att komma nära. I samtal med Merleau-Ponty diskuterar Folkmarson Käll närhet och avstånd mellan subjekt och objekt. Enligt Merleau-Ponty är kroppen varken subjekt eller objekt, utan ett subjekt-objekt. När man med sin högra hand berör sin vänstra hand är handen både den som berör (subjekt) och den som berörs (objekt) samtidigt. Med hjälp av begreppet mellankroppslighet pekar Merleau-Ponty på att kroppar alltid är relaterade till varandra, och att man därför aldrig kan stå utanför världen, sin egen kropp eller andras kroppar. Kroppar är därmed socialt, kulturellt och historiskt situerade. Folkmarson Käll understryker att mellankroppslighet skapar närhet/avstånd mellan subjekt/objekt. När man känner någon annan känner man alltid sig själv; jagets gränser formas tillsammans med duets gränser. Kroppen är därför aldrig en isolerad entitet som slutar där huden slutar – den som förnimmer och det som förnims är alltid sammanflätade med varandra. Självet och den andra formas på så vis tillsammans ”som organen i en enda mellankroppslighet”, som Merleau-Ponty uttrycker det.²⁰²

Folkmarson Käll påpekar att mellankroppslighet ifrågasätter föreställningar om subjekt/objekt, det vill säga föreställningar om vem som kan beröra och vem som blir berörd. Det här väcker också frågor om aktörskap, eftersom det inte går att röra någon annan utan att

¹⁹⁹ Jan Slaby, ”Historiens byrde: Affekter, institusjoner og temporalitet, *Norsk filosofisk tidsskrift* 54 (2019:1–2), s. 16–17.

²⁰⁰ För vidare diskussion om kritik mot fenomenologins så kallade okulärcentrism, se Lisa Folkmarson Käll, ”Närhetens intima avstånd. Om känselsinnet som sammanbindande och gränsdragande”, *Tidskrift för genusvetenskap* (2013:4), s. 27–28, 30–31.

²⁰¹ Folkmarson Käll, ”Närhetens intima avstånd”, s. 34, 44n31.

²⁰² Folkmarson Käll, ”Närhetens intima avstånd”, s. 32–33; Merleau-Ponty, *Lovtal till filosofin*, s. 232, 234.

själv bli berörd.²⁰³ När subjekt-objekt berörs uppstår gränser mellan ”mig” och ”dig” i en ömsesidig sammanflätning. Jag menar därför – i samtal med Folkmarson Käll, Ahmed och Barad – att det inte går att röra historiska subjekt som forskarsubjekt utan att själv bli berörd. I det här kapitlet har jag därför studerat sammanflätningar mellan kroppar och känslor, och synliggjort hur studiet av mänskliga kroppar i det förflutna påverkar kroppar i nuet, oavsett avståndet mellan dem.

I det här kapitlet har jag studerat hur erfarenhetshistorisk forskning producerar kunskap om erfarenhet genom kroppar, känslor och praktiker. I *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* levandegörs erfarenhet genom ett teoretiskt-metodologiskt fokus på praktiker och de kroppar som utför dem. I forskningen förstås kroppen som en plats som materialiserar erfarenhet, samtidigt som platser och materia formar erfaraande kroppar. Runesson och flera forskare i *Lived Nation* närmar sig kroppslig erfarenhet genom berättelser om sjukdomar, smärta eller obehag. Det här är berättelser om hur kroppar förskjuts från bakgrunden till förgrunden, om hur kroppen kan uppfattas som subjekt och objekt, klabbig och kontextuell, levande och död. Den erfarenhetshistoriska forskningen producerar därmed kunskap om en diffraktiv kropp, en kropp vars gränser inte är inneboende eller bestående. Det här öppnar för onto-epistemologiska insikter om att vetande och varande, närhet och avstånd är ömsesidigt intrasslade. I kapitlet har jag även argumenterat för att forskarkroppen är involverad i den kunskap som produceras, och att forskarkroppar intra-agerar med historiska kroppar. När kroppar och känslor förstås som sammanflätade väcks frågor om aktörskap och subjektivitet. I nästa kapitel återvänder jag därför till Scotts tanke om att erfarenhet är en process som skapar subjekt.²⁰⁴ Vad är det som formar jagets gränser? Vilka är förutsättningarna för ett medvetet erfaraande subjekt?

²⁰³ Folkmarson Käll, ”Närhetens intima avstånd”, s. 41.

²⁰⁴ Scott, ”The Evidence of Experience”, s. 779, 782.

Hjärnans fenomenologi: Erfarenhet av subjektivitet

En grundläggande förutsättning för att erfarenhet ska kunna användas som en meningsfull kategori i historisk forskning är att det finns ett subjekt som är medveten om sig själv och sin omvärld.²⁰⁵ Enligt den tidigare nämnda genushistorikern Joan Scott är erfarenhet en process som producerar subjekt. Historieforskning som undersöker erfarenhet som kategori studerar på så vis även kunskapsproduktion. I subjektiveringsprocesserna som undersöks ingår både det historiska subjektet och forskarsubjektet. Det är därför viktigt att uppmärksamma hur historikern själv är situerad i sin forskning.²⁰⁶

I det här kapitlet studerar jag hur subjektivitet och medvetande ingår som komponenter i fenomenet erfarenhet. Jag intresserar mig därmed för hur kunskap om erfarenhet produceras tillsammans med kunskap om vad det innebär att erfara som ett mänskligt subjekt. Jag inleder kapitlet med att utreda vilken betydelse aktörskap har i erfarenhetshistorisk forskning. Därefter undersöker jag vad föreställningen om ett medvetande i en levande hjärna har för betydelse för kunskapen om erfarenhet. Slutligen studerar jag medvetande ur ett onto-epistemologiskt perspektiv, och synliggör hur erfarenhet formas genom intra-aktiva subjektiveringsprocesser.

Aktörskap och subjektiveringsprocesser

En central utgångspunkt i *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* är att nation och kropp levandegörs genom aktörskap. Som jag konstaterar i föregående kapitel beskriver forskningen aktörskap som en pågående intra-aktion mellan kroppar, känslor och materia. Dessa utgör med andra ord viktiga komponenter i fenomenet erfarenhet. Forskningen verkar således enas kring Kivimäkis förståelse av erfarenhet som ett verktyg för att förstå erfarenhet som en förmedlande nivå mellan aktör och struktur.²⁰⁷ Men vad har själva aktörskapet för betydelse för kunskapen om erfarenhet? Om erfarenhetshistoria handlar om subjektiveringsprocesser, som Scott föreslår, hur formas då förståelsen av subjekt i den erfarenhetshistoriska forskningen?

Alla kapitel i *Lived Nation* kretsar kring möten mellan aktör och struktur, ett möte som alltid ramas in av levande erfarenhet. Det här går i linje med HEX uttalade mål att systematiskt undersöka erfarenhet som en del av relationen mellan individ och samhälle, och att förena

²⁰⁵ Kivimäki, "Krigets erfarenhetshistoria", s. 95.

²⁰⁶ Scott, "The Evidence of Experience", s. 779–780, 782–783, 797.

²⁰⁷ Kivimäki, "Krigets erfarenhetshistoria", s. 91.

mikronivå och makronivå i historisk forskning.²⁰⁸ I *Lived Nation* finns också ambitioner att omformulera förståelsen av aktörskap och kategorierna aktör/subjekt. I ”Nimble Nationalism” studerar kultur- och genushistorikern Seija Jalagin östkarelska flyktingars erfarenheter av att förflytta sig mellan olika nationers gränser under 1900-talet. Med hjälp av muntligt minnesmaterial synliggör Jalagin hur erfarenheter av flyktingskap kan röra sig mellan olika generationer. Enligt Jalagin har historiker tenderat att behandla flyktingkriser som tillfälliga problem, vilket gett lite utrymme för möjligheten att studera hur flyktingar själva påverkat sina livsvillkor och sin identitetsstatus. I sin studie vill Jalagin därför bemöta flyktingar som aktörer, och inte som subjekt som konstrueras i relation till nationen. Minnesberättelserna vittnar om flera lager av erfarenheter. I östkarelska flyktingars erfarenhet av nationen ingick känslor av nationell tillhörighet, till exempel genom erfarenheter av att bli medborgare i välfärdsstaten. I erfarenheten av nationen ingick också erfarenheter av att bli utnyttjad eller fördömsfullt bemött. De negativt laddade känslorna skapade avstånd till nationen.²⁰⁹ Jalagin beskriver på så vis ett levande aktörskap som producerades i ständiga förhandlingar mellan aktörer och strukturer.

Jalagins önskan om att skifta fokus från subjekt till aktörskap delas av Barad. Eftersom subjekt och objekt enligt Barad inte existerar som sådana, utanför fenomenet, är aktörskap inte exklusivt för mänskliga subjekt. Barad menar därför att aktörskap inte är något som någon har, utan något som *görs* intra-aktivt. Aktörskap kan således bara urskiljas när aktören förhåller sig till sin ömsesidiga sammanflätade komponent. Aktörer existerar därför inte som enskilda entiteter utanför sammanflätningen.²¹⁰ Låter man Barad samtala med Scott konstrueras subjektet därmed *efter* att erfarenheter bearbetats diskursivt: Det är inte subjekt som har erfarenhet, utan subjektet konstrueras genom erfarenhet.²¹¹ Det är med andra ord fenomenet erfarenhet som kommer först, därefter snittet subjekt/objekt – på samma sätt som att snittet våg/partikel uppkommer först efter att elektronen intra-agerat med dubbelspaltapparaten. När vi som forskare gör olika agentiska snitt tillsammans med våra apparater materialiseras olika fenomen.²¹² Det är så fenomenet blir meningsfullt för oss.

Förhållandet mellan minne och erfarenhet undersöks även av den tidigare nämnda Pertti Haapala, som i kapitlet ”Lived Historiography” påpekar att berättelser om det förflutna fungerar

²⁰⁸ HEX webbplats, ”HEX: Research Council of Finland’s Centre of Excellence in the History of Experiences”, hämtat 16.10.2023, <https://research.tuni.fi/hex/>.

²⁰⁹ Seija Jalagin, ”Nimble Nationalism: Transgenerational Experiences of East Karelian Refugees in Finland and Sweden”. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* (London: Palgrave Macmillan, 2021), s. 269–272, 292.

²¹⁰ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 33, 178, 235; Barad, ”Posthumanist Performativity”, s. 826–827.

²¹¹ Scott, ”The Evidence of Experience”, s. 779.

²¹² Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 178.

som kollektiva skript som används för att tolka och ge historisk mening åt erfarenheter i nuet. Det föreställda förflutna definierar det verkliga nuet, och det verkliga nuet definierar det föreställda förflutna. Haapala konstaterar att det varken är möjligt eller relevant att veta hur människor har levt sina liv i det förflutna, eller att fånga ”autentiska” erfarenheter. Däremot kan individuella uttryck för erfarenhet användas för att få insikt om kollektiva erfarenheter, som har delats socialt och tillskrivits mening.²¹³ Haapala menar med andra ord att det å ena sidan är möjligt att få förståelse om förflutna strukturer, men för att förstå strukturer måste man närma sig dem genom individen, vars liv å andra sidan inte kan förstås fullt ut. Så, vad innebär det att förstå? Vad bygger egentligen kunskapen på?

Jag tolkar mötet mellan aktör och struktur som ett diffraktionsfenomen, likt det fenomen som sker i fysiken när ljusvågor möts; ljusa punkter uppstår på ställen där vågorna förstärker varandra, och mörka punkter uppstår på ställen där vågorna tar ut varandra. I stället för att se aktör och struktur som separata kategorier menar jag att de möts i övergående stråk. I avhandlingen har jag genom orientering, klubbighet och mellankroppslighet pekat på intra-aktioner mellan forskarsubjekt och historiska subjekt. Jag menar att uppfattningen om ett agerande subjekt skapas i en pågående process där forskaren själv producerar kunskap om aktörskap. Enligt Ahmed kan läsande förstås som en praktik som producerar subjekt.²¹⁴ Här ser jag, tillsammans med Ahmed och Barad, att konceptet om aktörskap formas intra-aktivt genom forskaren och texten. När forskaren studerar subjektiveringsprocesser i det förflutna formas också uppfattningen om den egna subjektiviteten, och det är genom den här intra-aktionen som konceptet om subjektivitet får sina egenskaper och sin mening i forskningen.

Den tidigare nämnda Donna Haraway påpekar att ett diffraktionsmönster inte kartlägger var skillnader uppstår, utan var *effekterna* av skillnader uppstår.²¹⁵ Tidigare i avhandlingen diskuterade jag vilken effekt begreppet ”levd” har i den erfarenhetshistoriska forskningen. Jag påpekade då att en möjlig förklaring till att erfarenhet läses som levd, och inte levande, är för att forskningen handlar om det förflutna. Det här kommer också till uttryck i Haapalas kapitel. Haapala påpekar visserligen att erfarenhet medlar mellan individuella föreställningar och kollektiva skript genom föreställningar om det förflutna – men samtidigt uppför Haapala snitt mellan det levande nuet och det döda förgångna genom att understryka att det inte är möjligt att förstå ”äkta” förflutna erfarenheter.²¹⁶ Haapala beskriver på så vis ett dött förflutet som man

²¹³ Haapala, ”Lived Historiography”, s. 30–32.

²¹⁴ Sara Ahmed, *Differences that Matter: Feminist Theory and Postmodernism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), s. 149.

²¹⁵ Haraway, ”The Promises of Monsters”, s. 300.

²¹⁶ Haapala, ”Lived Historiography”, s. 30–31.

inte kan återvända till ”på riktigt”, vilket kan ses som ett spår av den ontologiska realism som Hamnell och Edenheim identifierar som kännetecknande för nordisk historieforskning. Ontologisk realism upprätthåller föreställningen om ett dött förflutet som redan ”finns där”.²¹⁷ En effekt av den erfarenhetshistoriska forskningen är därmed att vi som forskare deltar i subjektiveringsprocesser och gör vår egen subjektivitet och temporalitet meningsfull. Precis som att dubbelspaltapparaten påverkar elektronens våg/partikel-tillstånd formar den här avhandlingens och den erfarenhetshistoriska forskningens apparatur mänskliga subjekt/objekt-tillstånd.

En effekt av att rama in erfarenheten som levd är i sin tur att apparaten skapar snitt mellan liv/död. Det här producerar inte bara kunskap om vem som agerar och inte, utan också om vem som lever och inte. Eftersom jag ser apparaten som en del av fenomenet – det vill säga en del av intra-aktionen mellan källmaterial, litteratur och forskning – menar jag att förståelser av liv/död diffrakteras genom varandra. Jag ser därför att det är dags att återvända till de tre kriterier för liv som Runesson urskiljer i sitt tidigmoderna källmaterial, som jag berör i avsnittet ”Levande erfarenhet”: rörelse, mänsklig form och vakenhet.²¹⁸ Genom att diffraktera det tidigmoderna materialet med insikterna jag presenterat i avhandlingen kan man nämligen se att den erfarenhetshistoriska forskningen identifierar samma kriterier för levd erfarenhet.

I *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* fungerar rörlighet, mänsklighet och vakenhet som tre grundläggande förutsättningar för att erfarenhet ska kunna förstås som levd (som i den levda nationen och den levda kroppen). I föregående kapitel har jag pekat på hur forskningen konsekvent framhåller vikten av praktiker i det vardagliga livet. Praktikerna kontrasteras ofta mot teorier och ideal, som inte framstår som lika rörliga eller levande. De vardagliga praktikerna sätter idéer, kroppar, känslor och materia i rörelse, vilket till exempel synliggörs av Lindberg, Tikka och Suodenjoki och Runesson. I forskningen levandegörs erfarenhet genom aktörskap, som beskrivs som rörlig i historisk tid. Runesson beskriver till exempel hur den tidigmoderna kroppens aktörskap förstods kunna skifta, övertas av och förflyttas mellan olika subjekt såsom människan, sjukdomar, Gud och Djävulen. Kivimäki och Hakosalo belyser på motsvarande sätt hur aktörskap kunde vandra i tiden och fråntas och återfås i berättelser om drömmar och sjukdomar. I sina studier om barns erfarenheter av nationen påpekar Kaarninen respektive Malinen och Vahtikari att erfarenhet formas genom materiella villkor. Forskarna framhåller att barnens känslor rörde sig mellan olika platser, materialiteter och kroppar. Forskarna synliggör därmed hur erfarenhet formades och materialiserades genom den här

²¹⁷ Hamnell, ”Bortom realismen?”, s. 56–57, 73–74; Edenheim, ”Nog med genus!”, s. 30.

²¹⁸ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. s. 54–60, 62–66.

rörligheten. Runesson beskriver i sin tur den tidigmoderna kroppen som en plats som materialiserade erfarenhet och gav erfarenheten dess form. Både Runesson och Kaarninen pekar på hur skillnader mellan mänskligt och icke-mänskligt kunde materialiseras genom kött. Kött kunde både förstås som en del av den levande, agerande kroppen och som död passiv materia. Det tredje kriteriet, vakenhet, är ett grundläggande kriterium i både *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar*. Vakenhet, det vill säga subjektets medvetande, är ett krav för att källmaterialet ska kunna ses som meningsfullt från första början. Det innebär inte att själva subjektet alltid måste vara en vaken aktör. Kivimäki påpekar till exempel att krig kan tränga sig in i sovande medvetanden.²¹⁹ För att drömmar ska kunna fungera som meningsfullt källmaterial krävs emellertid att drömmarna har beskrivits eller tolkats av ett vaket subjekt. På så vis kan rörelse, mänsklig form och vakenhet ses som kriterier för liv även i den erfarenhetshistoriska forskningen.

Erfarenhet som fenomen formas därmed av såväl forskarsubjektens som de historiska subjektens förståelse av vad som är ett liv och vad som är en död. Enligt Barad formas vår uppfattning av konceptet mänsklighet av vårt förhållande till de(t) döda – inte av det upplevda avståndet mellan människa och icke-människa.²²⁰ Jag menar att det här även är fallet i erfarenhetshistoria. Det är inte gränsen mellan människa/materia som är den som huvudsakligen definierar erfarenhet, utan det är själva livets gränser som formar erfarenhetens gränser. Som tidigare nämnts påpekar Kivimäki att konceptet om erfarenhet förutsätter att subjektet är medvetet om sig själv och sin omvärld.²²¹ Det att man lever och fungerar, att man inte är död, är alltings utgångspunkt – utan ett existerande medvetande finns det ingen mening med erfarenhetsbegreppet. Jag vill därför gå tillbaka till medvetandet självt, det vill säga själva grundförutsättningen för att man ska kunna agera medvetet. Vad förstås som förutsättningen för medvetande?

Jag vill här samtala med Merleau-Pontys och Svenaeus insikter om att kroppen organiserar erfarenhet i bakgrunden.²²² Om man uppmärksammar erfarenhetens bakgrund kan man se att erfarenhetshistorien är beroende av ett levande medvetande, det vill säga av en hjärna som inte är död. En samtida förståelse av liv bygger nämligen på tanken om en hjärna som lever. I Finland definieras kriteriet för död i 7 kap. 21 § (101/2001) i lagen om användning av mänskliga organ, vävnader och celler för medicinska ändamål. Lagen fastslår att död innebär

²¹⁹ Kivimäki, "Nocturnal Nation", s. 308.

²²⁰ Barad, "Troubling Time/s", s. 86.

²²¹ Kivimäki, "Krigets erfarenhetshistoria", s. 95, 103.

²²² Merleau-Ponty, *Kroppens fenomenologi*, s. 53, 106–111; Svenaeus, "The Phenomenology of Chronic Pain", s. 110–111, 116.

att ”samtliga hjärnfunktioner oåterkalleligt har upphört”.²²³ I Sverige definieras motsvarande kriterium i 1 § (269/1987) i lagen om kriterier för bestämmande av människans död: ”En människa är död när hjärnans samtliga funktioner totalt och oåterkalleligt har fallit bort.”²²⁴ Enligt en samtida förståelse är livet med andra ord sammanflätat med hjärnan. För att tala med Svenaeus kan man säga att hjärnan finns i bakgrunden, och att man lägger märke till den först när den inte längre fungerar som den ska. I nästa avsnitt förskjuter jag därför hjärnan från bakgrunden till förgrunden, och undersöker hur uppfattningar om hjärnan påverkar forskningens förståelse av subjektivitet, medvetande och erfarenhet.

Erfarenheter av hjärnan

Under de senaste årtiondena har fler känslöhistoriker börjat vända sig mot neurovetenskap i en strävan att förena insikter från de två fälten.²²⁵ Bland annat den tidigare nämnda Boddice förespråkar en neurologisk vändning (*neuro turn*) inom känslöhistorien. Boddice ser en möjlighet för fälten att tillsammans bidra med insikter om hur hjärnaktivitet och meningsskapande hänger samman.²²⁶ Boddice hänvisar till den tidigare nämnda Monique Scheer, som problematiserat indelningar mellan kropp/medvetande och känsla/förnuft. I likhet med Barad riktar Scheer kritik mot en essentialistisk uppdelning av det inre och det yttre. Enligt Scheer är känslor en form av praktiker, som ger upphov till subjekt och aktörer. Subjektivitet och aktörskap är därmed inget som ”finns där” innan praktikerna, utan snarare en produkt av dem. Subjektet, kroppen och medvetandet bör därför förstås som sammanflätade och inte som ontologiskt åtskilda.²²⁷

Scheer framhåller att hjärnan är formbar; hjärnan formas av samhällets strukturer. Om man till exempel tittar på fMRI-avbildningar av hjärnan kan avbildningarna förstås som bilder av en använd hjärna, som formats av praktiker i en specifik kultur.²²⁸ I dialog med Scheer påpekar Boddice att det finns ett kunskapsteoretiskt problem i att se hjärnan som skild från kulturen. Om man antar att hjärnan är en biologisk entitet, som har förutbestämda egenskaper

²²³ Lag om användning av mänskliga organ, vävnader och celler för medicinska ändamål (101/2001), 7 kap. 21 §, Finlex, hämtat 8.12.2023, <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2001/20010101#a101-2001>.

²²⁴ Lag om kriterier för bestämmande av människans död (269/1987), 1 §, Regeringskansliets databaser, hämtat 8.12.2023, <https://rkrattsbaser.gov.se/sfst?bet=1987:269>.

²²⁵ Se till exempel Boddice, *The History of Emotions*, s. 132–167; Tuomas Tepora, ”What, if Anything, Can the History of Emotions Learn from the Neurosciences?”, *Cultural History* 9 (2020:1).

²²⁶ Boddice, *The History of Emotions*, s. 32–34.

²²⁷ Scheer, ”Are Emotions a Kind of Practice?”, s. 197–200, 220.

²²⁸ Scheer, ”Are Emotions a Kind of Practice?”, s. 220.

som alltid har varit desamma, saknar hjärnan en historia. Om hjärnan i stället ses som ett organ som formats av världen den befunnit sig i, kan hjärnan förstås som historisk och kontextuell. Boddice menar att vi befinner oss i ”plasticitetens tid”, en tid då vi är medvetna om hjärnans formbarhet.²²⁹ Neuroplasticitet innebär att hjärnan kan förändras och omformas såväl strukturellt som funktionellt. Det kan till exempel handla om att synapser mellan nervceller omorganiseras. Inom neurovetenskapen ser man idag plasticitet som en förutsättning för inläring, anpassning och läkning av eventuella skador i hjärnan. Hjärnan förändras och utvecklas därmed genom hela livet; det finns ingen viss ålder då hjärnans förmåga till inläring och utveckling slutar.²³⁰ Boddice föreslår att insikten om hjärnans plasticitet, det vill säga omgivningens förmåga att påverka biologin, innebär att vi kan rekonstruera villkoren för historisk erfarenhet. Genom att se natur/kultur som hoptvinnade kan man å ena sidan studera hur kulturella villkor formar erfarenheter, å andra sidan hur hjärnans neurologiska plasticitet gör människan formbar och föränderlig.²³¹ Hjärnan får med andra ord en mening i historievetenskapen när den kan säga något om förändring.

I *Lived Nation* berörs frågor om hjärnan och medvetandet förbigående i ”Temporalization of Experiencing”, där Heikki Kokko påpekar att insikten om hjärnans plasticitet stärker teorier om att det historiska, kulturella och sociala formar människan som biologisk varelse. Med hänvisning till Koselleck och Berger och Luckmann framhåller Kokko att erfarenhet kan ses som en dialektisk process mellan naturen och den socialt konstruerade världen, och att människan som organism omformas i den här processen.²³² Det verkar med andra ord ha en betydelse att människan och hjärnan är formbara. Insikten om en plastisk hjärna låter förstå att människan är föränderlig, vilket i sin tur möjliggör historisk förändring. För att något ska kunna förändras krävs det att någon agerar. Är man en aktör kan man utföra en praktik, och som jag påpekat tidigare spelar just aktörskap och praktiker en central roll i den erfarenhetshistoriska forskningen.

Ett vetenskapligt fokus på praktiker förutsätter att det finns en förmåga hos aktörer att utföra praktikerna i fråga. Kulturanthropologen Annamaria Marttila har genom intervjuer och levnadsberättelser studerat erfarenheter av hjärnskador. Genom berättelserna lyfter Marttila fram erfarenheter av att misslyckas i vardagen efter att hjärnan skadats. Handlingar som tidigare utfördes automatiskt blir plötsligt utmanande och tidskrävande. När de vardagliga praktikerna

²²⁹ Boddice, *The History of Emotions*, s. 143.

²³⁰ Håkan Nyman & Jacqueline Borg, ”Struktur och funktion”. Håkan Nyman & Aniko Bartfai (red.), *Klinisk neuropsykologi* (Lund: Studentlitteratur, 2023), s. 30–31.

²³¹ Boddice, ”The History of Emotions”, s. 13–14; Boddice, *The History of Emotions*, s. 10.

²³² Kokko, ”Temporalization of Experiencing”, s. 113, 114n18.

förändras eller inte längre är möjliga att utföra förändras subjektets syn på sitt eget aktörskap. Marttila beskriver aktörskap som en form av självförverkligande. Att man finns, känner, ser och rör sig i världen är ett sätt att tolka och förstå sig själv och sin identitet i förhållande till andra. En materiell förändring i hjärnvävnaden tar sig därmed uttryck i förändrade praktiker och i ett förändrat aktörskap.²³³ Förutom att Marttila synliggör sammanflätningen mellan diskurs och materia påpekar Marttila på så vis, likt Svenaeus, att kroppen kan bli ett hinder för aktörskap när kroppen inte fungerar som den ska.

I likhet med Runesson framhåller Marttila att rörelse är en central del av erfarenheten av att leva i en kropp. Marttila påpekar samtidigt att rörlighet inte enbart innefattar kroppslig rörelse, också tankar bör förstås som rörelse. Rörelse formar vårt förhållande till världen och öppnar den för oss.²³⁴ Marttila betonar vikten av funktionalitet, vilket också Runesson gör genomgående i *Blod, kött och tårar*. En av Runessons centrala slutsatser är att folkflertalet under tidigmodern tid beskrev sina kroppar utgående från funktionalitet och ändamålsenlighet. Kroppen förstods bestå av olika delar, som tillsammans bildade en funktionerande helhet i form av den levda kroppen. Den tidigmoderna kroppsförståelsen formades av människors existentiella behov att kunna använda sina kroppar till att arbeta och engagera sig i religionen.²³⁵ En viktig förutsättning inom erfarenhetshistoria är med andra ord att kroppen aktivt kan vara med och utföra praktiker. Det här förutsätter en levande kropp, och att människan som subjekt kan röra sig framåt rumsligt-temporalt utan att behöva tänka på sin kropp.

Att man inte behöver tänka på sin kropp är ett tecken på orientering. En följd av orientering är, enligt Ahmed, att man känner sig hemma och bekväm i världen: ”Att känna sig bekväm är att trivas så bra i sin miljö att det är svårt att avgöra var den egna kroppen slutar och världen börjar.”²³⁶ Ahmed använder kategorin vithet som exempel för att beskriva hur kroppar blir bekväma i världen. Vithet är ett resultat av rasifieringsprocesser, som skapar gränser för vad kroppar kan göra. Vita kroppar är bekväma kroppar; vita kroppar behöver inte fundera på sin ankomst, eftersom vithet tillåter kroppar att breda ut sig i rum som redan antagit deras form. Ahmed menar därför att vithet kan ses som en erfarenhetskategori som försvinner när den upplevs – vithet levs som bakgrund till erfarenheten.²³⁷ För att åter tala med Svenaeus och Merleau-Ponty kan bekvämlighet förstås som vanemässighet; att vara bekväm innebär att man

²³³ Annamaria Marttila, ”Aivovamma ja vammautuneen kokemuksellisuus”. Liisa Kiviniemi, Kaisa Koivisto, Timo Latomaa, Milla Merilehto, Pirkko Sandelin & Teemu Suorsa (toim.), *Kokemuksen tutkimus III: Teoria, käytäntö, tutkija* (Rovaniemi: Lapland University Press, 2012), s. 221, 224, 236.

²³⁴ Marttila, ”Aivovamma ja vammautuneen kokemuksellisuus”, s. 231, 231n25.

²³⁵ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 194–196.

²³⁶ Ahmed, ”Vithetens fenomenologi”, s. 59.

²³⁷ Ahmed, ”Vithetens fenomenologi”, s. 50, 57–59.

inte behöver tänka på sin kropp.²³⁸ Det här kan vara en förklaring till att forskningen orienterar sig mot obekväma kroppar – kroppar som drömmer mardrömmar, granskas i rätten eller drabbas av sjukdom – eftersom obekväma kroppar lämnar avtryck i texter.

Ahmed menar att kroppsliga vanor får saker att komma nära.²³⁹ Det är därmed vanor som skapar närhet till studieobjekt, och det är vissa typer av kroppar som möjliggör vissa typer av praktiker. När man fokuserar på praktiker i forskning bör man således fråga sig vad som gör praktikerna möjliga – inte bara för det historiska subjektet, utan också för forskarsubjektet. Jag har till exempel inga skador i min hjärnas språkcentrum; jag har varken problem med språkproduktion eller språkförståelse, vilket gör det möjligt för mig att läsa och skriva text. Jag har med andra ord möjlighet att rikta min uppmärksamhet mot världens meningssystem, för att tala med Svenaeus.²⁴⁰ Min erfarenhet av min funktionerande kropp är därmed min utgångspunkt och min referensram när jag tolkar den erfarenhet som forskningen beskriver. Det här är en viktig förutsättning, ett slags grundtillstånd som påverkar min förståelse av kroppen. Min kropp ingår därmed i den apparat som producerar kunskap om erfarenhet. Om bekväma kroppar får erfarenhetskategorier att försvinna, som Ahmed hävdar, finns det anledning att ställa frågor om vilka kategorier som försvinner i den erfarenhetshistoriska forskningen. Här ser jag en möjlighet för framtida forskning att ställa frågor om vilken betydelse intra-aktiva identitetskategorier, som till exempel vithet, har i erfarenhetshistorisk forskning.

Enligt Scheer bör vi förstå erfarenhet som något vi gör med hela våra kroppar, och inte bara med hjärnan.²⁴¹ Jag håller med Scheer, men jag menar att hjärnan ofta får verka i bakgrunden i den erfarenhetshistoriska forskningen. Det diskursiva och det teoretiska förväntas hänga ihop med medvetandet och hjärnan, utan att man egentligen frågar sig vilken betydelse själva medvetenheten om hjärnan har. I det här avsnittet har jag därför förflyttat hjärnan till förgrunden, och pekat på att hjärnan spelar en viktig roll när erfarenhet som fenomen formas. Föreställningen om att jag har en hjärna innanför ett kranium som skiljer ”mig” från ”dig” gör att man kan studera erfarande subjekt i forskningen. Jag menar därför att hjärnans fenomenologi – erfarenheten av att ha en hjärna – har en betydande roll i erfarenhetshistoriens subjektiveringsprocesser.

²³⁸ Merleau-Ponty, *Kroppens fenomenologi*, s. 53; Svenaeus, ”The Phenomenology of Chronic Pain”, s. 116, 121.

²³⁹ Ahmed, ”Vithetens fenomenologi”, s. 57.

²⁴⁰ Svenaeus, ”The Phenomenology of Chronic Pain”, s. 121.

²⁴¹ Scheer, ”Are Emotions a Kind of Practice?”, s. 196.

”Vi kan inte komma in i hans huvud”

I den erfarenhetshistoriska forskningen är medvetande och medvetenhet grundläggande villkor för att erfarenhet ska kunna studeras som kategori. Jag ser det därför som meningsfullt att studera hur kunskap om medvetande produceras i erfarenhetshistorisk forskning. När man ställer frågor om medvetande blir man snabbt tvungen att hantera det så kallade kropp–själproblemet, som brukar förknippas med filosofen René Descartes (1596–1650) dualistiska uppdelning av kropp och själ. Enligt Descartes består världen av två skilda substanser: en tänkande själ som saknar rumslig utsträckning, och materia som har en rumslig utsträckning. Descartes ser därmed kroppen och själen som två skilda substanser. Kroppen är materia som kan delas, medan själen är odödlig och odelbar.²⁴² Descartes dualism är en för omfattande fråga att diskutera mer ingående här, men jag vill ändå stanna upp och uppmärksamma själva betydelsen av frågan. Filosofen Olli Lagerspetz påpekar nämligen att det finns en tendens inom till exempel psykologivetenskapen att avfärda Descartes dualism – trots att man i själva verket bara tar avstånd från delen som handlar om att själen skulle vara separerad från kroppen. Den andra delen, tanken om att materiella rumsliga ting skulle vara själlösa, brukar däremot inte problematiseras.²⁴³ När man tar ställning i frågan om förhållandet mellan kropp och medvetande tar man också ställning i frågan om förhållandet mellan materia och mening.

Både Bohr och Barad ställer sig kritiska till Descartes dualism, eftersom indelningen upprätthåller en föreställning om att det skulle finnas någon som observerar (ett aktivt mänskligt subjekt) och något som observeras (passiv materia eller representationer).²⁴⁴ Barad understryker att kroppar, mänskliga som icke-mänskliga, bör förstås som materiella-diskursiva fenomen i stället för entiteter med fasta gränser och egenskaper.²⁴⁵ Folkmarson Käll menar att fenomenologin antyder samma sak genom mellankroppslighet: ”Den levda kroppens gräns som horisont är alltså inte en stängd gräns som gör det kroppsliga självet till ett autonomt subjekt, skarpt avskilt från den omgivande världen som objekt.”²⁴⁶ Som jag tidigare nämnt är tanken om medvetandets intentionalitet ett grundantagande inom fenomenologin. Intentionalitet avser en process där subjekt riktar sig mot objekt, som tillskrivs mening. Medvetande kan ur

²⁴² René Descartes, *Valda skrifter* (Stockholm: Natur och Kultur, 1998), s. 82–89.

²⁴³ Olli Lagerspetz, *Smuts. En bok om världen, vårt hem* (Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2006), s. 188.

²⁴⁴ Barad, ”Posthumanist Performativity”, s. 804, 813–815; Barad, ”Diffracting Diffraction”, s. 173.

²⁴⁵ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 161, 172; Barad, ”Posthumanist Performativity”, s. 821, 823.

²⁴⁶ Folkmarson Käll, ”Närhetens intima avstånd”, s. 40.

fenomenologisk synpunkt definieras som en orientering mot världen runt oss.²⁴⁷ När vi riktar oss i världen skapar vi därmed närhet och avstånd till olika subjekt och objekt.

I *Lived Nation* berörs frågor om närhet och avstånd bland annat i det tidigare nämnda kapitlet ”Temporalization of Experiencing”, där Kokko studerar torparsonen Johan Hänninens läsarbrev till finska dagstidningar från 1800-talets senare hälft. Tillsammans med biografiskt material studerar Kokko hur Hänninen erfor den levda nationen i en tid då erfarendets temporala strukturer började förändras. Kokko menar nämligen att förståelsen av erfarenhet började bygga på en modern, linjär syn på tid. Kokko utgår från Benedict Andersons teori om hur den moderna tryckteknologin och nyhetspressen formade nationer som föreställda gemenskaper. I sin läsning av breven lägger Kokko märke till det som Anderson beskriver som temporal simultanitet: Hänninen utgick från tanken att folket runtom i Finland delade erfarenheter på olika platser samtidigt. Hänninens erfarenhet av nationen byggde på en föreställning om tillhörighet, en process där man kände sig delaktig i nationens utveckling och kunde påverka nationens framtid. Närheten till nationen stärkte på så vis det mänskliga aktörskapet betydelse.²⁴⁸

Med avstamp i den här insikten ställer sig Kokko frågan om hur Hänninen uppfattade processen av att införliva nationen i sitt individuella liv. Kokko konstaterar då att ”det är uppenbart att vi inte kan komma in i hans huvud”.²⁴⁹ Även om man kan undersöka Hänninens livshistoria i sin helhet antyder därmed Kokko att man inte kan få tillgång till Hänninens autentiska erfarenhet.²⁵⁰ Det här kan ses som ett uttryck för samma typ av kunskapsteoretiska solipsism²⁵¹ som Haapala uttrycker i ”Lived Historiography”. Haapala konstaterar, som tidigare nämnts, att det är omöjligt att veta exakt hur människor har levt sitt förflutna.²⁵² Tanken om att det inte går att få exakt kunskap om hur någon annan har tänkt eller känt antyder att det skulle finnas en inneboende gräns mellan jaget och den andra, mellan ”mitt” och ”ditt” huvud. Om det inte är möjligt att komma innanför någon annans huvud, är det då möjligt att komma innanför sitt eget? Vad innebär det, i så fall?

Psykologiforskaren Antti Revonsuo, som inriktat sig på kognitiv neurovetenskap och medvetandefilosofi, beskriver vårt medvetande som ett grundläggande mysterium. Universum beräknas vara omkring fjorton miljarder år gammalt, och i alla dessa år har det egna, subjektiva

²⁴⁷ Carr, *Experience of History*, s. 40; Ahmed, *Queer Phenomenology*, s. 25, 27.

²⁴⁸ Kokko, ”Temporalization of Experiencing”, s. 110–113, 115–123, 128, 132.

²⁴⁹ Kokko, ”Temporalization of Experiencing”, s. 124: ”It is obvious that we cannot get inside his head.” Min översättning.

²⁵⁰ Kokko, ”Temporalization of Experiencing”, s. 124.

²⁵¹ Med kunskapsteoretisk solipsism avses föreställningen om att det enda man kan ha verklig kunskap om är sitt eget medvetande. Se Nationalencyklopedin, ”solipsism”, hämtat 19.1.2024, <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/solipsism>.

²⁵² Haapala, ”Lived Historiography”, s. 31.

medvetandet varit ingenting. Efter fjorton miljarder år av existentiell frånvaro sker det som Revonsuo kallar för medvetandets *big bang*: Det egna medvetandet föds, och plötsligt finns det ett medvetande som jaget uppfattar som sitt eget i världen. Revonsuo beskriver vår tillvaro som ett liv efter döden, en existens efter ett tillstånd av ingenting. Medvetandet har därför en mening för oss: Utan medvetandet hade jaget inte funnits, och världen som jaget erfar den hade inte heller funnits.²⁵³ Ett problem som tangerar kropp–själ-problemet är det så kallade svåra problemet (*the hard problem*): Vi har helt enkelt ingen aning om hur det kommer sig att fysiska system kan existera, hur nervceller och hjärnaktivitet kan forma det vi uppfattar som vår subjektiva verklighet, eller hur subjektiv erfarenhet kan existera överhuvudtaget.²⁵⁴ Det kan vara en förklaring till att insikten om människans formbarhet ses som meningsfull inom erfarenhetshistorisk forskning, eftersom sådan kunskap antyder att vi existerar i vår värld som mänskliga aktörer. Det kan framför allt vara en förklaring till att erfarenheten av ett eget huvud ses som existentiellt meningsfull, eftersom vi går runt med vårt eget mysterium som gör vår tillvaro unik i universum.

I den erfarenhetshistoriska forskningen produceras med andra ord kunskap om medvetande tillsammans med existentiella frågor om vad det innebär att förstå som människa. Det här är till exempel en uttalad ambition i *Blod, kött och tårar*, där Runesson formulerar sitt syfte enligt följande: ”Jag vill därmed närma mig en förståelse av kroppens betydelse för hur människor ur de breda folklagren och i vardagliga sammanhang uppfattade existensen och sin egen tillvaro under perioden.”²⁵⁵ Det här går hand i hand med Hoegaerts och Olsens uppfattning om att ett av erfarenhetshistoriens viktigaste mål är att förstå vad det betydde och vad det betyder att vara människa.²⁵⁶ Jag vill här igen återvända till Runessons kriterier för liv under tidigmodern tid: ”För att anses som levande behövde människan som kropp göras levande genom att ande eller själ fogades till kroppens form.”²⁵⁷ Jag menar att erfarenhetshistoriens effekter är desamma: Sammanfogningen av kropp och medvetande är det som skapar själva relationen mellan aktörskap och subjekt. Det mänskliga subjektet levandegörs i ett rörligt aktörskap som består av sammanflätningar mellan kropp/hjärna/känsla/medvetande/materia, som intra-agerar bortom linjära gränser mellan tid och rum. Det är det som gör erfarenhetshistoria till en materiell-diskursiv praktik.

²⁵³ Antti Revonsuo, *Inner Presence: Consciousness as a Biological Phenomenon* (Cambridge & London: MIT Press, 2006), s. xv–xvi.

²⁵⁴ Antti Revonsuo, *Consciousness: The Science of Subjectivity* (New York: Psychology Press, 2010), s. 39–41.

²⁵⁵ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 12.

²⁵⁶ Hoegaerts & Olsen, ”The History of Experience”, s. 376–377.

²⁵⁷ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 71.

Jag har i det här kapitlet åter producerat diffraktionsmönster tillsammans med den erfarenhetshistoriska forskningen. När man som subjekt skapar och/eller studerar diffraktionsmönster ingår jaget i själva diffraktionsapparaten. Barad understryker att det inte finns något ”jag” som existerar utanför diffraktionsfenomenet. Jaget var aldrig ett jag till att börja med, utan alltid redan diffrakterat. Ifall man läser Barads och Merleau-Pontys texter genom varandra kan man säga att jaget är *till* diffraktionsmönstret, på samma sätt som att jaget är till tiden och rummet.²⁵⁸ Det här hänger samman med den onto-epistemologiska insikten om att varandet inte kan skiljas från vetandet. Det innebär att det inte finns en inneboende skillnad mellan människa och icke-människa eller mellan medvetande och kropp. Ett onto-epistemologiskt perspektiv öppnar för en insikt om att vi inte får kunskap om världen för att vi står utanför den eller i den. Kunskap innebär ett engagemang med omvärlden: Att veta är att bli sammanflätad.²⁵⁹ Vi är helt enkelt redan innanför varandras huvuden.

I det här kapitlet har jag synliggjort hur erfarenhet som fenomen formas intra-aktivt av forskarsubjektets och det historiska subjektets förståelse av liv och död. I *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* produceras kunskap om erfarenhet genom koncept som funktionalitet, rörelse och mänsklighet. I forskningen uppförs snitt mellan inre/yttre och jag/andra för att urskilja aktörskap, subjektivitet och medvetande i det förflutna. Erfarenhetshistoria kan därför, precis som Scott föreslår, ses som en subjektiveringsprocess som involverar både forskarsubjekt och historiska subjekt.²⁶⁰ Forskarens förståelse av jaget är diffrakterat genom de historiska subjektens jagförståelse. Det är genom den här intra-aktionen som subjektet får sin mening i forskningen. Eftersom erfarenhetshistoria även kan ses som studiet av kunskapsproduktion är det värt att följa upp forskningen med historieteoretiska frågor om vad den här subjektiveringsprocessen får för följder. Vad har det för konsekvenser för historievetenskapen om vi ser jaget som diffrakterat? Hur ska vi då förstå objektivitet och kunskapsproduktion? Det är vid dessa frågeställningar som det sista tematiska kapitlet i den här avhandlingen tar vid.

²⁵⁸ Barad, ”Diffracting Diffraction”, s. 181–182; Merleau-Ponty, *Kroppens fenomenologi*, s. 103.

²⁵⁹ Barad, ”Posthumanist Performativity”, s. 829; Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 185, 379, 453n1.

²⁶⁰ Scott, ”The Evidence of Experience”, s. 782–783, 797.

Tid och mening

Den tidigare nämnda idéhistorikern Martin Jay påpekar att erfarenhet karaktäriseras av en tydlig temporalitet: Erfarenhet kan inte lämna en där man började. Erfarenhet kan inte lämna den erfarenhet som förut – något måste förändras, och något nytt måste hända, för att själva erfarenhetsbegreppet ska vara meningsfullt.²⁶¹ I erfarenhetshistorisk forskning har konceptet om tid därför en avgörande funktion, eftersom det är erfarenhetens temporalitet som ger själva forskningen om historisk erfarenhet en innebörd. Tid och mening är därför intimt intrasslade i varandra.

Jag har tidigare i avhandlingen uppmärksammat att *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* beskriver människans rörlighet och formbarhet som förutsättningar för historisk förändring. Jag har även framhållit att subjekt/känslor/kroppar/medvetanden formas intra-aktivt genom olika materiella-diskursiva praktiker. I föregående kapitel synliggjorde jag därtill hur subjekt diffrakteras genom varandra i den erfarenhetshistoriska forskningen. Det innebär att det inte finns några tydliga gränser mellan det inre/yttra, det vill säga forskaren, vetenskapen, det historiska subjektet och källmaterialet. I det här kapitlet vill jag därför blicka bakåt-framåt och fundera på hur sammanflätningar påverkar förståelsen av det förflutna. Vad får kroppens, subjektets och livets diffraktivitet för följder? Vad innebär det att se erfarenhetshistoria som en meningsskapande kunskapspraktik?

Samtal med spöken

En återkommande tanke i den erfarenhetshistoriska forskningen är att erfarenheter i nuet formas av tidigare erfarenheter. Eftersom erfarenheter formas av minnen om tidigare erfarenheter är erfarenhet-minne i praktiken sammanflätade komponenter. Enligt Kivimäki kan därför snittet mellan minne/erfarenhet snarast ses som analytiskt.²⁶² Sammanflätningen mellan erfarenhet och minne är ett återkommande tema i *Lived Nation*. I antologins inledande avsnitt påpekar redaktörerna att erfarenheter och minnen konstrueras och sammanfogas i processer som både individen och kollektivet deltar i. Det här synliggörs till exempel i Seija Jalagins kapitel om minnen av flyktingskap. Jalagin framhåller att erfarenheter och minnen förkroppsligas och materialiseras genom platser, känslor och berättelser, och att minnen och erfarenheter

²⁶¹ Jay, *Songs of Experience*, s. 7.

²⁶² Kivimäki, ”Reittejä kokemushistoriaan”, s. 23.

ömsesidigt formar varandra och skapar gränser av närhet och annanhet.²⁶³ I sin studie om barns erfarenheter av inbördeskriget belyser Mervi Kaarninen hur minne/erfarenhet/tid/mening hänger samman. I ”Red Orphans’ Fatherland” citerar Kaarninen en man som berättar om hur han bearbetat inbördeskrigets händelser som vuxen. Det var först i vuxen ålder som minnena kom tillbaka, och mannen hade tid och förmåga att tänka på det som hänt.²⁶⁴ Både Jalagin och Kaarninen skildrar på så vis brokiga temporaliteter som vandrar genom människans erfarenhet och minne.

I samtal med Husserl påpekar den tidigare nämnda filosofen David Carr att medvetandet har ett temporalt flöde som formar konceptet om subjektivitet. Medvetandet är förenat med det förflutna, nuet och framtiden samtidigt: Det är medvetenheten om det förflutna som gör erfarenheten av nuet möjligt.²⁶⁵ I ”Lived Historiography” beskriver Pertti Haapala ett liknande temporalt flöde. Haapala menar att det förflutna erfars som ett narrativ, och att historiska narrativ påverkar erfarenheter i nuet. Haapala bygger upp en tidslinje som beskriver hur mötet mellan det personliga och kollektiva väcker berättelser om det förflutna till liv, som omvandlas till historia i människors medvetanden.²⁶⁶ Haapala skildrar på så vis en spöklik temporalitet: Först är något dött, och sedan väcks det till liv.

En effekt av konceptualiseringen av tid i *Lived Nation* är att det är otydligt om det är det förflutna som agerar genom nuet, eller nuet som agerar genom det förflutna. Det här väcker frågor om vad som egentligen är förhållandet mellan tid och kausalitet. Jag vill därför återvända till dubbelspaltexperimentet. Som jag tidigare beskrivit är dubbelspaltexperimentet ett sätt att skapa diffraktionsmönster. I experimentet skär man ut två spalter i en skärm, och placerar en annan skärm bakom. Om man skickar ljusvågor genom skärmen med de två spalterna uppstår ett diffraktionsmönster på skärmen bakom. Diffraktion är kännetecknande för vågor, men i experiment med dubbelspaltupplägg har man lagt märke till att även elektroner kan ge upphov till diffraktionsmönster, trots att elektroner enligt den klassiska fysiken definieras som partiklar. Partiklar kan till skillnad från vågor inte passera båda spalterna samtidigt, vilket är en förutsättning för att diffraktionsmönster ska kunna uppstå. Som bland annat Niels Bohr har framhållit har själva dubbelspaltapparaten en avgörande betydelse för huruvida elektronen uppvisar våg- eller partikelegenskaper i experimentet. Om man försöker spåra vilken spalt elektronen passerar beter sig elektronen som en partikel, men om man saknar information om

²⁶³ Kivimäki, Suodenjoki & Vahtikari, ”Lived Nation”, s. 12; Jalagin, ”Nimble Nationalism”, s. 272–273, 285–286.

²⁶⁴ Kaarninen, ”Red Orphans’ Fatherland”, s. 167–168.

²⁶⁵ Carr, *Historical Experience*, s. 67.

²⁶⁶ Haapala, ”Lived Historiography”, s. 29–30.

vilken spalt elektronen passerar uppför den sig som en våg. Elektronens beteende påverkas även av *när* forskaren får tillgång till informationen. Om man först spårar elektronen och därefter raderar informationen om vilken spalt elektronen passerat uppstår ett diffraktionsmönster. Man kan därför säga att det både är möjligt att ändra vad elektronen kommer ha gjort, och vad den har varit.²⁶⁷ Dubbelspaltexperimentet ifrågasätter därför tidigare föreställningar om tid och kausalitet, om vem som kan påverka vad och när.

Intra-aktionen mellan elektronen och apparaten i dubbelspaltexperimentet innebär inte att man kan ändra det förflutna. Det handlar i stället om att det förflutna, nuet och framtiden aldrig bara ligger bakom eller framför oss som förutbestämda. Barad menar därför att det spökar i fysiken: Tiden är alltid öppen.²⁶⁸ Litteraturvetaren Claudia Lindén påpekar att spöken trotsar binär logik: De varken finns eller inte finns, de är varken levande eller döda, precis som att elektroner varken är partiklar eller vågor i dubbelspaltexperimentet.²⁶⁹ Jag menar därför att det spökar i erfarenhetshistorien. Det är inte tydligt vem som är subjekt och objekt, vad som är orsak och vad som är verkan. Erfarenhetshistorisk forskning verkar därmed samtala med Barad och Lindén, som framhåller att tiden är ur led, det vill säga böjd och diffraktiv. Tiden sprider sig i olika riktningar precis som vågor som böjer sig och överlappar varandra.²⁷⁰

Jag har tidigare uppmärksammat hur flera av forskarna i *Lived Nation* hänvisar till Reinhart Kosellecks teori om att det förflutna är närvarande i nuet i olika lager, och att erfarenhet konstrueras i en sammanflätad process där berättelser om det förflutna och förväntningar om framtiden formar förståelsen av nuet.²⁷¹ Jag har också påpekat att det finns en tendens bland forskarna att låta Kosellecks teorier närvara i texternas inledning, för att sedan förskjuta dem till bakgrunden när källmaterialet tolkas. Som jag diskuterade i föregående kapitel kan bakgrund enligt en fenomenologisk tolkning förstås som bekvämlighet som grundar sig i orientering. Jag vill här samtala med Sara Edenheim och Bruno Hamnell igen; jag tolkar teoriernas bekvämlighet i bakgrunden som en orientering som härstammar från ontologisk realism. Både Edenheim och Hamnell hävdar att historisk forskning i Norden formas av en föreställning om att det förflutna ”finns där”, färdig för historiker att studera. Därför blir historikerns givna fokus empiri och metodologi i stället för teori.²⁷² Både *Lived Nation* och

²⁶⁷ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 78–80; Barad, ”Diffracting Diffraction”, s. 170, 173, 180–181.

²⁶⁸ Barad, ”Diffracting Diffraction”, s. 174, 180–181.

²⁶⁹ Lindén, ”Ur led är feminismens tid”, s. 22; Barad, ”Diffracting Diffraction”, s. 169.

²⁷⁰ Lindén, ”Ur led är feminismens tid”, s. 7–8; Barad, ”Diffracting Diffraction”, s. 169, 180–181.

²⁷¹ Se Kivimäki, Suodenjoki & Vahtikari, ”Lived Nation”, s. 12; Haapala, ”Lived Historiography”, s. 29–30; Marjanen, ”National Sentiment”, s. 63; Kokko, ”Temporalization of Experiencing”, s. 110–114; Markkola & Östman, ”Guardians of the Land?”, s. 191.

²⁷² Edenheim, ”Nog med genus!”, s. 30; Hamnell, ”Bortom realismen?”, s. 56–57, 73–74.

Blod, kött och tårar uppmärksammar det levda, vardagliga, konkreta och praktiska, som genomgående kontrasteras mot teori, ideal och diskurser. Det här är ett mönster som framträder i forskarnas metodologiska utgångspunkter, val av källmaterial och texternas disposition. Att teorierna nämns i texternas inledning kan ses som spår av ontologisk realism; teorierna ger texterna en riktning, men bygger på tidigare kunskapsteoretiska orienteringar som redan har gjorts.

Samtidigt finns det tydliga tecken på att erfarenhetshistorien frångår ontologisk realism. Erfarenhetshistorisk forskning är på många sätt diffraktiv: Erfarenhetshistoriker framhåller konsekvent att erfarenheter, känslor, kroppar, materialiteter och platser gemensamt formar varandra. I forskningen ifrågasätts ofta gränser mellan till exempel erfarenhet/känsla/minne, aktör/struktur och temporalitet/kausaltet. I *Lived Nation* framhåller till exempel Marko Tikka och Sami Suodenjoki att kroppar och känslor formar varandra, rör sig och klibbar sig i olika erfarenheter av nationen.²⁷³ I *Blod, kött och tårar* granskar Runesson kroppsliga gränser mellan det inre/ytte, både när det gäller forskarens förståelse av det historiska subjektets kropp och det historiska subjektets förståelse av sin egen kropp.²⁷⁴ Eftersom jag ser den erfarenhetshistoriska forskningen som diffraktiv menar jag att det ena inte utesluter det andra. Jag ser snarare diffraktionsmönstret som ett tecken på att gamla mönster av ontologisk realism möter nya kunskapssyner som erfarenhetshistorien för fram.

För att förstå diffraktionsmönstret vänder jag mig till spökena. Jag vill åter samtala med Edenheim, som menar att historievetenskapen hemsöks av ett särskilt spöke: en rädsla för teori och den förändring den för med sig.²⁷⁵ Jag instämmer med Edenheim – för till och med inom erfarenhetshistoria, som på många sätt överskrider gränser och utmanar vedertagna kunskapsteoretiska föreställningar, kan man se att det finns en viss rädsla för att hålla det teoretiska spöket i handen. Lindén menar att det egentligen inte finns något snitt mellan teori/text utanför fenomenet, utan att det hela tiden handlar om en samverkan inom: ”Litteraturen, föregångarens text, är aldrig helt skild från teorin, den hemsöker oss. Dess hemligheter och innebörder finns inte där för att avtäckas, utan de verkar i och genom teorin, genom oss. Att läsa är att tala med spöken.”²⁷⁶ När erfarenhet förstås som sammanflätad och diffraktiv i det förflutna kan man på så vis låta spöken komma till tals.

²⁷³ Tikka & Suodenjoki, ”Divided Nation on Records”, s. 158–161.

²⁷⁴ Se till exempel Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 12–13, 27–29, 77–82, 92–96, 126–134.

²⁷⁵ Edenheim, ”Den kulturella förevändningen”, s. 105.

²⁷⁶ Lindén, ”Ur led är feminismens tid”, s. 22.

Erfarenhetshistoriens sammanflätningar

Jag har i den här avhandlingen gjort en intra-aktiv läsning av erfarenhetshistorisk forskning. I och med att avhandlingen har fungerat som en diffraktionsapparat har jag själv varit med och skapat de diffraktionsmönster som jag låter framträda i avhandlingen. Det här får vissa följder för förståelsen av erfarenhetshistorisk forskning. Hur är det möjligt att producera objektiv historievetenskap om kroppen och jaget, källmaterial och litteratur, historiker och historiska subjekt är sammanflätade? Vad innebär kunskap om erfarenhet i det förflutna i så fall?

Till skillnad från traditionell kunskapsteori menar agentisk realism att det inte finns något givet snitt mellan forskarsubjekt och forskningsobjekt. När man forskar om något ställer man genom sin apparat upp tillfälliga gränser, och inom dessa gränser är det möjligt att producera objektiv vetenskap. Allt vi forskar om studerar vi genom apparater; vi kan därför aldrig skapa objektiv kunskap om världen utan en apparat. Apparaten byggs upp av vissa materiella-diskursiva villkor (till exempel vissa begrepp, eller uppfattningar om vad som är viktigt och vad som inte spelar roll), vilket lägger grunden för vissa typer av resultat. Samtidigt är det, enligt agentisk realism, möjligt att få objektiva resultat *inom* de forskningsramar som ställs upp. En viss typ av apparat ger ett visst resultat, medan en annan apparat ger en annan typ av resultat. Ett fenomen är därför både konstruerat och en objektiv existerande verklighet samtidigt. Enligt den här tolkningen innebär objektivitet att man som forskare tillkännager de snitt man gör.²⁷⁷ För att tala med Barad, Haraway och Scott handlar objektivitet därmed inte om att sträva efter ett seende utifrån, utan i stället om att uppmärksamma sitt seende inifrån.²⁷⁸

Jag vill här återvända till frågan jag ställde i avhandlingens inledning, om upplösningen av gränser mellan det inre/yttre innebär erfarenhetspunktens kollaps. Om erfarenhet är ett fenomen som skapas inom erfarenhetshistorisk forskning – och om teori, metod, källor och litteratur är sammanflätade – är det då kunskapsteoretiskt meningsfullt att undersöka erfarenhet som kategori i det förflutna? Jag har i avhandlingen framhållit att erfarenhetshistorisk forskning kan ses som ett intra-aktivt görande av kunskap som ger erfarenhet en viss betydelse inom ramarna för vissa villkor. De materiella-diskursiva villkor som definierar det som hamnar innanför och utanför utgör forskningens apparat. Apparaten ingår i forskningens intra-aktivitet.²⁷⁹ I dubbelspaltexperimentet påverkar apparaten hur elektronen uppför sig, och i

²⁷⁷ Lykke, *Genusforskning*, s. 152–153.

²⁷⁸ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 89–90; Haraway, "Situated Knowledges", s. 583; Scott, "The Evidence of Experience", s. 782–783, 797.

²⁷⁹ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 148–149, 336–337.

erfarenhetshistorisk forskning påverkar apparaten hur erfarenhet uppför sig. Vilken mening erfarenhet har är därmed beroende av vilken typ av apparat som ställs upp.

Erfarenhetsfenomenets intra-aktivitet kan emellertid framstå som ett kunskapsteoretiskt problem. Om erfarenhet som fenomen uppenbarar sig olika beroende på vem som observerar det och när, hur är det då möjligt att studera sammanflätningar eller förstå fenomenet överhuvudtaget? I dialog med Barad menar partikelfysikern Jenny Ivarsson att en mätning leder till att sammanflätningar utvidgas, snarare än kollapsar. Bara för att vi lägger märke till vissa former av fenomen betyder det inte att vi går miste om möjligheten att upptäcka andra. Ivarsson beskriver mätningens betydelse i kvantfysiken: ”Kvantsystemet i sig består av idel fenomen, inte av partiklar med vågfunktioner eller inneboende egenskaper. När vi mäter deltar vi i denna bubblande verklighet på exakt samma sätt som fotoner och andra produkter av olika fenomen gör även när vi inte mäter. Vi har alltså inte alls missat någon fundamental kunskap om verkligheten. Mätningar är egentligen allt världen består av.”²⁸⁰ På så vis kan man tänka sig att en intra-aktiv förståelse av erfarenhet utvidgar erfarenhetens sammanflätning.

Vad har då erfarenhetshistoriens sammanflätningar för betydelse? Vad är det som definieras som meningsfullt i erfarenhetshistorisk forskning i Norden? I *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* verkar mening handla om en existentiell förståelse av vad livet som människa har inneburit i det förflutna, och vad livet som människa innebär idag. I sitt avslutande kapitel framhåller Runesson att *Blod, kött och tårar* öppnar för en ny förståelse för hur människor i det tidigmoderna Sverige förstod att kroppen fungerade. Runesson konstaterar att det fenomenologiska perspektivet hjälpt honom att undersöka kroppen som levd, och inte bara som ett objekt i medicinsk teori. På så vis har han kunnat förstå hur människors kroppsförståelse hängde samman med existentiella behov. Det här går hand i hand med doktorsavhandlingens syfte, det vill säga att förstå kroppsliga upplevelser ur ett existentiellt perspektiv och att ”fördjupa förståelsen för de människor som levde då”.²⁸¹ I det avslutande kapitlet i *Lived Nation* påpekar Hoegaerts och Olsen att erfarenhetshistoria omfamnar sammanflätningar i det förflutna, i stället för att motarbeta eller upplösa dem. Genom att uppmärksamma sammanflätningarna ger man den enskilda människan en ny ställning i det förflutna.²⁸² Sammanflätningen verkar med andra ord vara meningsfull för att den säger något om vad mänsklig existens i världen innebär.

²⁸⁰ Ivarsson, ”Agentisk realism”, s. 107.

²⁸¹ Runesson, *Blod, kött och tårar*, s. 12, 196.

²⁸² Hoegaerts & Olsen, ”The History of Experience”, s. 377.

Tid och mening kan ses som en pågående sammanflätning: Som Carr påpekar är ”här” och ”nu” meningslösa utan ”där” och ”då”.²⁸³ Det är det här som gör erfarenhet till en meningsfull kategori att undersöka. Som jag tidigare lyft fram menar Kivimäki att det erfarande subjektets förmåga att ställa frågor som ”Vem är jag?”, ”Vad har hänt mig?” och ”Vilken är världen jag lever i?” det som gör erfarenhet till en förmedlande kategori mellan aktör och struktur. Jag vill här diffraktera Kivimäkis insikter genom posthumanism, som ställer frågor som ”Vad är jag?” och ”Var och när är jag?”.²⁸⁴ När man spårar sammanflätningar genom sin kropp, och färdas genom tid, ifrågasätter man sin uppfattning om vad jaget innebär.²⁸⁵ När man undersöker sammanflätad erfarenhet blir man tvungen att ställa frågor om var livets och var huvudets kanter är. Kanske är det just därför erfarenhetshistorien för oss närmare människor som drömmer mardrömmar, har ont i sina huvuden och förlöser materia från sina kroppar, eftersom sammanflätningen är existentiellt meningsfull. Jag är därför beredd att hålla med Merleau-Ponty om att vetenskap inte har någon mening utan vår egen erfarenhet.²⁸⁶

²⁸³ Carr, *Historical Experience*, s. 25.

²⁸⁴ Kivimäki, ”Krigets erfarenhetshistoria”, s. 95; Ferrando, ”Posthumanism”, s. 168.

²⁸⁵ Barad, ”Troubling Time/s”, s. 70, 82.

²⁸⁶ Merleau-Ponty, *Lovtal till filosofin*, s. 43.

Avslutning

Erfarenhetshistoria har under de senaste årtiondena blivit ett mer framträdande forskningsfält i Norden. Erfarenhetshistoria är en inriktning som studerar det förflutna genom erfarenhet som ett teoretiskt-metodologiskt koncept. I erfarenhetshistorisk forskning förstås erfarenhet som en process som formas i ett dynamiskt förhållande mellan aktör och struktur. Erfarenhetshistoriens huvudsakliga studieobjekt utgörs av de meningssystem som formade människors sätt att förstå och erfara sin verklighet. En förutsättning för att erfarenhet ska fungera som ett meningsfullt koncept i historievetenskapen är att det finns ett subjekt som är medveten om sig själv och sin omvärld.²⁸⁷ Erfarenhetshistoria är därmed ett forskningsfält som både studerar och bygger på föreställningar om vad det innebär att vara ett mänskligt subjekt med ett medvetande, och om vad det innebär att erfara i en värld i en kropp. Det här innebär att erfarenhetshistoria i sig själv kan ses som en meningsskapande kunskapspraktik. Syftet med avhandlingen har därför varit att undersöka hur kunskap om erfarenhet produceras i erfarenhetshistorisk forskning i Norden.

I avhandlingen har jag studerat erfarenhetshistoria ur ett historieteoretiskt perspektiv. Jag har således intresserat mig för frågor om vilka kunskapsteoretiska antaganden som formar erfarenhetshistorisk forskning, och hur kunskap om erfarenhet får sin form och mening. Jag har därför gjort en intra-aktiv läsning av två nytgivna erfarenhetshistoriska verk: *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, en antologi redigerad av Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki och Tanja Vahtikari, och doktorsavhandlingen *Blod, kött och tårar. Kroppslig erfarenhet i Sverige, ca 1600–1750* av Anton Runesson. Båda verken utgavs 2021. I min läsning av verken har jag använt mig av agentisk realism och fenomenologi som kunskapsvägar för att fördjupa min förståelse för forskningsfältet inifrån.

Karen Barads agentiska realism är en kunskapsteori om hur diskurser och materia hänger samman. Genom agentisk realism kan man skilja mellan interaktion och intra-aktion. Medan det förra bygger på en föreställning om att världen består av skilda entiteter, bygger det senare på en föreställning om att världen består av sammanflätningar. Barads förståelse av intra-aktion bygger på Niels Bohrs kvantfysikaliska insikter om att världen består av sammanflätade komponenter som bildar fenomen. För att undersöka sammanflätningar kan man använda sig av konceptet diffraktion, som i grunden handlar om det fysikaliska fenomen som uppstår när vågor böjer sig och möter varandra. Inom ramarna för agentisk realism används diffraktion som ett analytiskt verktyg för att undersöka hur gränser och skillnader uppstår. Jag har därför läst erfarenhetshistoria diffraktivt i avhandlingen. Jag har dessutom läst erfarenhetshistorisk

²⁸⁷ Se Kivimäki, "Krigets erfarenhetshistoria"; Kivimäki, "Reittejä kokemushistoriaan".

forskning genom insikter från fenomenologin, en filosofisk inriktning som studerar hur medvetande och erfarenhet formar vår förståelse av vår värld. Jag har framför allt använt mig av Maurice Merleau-Pontys och Sara Ahmeds teorier om intentionalitet och orientering. Enligt Merleau-Ponty har all kunskap sin utgångspunkt i den egna synvinkeln och den egna kroppen. Ahmed framhåller att våra riktningar inte är slumpmässiga, utan att vi orienterar oss i världen på vissa sätt mer än andra. Våra orienteringar påverkar hur vi förstår det som är omkring oss. Med hjälp av agentisk realism och fenomenologi har jag kunnat studera erfarenhetshistoria från ett inifrånperspektiv. Jag har med andra ord sett min avhandling, den erfarenhetshistoriska forskningen och historiskt källmaterial som sammanflätade. Eftersom jag förenat ett diffraktivt och fenomenologiskt tillvägagångssätt har jag benämnt min läsning som intra-aktiv.

I avhandlingen har jag tolkat erfarenhet som ett fenomen, det vill säga som en sammanflätning av olika komponenter. I avhandlingen har jag studerat olika typer av komponenter, som genom ömsesidiga sammanflätningar bildar fenomenet erfarenhet. För att besvara avhandlingens övergripande frågeställning om hur erfarenhet skapas som fenomen i erfarenhetshistorisk forskning har jag studerat erfarenhetsfenomenet genom tre delfrågor.

Den första delfrågan gäller hur forskningen skapar gränser för erfarenhet. I kapitlet ”Erfarenhetshistoriens orienteringar” undersöker jag teoretiska-metodologiska orienteringar, begreppsdefinitioner och agentiska snitt i *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar*. I forskningen definieras ofta begreppen erfarenhet och upplevelse i förhållande till varandra. Upplevelse hänvisar i allmänhet till kroppsliga upplevelser, medan erfarenhet syftar på språkligt bearbetad och tolkad erfarenhet. Snittet mellan upplevelse/erfarenhet kan ses som ett snitt mellan kropp/medvetande, samtidigt som forskningen framhåller att begreppen är hoptrasslade. Erfarenhetsbegreppet är därmed rörligt och diffust. Ett desto mer framträdande och bestående snitt är snittet mellan tanke/praktik. *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* orienterar sig mot ”vanliga” människor och vardagliga liv, vilket tar sig uttryck i ett teoretiskt-metodologiskt fokus på praktiker. Praktikerna kontrasteras ofta mot teorier och ideal. *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* ramar in av den levda nationen respektive den levda kroppen som koncept. Liv är en central orienteringspunkt i verken: Erfarenhet levandegörs genom praktiker och aktörskap, vilket gör ett medvetet subjekt i en funktionell kropp till erfarenhetens grundförutsättning.

Att ett subjekt kan agera som en medveten aktör i världen, och forma de meningssystem som erfarenhetshistorien undersöker, förutsätter att kroppar och känslor kan röra sig rumsligt-temporalt och skapa mening i världen. Avhandlingens andra delfråga handlar därför om hur kunskap om erfarenhet skapas genom kroppar, känslor, materialitet och medvetande. Det här undersöker jag i huvudsak i kapitlen ”Sammanflätade kroppar och känslor” och ”Hjärnans

fenomenologi”. I kapitlen belyser jag hur *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* producerar kroppsliga diffraktionsmönster; kunskap om erfarenhet produceras genom kroppens rörliga gränser. Runesson och flera forskare i *Lived Nation* närmar sig kroppslig erfarenhet genom berättelser om sjukdomar, smärta eller obehag. Forskningen framhåller att kroppar kan förstås som objekt/subjekt, bekväma/främmande och levande/döda, och att dessa gränser är pågående och föränderliga. I kapitlen synliggör jag dessutom, genom koncepten klibbighet och mellankroppslighet, hur forskarkroppar och historiska kroppar intra-agerar med varandra. Jag föreslår att kroppar och känslor bör förstås som sammanflätade, vilket innebär att studiet av mänskliga kroppar och känslor i det förflutna påverkar den egna förståelsen av kroppar och känslor i nuet, oavsett avståndet mellan dem. I ”Hjärnans fenomenologi” uppmärksammar jag att forskare deltar i de subjektiveringsprocesser som erfarenhetshistorien undersöker. Jag visar till exempel att erfarenheten av att ha en egen hjärna, ett huvud som skiljer jaget från andra, har en betydande roll för subjektförståelsen i erfarenhetshistorisk forskning. Det är genom den här intra-aktionen som subjektet får sin mening i forskningen.

Den tredje delfrågan handlar just om vilken mening och vilka effekter kunskapen om erfarenhet har för en historievetenskaplig förståelse av det förflutna. Jag har genomgående i avhandlingen pekat på att det framför allt är två snitt som formar erfarenhetshistoria som en meningsskapande kunskapspraktik: snitt mellan liv/död och snitt mellan människa/icke-människa. I *Lived Nation* och *Blod, kött och tårar* framstår den erfarenhetshistoriska kunskapen som meningsfull när den närmar sig existentiella frågor om vad livet som människa innebär och har inneburit. På så vis skapas kunskap om erfarenhet genom det förflutna och kunskap om det förflutna genom erfarenhet samtidigt.

I avhandlingen har jag på så vis synliggjort hur subjekt, medvetande, kropp, känsla, materia, diskurs och praktik utgör meningsfulla komponenter i fenomenet erfarenhet. En viktig slutsats är att erfarenhetshistorisk forskning i Norden producerar kunskap om erfarenhet genom ömsesidiga sammanflätningar mellan forskarsubjekt och historiska subjekt. Kunskap om erfarenhet produceras genom materiella-diskursiva praktiker, som till exempel skapar snitt mellan liv och död, om vem/vad som är subjekt och objekt, om vem/vad som kan agera och inte, och vem/vad som är människa och icke-människa. Genom avhandlingen har jag således bidragit med nya historieteoretiska insikter om vilka antaganden om historisk kunskap som formar erfarenhetshistorisk forskning i Norden idag.

En följd av att läsa historisk forskning intra-aktivt är att källmaterial, teorier och metodologier ses som sammanflätade med varandra. I avhandlingen föreslår jag att texter kan förstås som diffraktiva. Jag har därför öppnat för en ny förståelse av vilken betydelse teorier

har i historievetenskaplig forskning. Jag instämmer med Ahmed om att teori i sig själv blir en form av praktik: Teori är ett sätt att ordna världen, vilket får materiella effekter.²⁸⁸ Det är också det jag har visat i avhandlingen – att teorier ingår i de materiella-diskursiva praktiker som formar kunskap. Det här har jag gjort genom att samtala med Barads förståelse av onto-epistemologi. En onto-epistemologisk förståelse av erfarenhetshistoria föreslår att vetande och varande, det vill säga erfarenhet och kunskap om erfarenhet, är hoptrasslade.

I kapitlet ”Tid och mening” diskuterar jag vilka följder en intra-aktiv läsning får för förståelsen av erfarenhetshistorisk forskning. Intra-aktiv läsning kan nämligen ge upphov till problem om objektivitet och hur vetenskaplig forskning om erfarenhet egentligen kan bedrivas. När man läser jaget, tiden och erfarenheten som diffrakterade har man också ett ansvar att beakta de effekter diffraktionen ger upphov till. Här finns möjlighet för framtida historiefilosofisk forskning om etiken bakom sammanflätningar och intra-aktiva aktörskap. Barad talar om onto-etisk-epistemologi (*ethico-onto-epistem-ology*), som uppmärksammar sammanflätningen mellan etik, kunskap och varande.²⁸⁹ Framtida forskning om erfarenhetshistoria – eller annan historievetenskaplig forskning, för den delen – skulle till exempel kunna ställa etiska frågor om förhållandet till de(t) döda, och hur man på olika sätt kan teoretisera temporalitet genom kroppsliga sammanflätningar utan att förminska den smärta, sorg, saknad och orättvisa som döden för med sig. Jag ser det därtill som viktigt att studera etiken bakom aktörskap, om vem/vad som tillskrivs aktörskap, och vad som är skillnaden mellan att samtala med spöken och tala i spökenas ställe.

En annan fråga jag uppmanar framtida forskning att uppmärksamma är vilken betydelse identitetskategorier har i erfarenhetshistorisk forskning. I avhandlingen har jag inte berört kunskapsproduktion om identitet, trots att identitetskategorier har en viktig betydelse för erfarenheter av till exempel kön, klass och etnicitet. I avhandlingen har jag pekat på att en viktig förutsättning i erfarenhetshistorisk forskning är att kroppen aktivt kan vara med och utföra praktiker. Det här förutsätter att subjektet kan röra sig framåt rumsligt-temporalt utan att behöva tänka på sin kropp. Ahmed menar att det här är ett tecken på orientering och bekvämlighet. Ahmed menar att vissa identitetskategorier skapar bekväma kroppar, och att vissa identitetskategorier därför försvinner som erfarenhetskategorier när de upplevs; identiteterna levs i erfarenhetens bakgrund.²⁹⁰ Om bekväma kroppar får erfarenhetskategorier att försvinna

²⁸⁸ Ahmed, *Differences that Matter*, s. 17.

²⁸⁹ Barad, *Meeting the Universe Halfway*, s. 185.

²⁹⁰ Ahmed, ”Vithetens fenomenologi”, s. 50, 57–59.

finns det anledning att undersöka vilka erfarenheter som försvinner i erfarenhetshistorisk forskning, eller hur erfarenhetshistorien går till väga för att synliggöra erfarenheterna i fråga.

Avslutningsvis vill jag återvända till Merleau-Pontys fråga om huruvida seende alltid innebär att se någonstans ifrån.²⁹¹ I avhandlingen har jag visat att det inte bara är seende som börjar någonstans ifrån. När det gäller vetenskaplig kunskapsproduktion om erfarenhet kan erfarenhet ses som ett diffraktivt fenomen: Erfarenheten sprider sig åt olika håll, som vågor som böjer sig och överlappar varandra i ett ständigt pågående diffraktionsmönster. Det finns därför inte bara en punkt vi ser någonstans ifrån, utan seendet är en pågående handling som ingår i vår erfarenhet av vad en mänsklig tillvaro i världen innebär.

²⁹¹ Merleau-Ponty, *Kroppens fenomenologi*, s. 13.

Bibliografi

Litteratur

- Ahmed, Sara. *Differences that Matter: Feminist Theory and Postmodernism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Ahmed, Sara. "Happy Objects". Melissa Gregg & Gregory J. Seigworth (eds), *The Affect Theory Reader*, s. 29–51. Durham & London: Duke University Press, 2010.
- Ahmed, Sara. *Living a Feminist Life*. Durham: Duke University Press, 2017.
- Ahmed, Sara. "Open Forum Imaginary Prohibitions: Some Preliminary Remarks on the Founding Gestures of the 'New Materialism'". *European Journal of Women's Studies* 15 (2008:1), s. 23–39.
- Ahmed, Sara. *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*. Durham & London: Duke University Press, 2006.
- Ahmed, Sara. *Tunteiden kulttuuripolitiikka*. Tampere: niin & näin, 2018.
- Ahmed, Sara. "Vithetens fenomenologi". *Tidskrift för genusvetenskap* (2010:1–2), s. 48–69.
- Andersen Kirkby, Jagger. "Fra følelsernes historie til følelser i historien". *Scandia* 87 (2021:1), s. 89–106.
- Annola, Johanna, Ville Kivimäki & Antti Malinen (toim.). *Eletty historia: Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Tampere: Vastapaino, 2019.
- Barad, Karen. "Diffracting Diffraction: Cutting Together-Apart". *Parallax* 20 (2014:3), s. 168–187.
- Barad, Karen. *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham & London: Duke University Press, 2007.
- Barad, Karen. "Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter". *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 28 (2003:3), s. 801–831.
- Barad, Karen. "Quantum Entanglements and Hauntological Relations of Inheritance: Dis/continuities, SpaceTime Enfoldings, and Justice-to-Come". *Derrida Today* 3 (2010:2), s. 240–268.
- Barad, Karen. "Troubling Time/s and Ecologies of Nothingness: Re-turning, Re-membering, and Facing the Incalculable". *New Formations* (2017:92), s. 56–86.

- Bengtsson, Jan. *Sammanflätningar: Fenomenologi från Husserl till Merleau-Ponty*. Göteborg: Daidalos, 2001.
- Boddice, Rob. *The History of Emotions*. Manchester: Manchester University Press, 2018.
- Boddice, Rob. "The History of Emotions: Past, Present, Future". *Revista de Estudios Sociales* (2017:62), s. 10–15.
- Canning, Kathleen. "Feminist History after the Linguistic Turn: Historicizing Discourse and Experience". *Signs* 19 (1994:2), s. 368–404.
- Carr, David. *Experience and History: Phenomenological Perspectives on the Historical World*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Carr, David. *Historical Experience: Essays on the Phenomenology of History*. London & New York: Routledge, 2021.
- Davis, Noela. "New Materialism and Feminism's Anti-Biologism: A Response to Sara Ahmed". *European Journal of Women's Studies* 16 (2009:1), s. 67–80.
- Descartes, René. *Valda skrifter*. Stockholm: Natur och Kultur, 1998.
- Dolphijn, Rick & Iris van der Tuin. *New Materialism: Interviews & Cartographies*. Ann Arbor: Open Humanities Press, 2012.
- Drakman, Annelie. *När kroppen slöt sig och blev fast. Varför åderlätning, miasmateori och klimatmedicin övergavs vid 1800-talets mitt*. Uppsala: Uppsala universitet, 2018.
- Edenheim, Sara. "Den kulturella förevändningen. Om historieämnet, poststrukturalismen och konflikten som inte får finnas". *Scandia* 75 (2009:1), s. 91–109.
- Edenheim, Sara. "Foreclosed Matter – On the Material Melancholy of Feminist New Materialism". *Australian Feminist Studies* 31 (2016:89), s. 283–304.
- Edenheim, Sara. "Nog med genus! Nordisk genushistoria och vändningen som aldrig hände". *Ikaros* (2019:4), s. 28–30.
- Eiranen, Reetta. "Personal Nationalism in a Marital Relationship: Emotive and Gendering Construction of National Experience in Romantic Correspondence". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 85–108. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Ferrando, Francesca. "Posthumanism". *Tidsskrift för kvinnoforskning* 38 (2014:2), s. 168–172.
- Folkmarson Käll, Lisa. "Närhetens intima avstånd. Om känslens som sammanbindande och gränsdragande". *Tidsskrift för genusvetenskap* (2013:4), s. 27–45.

- Haapala, Pertti. "Lived Historiography: National History as a Script to the Past". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 29–56. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Hakosalo, Heini. "The Ill(s) of the Nation: The Experience of Tuberculosis in Finland from the 1920s to 1970s". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 241–266. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Hamnell, Bruno. "Bortom realismen? Historieteori och kunskapssyn i *Historisk tidskrift och Scandia*, 1965–2009". *Scandia* 86 (2020:1), s. 55–80.
- Haraway, Donna. "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective". *Feminist Studies* 14 (1988:3), s. 575–599.
- Haraway, Donna. "The Promises of Monsters: A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others". Lawrence Grossberg, Cary Nelson & Paula Treichler (eds), *Cultural Studies*, s. 295–337. New York: Routledge, 1992.
- Heinämaa, Sara. "Anonymity and Personhood: Merleau-Ponty's Account of the Subject of Perception". *Continental Philosophy Review* 48 (2015:2), s. 123–142.
- Heinämaa, Sara. "On the Transcendental Undercurrents of Phenomenology: The Case of the Living Body". *Continental Philosophy Review* 54 (2021:2), s. 237–257.
- Hoegaerts, Josephine & Stephanie Olsen. "The History of Experience: Afterword". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 375–383. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Hussénius, Anita. "Bland provrör och spektrometrar: Materiens agens och materiell dysfunktionalitet". *Tidskrift för genusvetenskap* 39 (2018:4), s. 33–52.
- Husserl, Edmund. *Fenomenologins idé*. Göteborg: Daidalos, 1989.
- Husserl, Edmund. *Logiska undersökningar. Bd 2, Undersökningar kring kunskapens fenomenologi och teori I–IV*. Stockholm: Thales, 2000.
- Ivarsson, Jenny. "Frispiel: Agentisk realism. En genusvetenskaplig formulering av kvantfysikens lagar". *Tidskrift för genusvetenskap* 37 (2016:3), s. 97–112.
- Jalagin, Seija. "Nimble Nationalism: Transgenerational Experiences of East Karelian Refugees in Finland and Sweden". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 267–293. London: Palgrave Macmillan, 2021.

- Jay, Martin. *Songs of Experience: Modern American and European Variations on a Universal Theme*. Berkeley: University of California Press, 2005.
- Johannisson, Karin. *Medicinens öga: Sjukdom, medicin och samhälle – historiska erfarenheter*. Stockholm: Norstedts, 1990.
- Kaarninen, Mervi. "Red Orphans' Fatherland: Children in the Civil War of 1918 and Its Aftermath". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 163–185. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Kaartinen, Marjo & Reima Välimäki. "Kulttuurihistoria, valta ja toimijuus: Kohti posthumanismin jälkeistä kulttuurihistoriaa". Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo & Marika Räsänen (toim.), *Kulttuurihistorian tutkimus: Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*, s. 547–561. Turku: Kulttuurihistorian seura, 2022.
- Kinnunen, Tiina & Ville Kivimäki (toim.). *Ihminen sodassa: Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki & Jyväskylä: Minerva, 2006.
- Kivimäki, Ville. "Krigets erfarenhetshistoria: Erfarenhet, upplevelse och trauma som föremål för historieforskningen". Lena Marander-Eklund & Ann-Catrin Östman (red.), *Biografiska betydelse: Norm och erfarenhet i levnadsberättelser*, s. 87–108. Hedemora: Gidlunds förlag, 2011.
- Kivimäki, Ville. "Nocturnal Nation: Violence and the Nation in Dreams during and after World War II". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 297–318. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Kivimäki, Ville. "Reittejä kokemushistoriaan: Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa". Johanna Annola, Ville Kivimäki & Antti Malinen (toim.), *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*, s. 9–38. Tampere: Vastapaino, 2019.
- Kivimäki, Ville. "Sodan kokemushistoria: Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa". Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa: Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, s. 69–86. Helsinki & Jyväskylä: Minerva, 2006.
- Kivimäki, Ville, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds). *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Kivimäki, Ville, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari. "Lived Nation: Histories of Experience and Emotion in Understanding Nationalism". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 1–28. London: Palgrave Macmillan, 2021.

- Kokko, Heikki. "Temporalization of Experiencing: First-Hand Experience of the Nation in Mid-Nineteenth Century Finland". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 109–133. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Korhonen, Anu. "Lingvistiksestä käänteestä postmoderniin eli muuttuiko historia?". Marjo Kaartinen & Anu Korhonen, *Historian kirjoittamisesta*, s. 15–40. Turku: Kirja-Aurora, 2005.
- Lagerspetz, Olli. *Smuts. En bok om världen, vårt hem*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2006.
- Lindberg, Hanna. "National Belonging Through Signed and Spoken Languages: The Case of Finland-Swedish Deaf People in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 217–239. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Lindén, Claudia. "Ur led är feminismens tid: Om tidsmetaforer, otidsenlighet och gengångare i feministisk historieskrivning". *Tidskrift för genusvetenskap* (2012:3), s. 7–25.
- Lummaa, Karoliina & Lea Rojola. "Johdanto: Mitä posthumanismi on?". Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.), *Posthumanismi*, s. 13–32. Turku: Eetos, 2014.
- Lykke, Nina. *Genusforskning – en guide till feministisk teori, metodologi och skrift*. Stockholm: Liber, 2009.
- Mah, Harold. "The Predicament of Experience". *Modern Intellectual History* 5 (2008:1), s. 97–119.
- Malinen, Antti & Tanja Vahtikari. "Feeling the Nation through Exploring the City: Urban Pedagogy and Children's Lived Experiences in Postwar Helsinki". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 319–346. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Marjanen, Jani. "National Sentiment: Nation Building and Emotional Language in Nineteenth-Century Finland". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 61–82. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Markkola, Pirjo & Ann-Catrin Östman. "Guardians of the Land? Smallholders Living Their Nation in Interwar Finland". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 187–212. London: Palgrave Macmillan, 2021.

- Marttila, Annamaria. ”Aivovamma ja vammautuneen kokemuksellisuus”. Liisa Kiviniemi, Kaisa Koivisto, Timo Latomaa, Milla Merilehto, Pirkko Sandelin & Teemu Suorsa (toim.), *Kokemuksen tutkimus III: Teoria, käytäntö, tutkija*, s. 221–257. Rovaniemi: Lapland University Press, 2012.
- Matt, Susan J. & Peter N. Stearns. ”Introduction”. Susan J. Matt & Peter N. Stearns (eds), *Doing Emotions History*, s. 1–13. Urbana: University of Illinois Press, 2014.
- Merleau-Ponty, Maurice. *Kroppens fenomenologi*. Göteborg: Daidalos, 1997.
- Merleau-Ponty, Maurice. *Lovtal till filosofin: Essäer i urval*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2004.
- Merleau-Ponty, Maurice. *Phenomenology of Perception*. London & New York: Routledge, 2002.
- Molander, Joakim. *Vetenskapsteoretiska grunder: Historia och begrepp*. Lund: Studentlitteratur, 2003.
- Nadeau, Robert & Minas C. Kafatos. *The Non-Local Universe: The New Physics and Matters of the Mind*. New York: Oxford University Press, 1999.
- Nyman, Håkan & Jacqueline Borg. ”Struktur och funktion”. Håkan Nyman & Aniko Bartfai (red.), *Klinisk neuropsykologi*. Lund: Studentlitteratur, 2023.
- Revonsuo, Antti. *Consciousness: The Science of Subjectivity*. New York: Psychology Press, 2010.
- Revonsuo, Antti. *Inner Presence: Consciousness as a Biological Phenomenon*. Cambridge & London: MIT Press, 2006.
- Rosenwein, Barbara H. & Riccardo Cristiani. *What is the History of Emotions?* Cambridge: Polity, 2018.
- Runesson, Anton. *Blod, kött och tårar. Kroppslig erfarenhet i Sverige, ca 1600–1750*. Stockholm: Stockholms universitet, 2021.
- Rüsen, Jörn. *Berättande och förnuft. Historieteoretiska texter*. Göteborg: Daidalos, 2004.
- Rüsen, Jörn. ”What Does ’Making Sense of History’ Mean?”. Jörn Rüsen (eds), *Meaning and Representation in History*, s. 1–5. New York & Oxford: Berghahn Books, 2006.
- Salmela, Anu. *Kuolemantekoja. Naisten itsemurhat 1800-luvun jälkipuolen tuomioistuinprosesseissa*. Turku: Turun yliopisto, 2017.

- Scheer, Monique. "Are Emotions a Kind of Practice (And Is That What Makes Them Have a History)? A Bourdieuan Approach to Understanding Emotion". *History and Theory* 51 (2012:2), s. 193–220.
- Scott, Joan W. "The Evidence of Experience". *Critical Inquiry* 17 (1991:4), s. 773–797.
- Slaby, Jan. "Historiens byrde: Affekter, institusjoner og temporalitet". *Norsk filosofisk tidsskrift* 54 (2019:1–2), s. 8–23.
- Steinbock, Anthony J. "Back to the Things Themselves Introduction". *Human Studies* 20 (1997:2), s. 127–135.
- Svenaesus, Fredrik. "The Phenomenology of Chronic Pain: Embodiment and Alienation". *Continental Philosophy Review* 48 (2015:2), s. 107–122.
- Tepora, Tuomas. "The Image of Marshal Mannerheim, Moral Panic, and the Refashioning of the Nation in the 1990s". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 349–371. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Tepora, Tuomas. "What, if Anything, Can the History of Emotions Learn from the Neurosciences?". *Cultural History* 9 (2020:1), s. 93–105.
- Tikka, Marko & Sami Suodenjoki. "Divided Nation on Records: The Transnational Formation of Finnish Popular Music During the Gramophone Fever". Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, s. 137–161. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Vallgård, Karen. "Affekt, følelser og rum – historiefaglige perspektiver". *Temp – tidsskrift for historie* 5 (2015:10), s. 175–183.
- Vallgård, Karen. "Divorce, Bureaucracy, and Emotional Frontiers: Marital Dissolution in Late Nineteenth-century Copenhagen". *Journal of Family History* 41 (2017:1), s. 81–95.
- Vallgård, Karen. "Følelshistorie – Teoretiske brudflader og udfordringer". *Kulturstudier* 4 (2013:2), s. 87–112.
- Vallgård, Karen & Katrine Rønsig Larsen. "Emotional Echoes: Young People, Divorce, and the Public Media, 1960–2000". *Journal of Social History* 55 (2021:1), s. 226–253.

Databaser och uppslagsverk

Finlex, <https://www.finlex.fi/sv/>.

Nationalencyklopedin, <https://www.ne.se/uppslagsverk/>.

Regeringskansliets databaser, <https://rkrattsbaser.gov.se/sfsr>.

Svenska Akademiens ordlista, <https://svenska.se/>.

Webbresurser

”HEX: Research Council of Finland’s Centre of Excellence in the History of Experiences”,
Tammerfors universitet, <https://research.tuni.fi/hex/>.

”Palgrave Studies in the History of Experience”, Palgrave Macmillan,
<http://www.palgrave.com/gp/series/16255>.